

حکومه‌تا هه‌ریما کوردستانی - عیراق

وه‌زاره‌تا په‌روه‌ردی

ریشه‌به‌ریا گشتی یا پروگرام و چاپه‌مه‌نییا

بابه‌تین کومه‌لایه‌تی

بو پولا هه‌شتی بنه‌ره‌ت

دانان

جوگرافیا

هاشم یاسین حمد امین
حکمت عبدالعزیز حمد

د. سلیمان عبدالله اسماعیل
سوزان مووه‌فه‌ق عبدالعزیز

میژوو

د. عبدالحکیم نه‌حمد مام به‌کر
میق‌داد حسین ته‌ها

د. قادر محه‌مه‌د پشده‌ری
د. مه‌هدی قادر خضر

هاونیشتمانی بوون

یوسف نوسمان حه‌مه‌د

خورشید عزالدین معروف

پیداچوونا زانستی

پ. د. نازاد نه‌قشه‌به‌ندی

وه‌رگی‌ران

لیژنه‌یه‌ت ژ ریشه‌به‌ریا گشتی یا په‌روه‌ردا ده‌وکێ نیئا یه سه‌رزاری کرمانجییا ژوری

چاپا شه‌شی ۲۷۱۵ کوردی ۲۰۱۵ زابینی ۱۴۳۶ مشه‌ختی

سہریہ رشتی زانستی یی چاپی: قیس صباح حمید
سہریہ رشتی ہونہری یی چاپی: عثمان پیرداود کواز - سعد محمد شریف صالح
تایپکرن: عدنان أحمد خالد
دیزاین: ہلال عابد رمضان
بہرگ: زاگروس محمود عرب

جوگرافيا كيشوهران

به ندى ئىكى

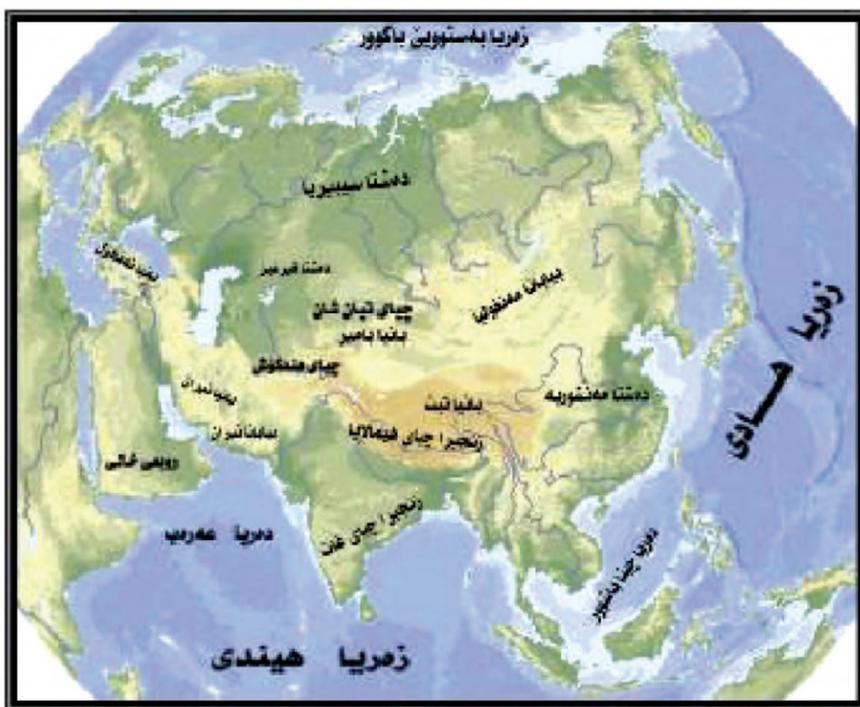
ئاسيا

دەسپىك:

ژ كىشورەين ئەردى ئاسيا مەنزىن كىشورە ژ و رووبەرى وى نىكى (۴۴) مىلۇن كىلۇ مەترىن دوجارىە ، ئاكنجىن فى كىشورەرى رىژا ۶۰٪ ژ ئاكنجىن جىهانى پىك د ئىن ، ئاسيا ژ باكورى قە دگەل زەرىا بەستى ھەق سۇردارە و دەربەندى پىرنگ و زەرىا يا ھىمن ژ دككەقە رۇژ ھەلاتى ، و ژ لايى باشورى قە زەرىا يا ھندى دگەل ھەق سۇر و ل باشورى رۇژ ئاقى ژى ھەردو دەرىايىن سۇر و ئاقە راست ھەنە ، ل رۇژ ئاقى ژى سۇرەكى ھەقشك د ئاق ھەردو كىشورەين ئاسيا و ئەورۇپا دا ھەيە كو ژ زنجىرا چىايىن ئورال پىكدەين و كوردستان د كەقەت ئاق فى كىشورەرى.

بلندى ونزىميا كىشورەرى ئاسيا:

مەنزىن كىشورەرى جىهانى يە ژ بەر ھندى دىاردىن سروسى يىن زۇر مەزن و جىبەتى تىدا ھەنە .
پىكھاتىن لە سەر رووى ئەردى ل ئاسيا ب فى شىوى خوارى دەينە جوين
(بۆلن) كرن :-

ده خشن سرۆشتن ئاسیا

أ - دهشت:

ژ سه رجه می گشت یی ئهردین فی کیشوهری دهشتین ئاسیا رووبه ره کئی زیده تر پیک د ئین ، پشکا زؤرا روژ ئاقای و باکووری روژ ئاقایی رۆسیا یا ئاسیا ژ دهشتا پیک د ئیت، ژ دهشتین دیترین مهزن یین دی دهشتا ههردو رووبارین دیجله و فوراتی د باشووری روژ ئاقایی ئاسیا دا ، ههروهسا دهشتا رووباری گهنج د باکووری هندی و دهشتا رووباری میکونج د باشووری روژ ههلاتا ئاسیا دا ، دیسان دهشتا رووباری یانگستی د چین .

ب - هه ريمین چيا :

زنجيرا چيايین ناسيا مه زنترين ده قه رين چياي ل جيهانی پيک د نين ، نهو زنجيره چياي پيکهاتينه ژ :

۱- زنجيرا چيايی هيمالايا: دکه قيته سنوري د ناقه را هند و چيني (هيند و ميانمار) (چين و پاکستان) دا.

۲- زنجيرا که ره کورم: ژ لايی گرنگی قه زنجيرا دووی پيکدئينن، نه قی زنجيري گوييتکا گه له کا بلندا جيهانی بخو قه گرتيه وه کی گوييتکا نه فرست.

۳- زنجيرا چيايین (که نلون و تيان شان) ب دريژاها يا ۱۶۰۰ کم بو ناؤ ناخا چيني دريژ دبن .

۴- زنجيرا (هند و کوشه) کو به ره قه ناقه راستا نه فغانستاني دريژ دبیت، نه قه زنجيره ب سه متا روژ ناؤا دريژ دبیت و د باکوروی ئیرانی دهباز دبیت .

۵- زنجيرا چيايین سوله يمان : ژ گری يامير به ره قه روژ ناؤايی پاکستانی دريژ دبیت و ژ ناخا پاکستانی دهر دکه قيت و دناؤ ناخا ئیرانی را دهباز دبیت هه تا د گه هيته تورکيا.

ههروه سا زنجيرا چيايین زاگروس و توروس کو دکه قته کوردستاني.

ج - بانی :

چهند بانهک د ناؤ زنجيرين چيايین ناسيا دا هه نه و يا ژ هميا بلندر بانيا تبه ، گه لهک جارا ب سهربانی جيهانی د هيته ناقرون ، دکه قيته د ناقه را چيايین هيمالايا و که نلونه دا ، رووبه ری وی ۱,۳ ميليون كيلومترين دوجار يه ، نه قه بانيه بلنديا وی ژ (۴۳۰۰م) پتره ، ل باشوروی روژ ناؤايی ناسيازی بانين

نه نه دۆلى ل توركيا و بانيا عه ره بى ل ناف عه ره بستانا سعودى و بانيا ئيرانى هه نه و بانيا سيبيريا ل باكوورى رۇسيا هه به .

نېك : سامانى ئافى :

د- روبراين كيشوهرى ئاسيا :

ژماره كا مه زن ژ روبرا، ل كيشوهرى ئاسيا هه نه كو ژ ده قهرين بلندين فى كيشوهرى دزين ود سه متين جودا جودا درباز دبن و دريژنه سه ر وان ده ربا و زه ربا يين د كه فنه ده ور و به رين فى كيشوهرى ، و د قان چه ند خالين خواريدا دى ئاماژى ب گرنگترين روبراين ئاسيا ده ين :

۱- رۇژ هه لاتى ئاسيا وارگه هى روبراين هه ره دريژين ئاسيا به ، وه كى يانگسنى كو دريژا يا وى ۶۳۰۰ كم ژ ده قه را تبتى به رة ده ربا يا چينا رۇژ هه لاتى فه دچيت .

۲- روبراين سه ره كيبن باشوورى رۇژ هه لاتى ئاسيا دناقبه را زنجيرا چياياندا دچن وه كى روبراى ميكونگ كو ژ تبتى ده رد كه قيت و دريژته ده ربا يا چينى ل باشوورى، هه ر وه سا روبراين سالوين و ئيراوادى كو د ريژنه ده ربا يا نه ندا مانه ل باشوورى بۇرما .

۳- ژيدهرى روبراين هه ره سه ره كيبن باشوورى ئاسيا چياين هيمالايا نه ، وه كه هه ردو روبراين گانج و براهما بو ترا كول نيزيكى كه ندا فى به نگالى دگه هه نه نيك و دريژنه فى كه ندا فى .

۴- تى روبراين سه ره كيبن باشوورى رۇژ ئافى ئاسيا ديجه و فوراتن ، هه ردو ژ باكوورى كورستانى دزين وب هه ر سى وه لاتين توركيا و سوريا و عيراقى را درباز دبن و ل باشوورى عيراقى دگه هه نه نيك و روبراى شه تلعه ره ب پيكدئين .

۵- سی رووبارین هەر دریژین رۆسیا یا ئاسیا کۆ رووبارین (ئوب و یانيسای ولینا) نه دریژنه زه ریا بهستیا باکووری.

۶- رووباری ئوردنی: دکه فیه باشووری رۆژ ئافایی ئاسیا ، دریژته ده ریا یا مری.

ده ریاچه :

ژ بلی ده ریاچه یا مری چهند ده ریاچه یین دیتین گرنگ ل کیشوهری ئاسیا هه نه ژ وان :-

۱- ده ریاچه یه قه زوین (خه زه ر): مه زنتین ده ریاچه یا سویره ل جیهانی رووبه ری وی (۳۹۴) هزار کیلو مه ترین دوجاریه ژ بهر هندی ب ده ریا ده یته ناقرون.

۲- ده ریاچه یا به لکاش : ل وه لاتی کازاخستانی یه ، ئافا وی یا سویره .

۳- ده ریاچه یا ئارال : ب ناقی ده ریا یا ئارا لیشی ده یته نیاسین و ژ لایی رووبه ری فه د نا ف ده ریاچه یین ئاسیا دا ب پله دووی ده یته و نزیککی (۶۴) هزار کیلومه ترین چوار گو شه یه .

۴- ده ریاچه یا بایکال : رووبه ری وی ۵,۳۱ هزار کیلومه ترین چوار گو شه یه .

دو: ئاف و هه وا :-

ژ بهر بهر فره ییا رووبه ری فی کیشوهری دبیین کۆ هه می جو رین ئاف و هه وای تیدا ده ردکه فن ، ژ بهر هندی کو ئاف و هه وا ژ ده قه ره کئی بو ده قه ره کا دی ده یته گهورین ، له ورادا کیشوهر ژ لایی ئاف و هه وای فه دابهش دبیه سه ر چهن دین هه ریجین ئاف و هه وای ، نه و هه رییم ژ ی ژ نه قین خواری پیکهاتینه :-

۱- هەرمما ئاڧ و ھەوایی گەمەری: - کو بەشین دوورین باشووری رۆژھەلاتی ناسیا ڤەدگرت ب تایبەتی ئەندۆنیسیا، باران لڤیری ب دریزاھیا سالی د بارن و تیکرایا پلا گەرمی یا سالانە د ناڤەرا (۲۲-۲۵) پلا سەدیدایە .

۲- هەرمما ئاڧ و ھەوایی و ەرزى: - ئەڤ ھەرممە دەڤەرین ھیندو ھیندیا چینى و ڤلیپینى ڤەدگرت ، زڤستانا وى ناڤنجى یە و ل ھەردوو مەھین کانینا دووی و شواتى پلا گەرمى تیدا نزم دبت و باران رى کیم د بارن بەلى وەرزى ھاڤینى وەرزى بارانا و گەرمى یە لەورا بارانەکا زۆر لى دباریت .

۳- هەرمما ئاڤو ھەوایی مەنشورا سار: - باکووری چینى و تاداویا باکووری ژاپونى و گزیرتین سەخالین ڤەدگرت و تیکرا پلا گەرمیا زڤستانا وى ل ھندەك جھا دگەھیتە (۱۵) پلا سەدى لب سڤرى گەرمیا ھاڤینى د گەھیتە (۲۰) پلا سەدى .

۴- هەرمما ئاڤو ھەوایی چینى: رۆژ ھەلات و باشووری چینى و باشووری ژاپووی رى ڤەدگرت ، ھەر وەسا ژ لایى گەرمى ھەڤشیو ەبە لگەل رۆژ ئاڤایی ناسیا بەلى ژ لایى بارانا ڤە جودا یە ل دەڤەرا ئیکى باران ب دریزاھیا سالی د بارن، بەلى ل دەڤەرا دووی باران بتنى ل وەرزى زڤستانى دبارن .

۵- هەرمما ئاڤو ھەوایی دەریایا ناڤەراست: - رۆژ ئاڤا و باشووری رۆژ ئاڤایی ناسیا ڤەدگرت (کوردستان ب گشتى ، تورکيا ، وەلاتین شامى) زڤستانا ڤى دەڤەرى یا سار وب بارانە و ھاڤینا وى یا گەرم و بى بارانە .

۶- هەرمما ئاڧ و ھەوایی بیابانى: ئەڤە لسەر دو ھەرممان دابەش دبیت :

أ- ههريما بيابانا گهرم :

بيابانين نيمچه گزيرتين عهرهبي و ئيراق و شام و دولاسندي و بيابانا سار (الثار) فه دگريت ، دهافيني دا پلا گهرمي لقيري زوريا بلنده.

ب- ههريما بيابانين مام ناوهندي (هين) :

بانين تيب و ئيراني و نافهراستا ناسيا فه دگريت ، نهفه ههريمه ب وي چهندي دهيته جودا کرن کو . (جوداهي دنافهرا پلا گهرمي ل زفستان و هافيني و شهفه و روژي يا زوره) و باران زي د سالي دا ژ ۳۰۰ مليمه تران کيمز دباريت .

۷- ههريما نافه و ههوايي سار و شه دار :- دهفه رين کيشوه رين ناسيا فه دگريت د مهنگليا و روژنافيا سيرييا دا .

۸- ههريما نافه و ههوايي ته ندرا :- بهشي باکووري کيشوه ري ناسيا فه دگريت ، ب وي چهندي دهيته جودا کرن کو زفستانه کا دريژ و زور ساره ههيه ، و هافينه کا کورت و نافه و ههوايه کي هين ههيه و ب دريژاهيا زفستاني ب بهفري هاتيه نخافتين ، ل هافيني زي بهفرا وي د بو هزيت و دبته نه گهرا ده رکهفتنا هنده ک گزوگياي

ج- رووه کي سروشتي :- (خورسکي) :

لدويش يا بوري کو ده رکهفت کيشوه ري ناسيا چهندين جو رين نافه و ههواي ههنه و چهندين دهفه رين بلند و نرم يين جودا جودا ب رووبه ره کي بهفره ههنه ، بي گومان نهفه دبته نه گهرا هه بوونا رووه کي ههمه جو ر دفي کيشوه ري دا .

د كيشوهرې ناسيا دا نهف ههریمین رووهکی سروشتی دهیته بهرچاډ :-

۱- ههریم دارستانا کهمهری:- دکهښته داویا باشووری روژ ههلاتا ناسیایی ،ب تایبته ل نه ندو نسیا .

۲- ههریم دارستانا وهرزی:- ل نیمچه کیشوهرې هندی و مالیزیا و هیندا چینې و باشووری چینې دهیته بهرچاډ .

۳- ههریم گزوکیایی ته ندرا:- ل بهشی باکووری فی کیشوهری دهیته بهرچاډ .

۴- ههریم دارستانا سنوبه ری (کاژ):- ب ههریم تایگا دهیته نیاسین ، دکهښته باشووری ههریم ته ندرا .

۵- ههریم رووهکی دهریا نافه راست:- ل روژ نافا و باشووری روژ نافایی ناسیا و ل وان جهین کو خوه دیپن نافو ههوايي دهریایا نافه راستن دهر دکهښتن .

۶- ههریم رووهکی بیابانی:- ههریمه کا ههژاره ژ لایي رووهکی فه ل بیابانین ناسیا دهر دکهښت .

۷- ههریم گزو گیایی نهستیپس (کورت) :- دکهښته روژ نافایی سیبیریا و نافه راستا مهنشوریا .

۸- ههریم دارستانین تیکه ل:- دکهښته باکوور و روژ ههلاتی چینې و پشکهک ژ مهنشوریا و نافه راستا ژاپونې .

۳- ناکنجین ناسیا:-

ریژه کا زور ژ ناکنجین ناسیا ل سهر رووبه ره کی بچووک ژ فی کیشوهری کو مبووینه ، ب تایبته د باشووری روژ ههلاتی ناسیا دا ، بهلی ریژه کا کیم ژ ناکنجیان ل باکوور و نافه راست و باشووری روژ نافایی ناسیا دژین ، نانکو

چریا ناکنجیان ژ جھہ کی بڑ جھہ کی دی ژ ہڈ جو دایہ ، چریا ژ ہمیا پتر دکھتہ روژ ہلاتی و باشووری روژ ہلاتی و پشکہ کا زور ژ باشووری ناسیا ، ئەڈ چریا د وان دہقہرانددا دگہیتہ (۵۸۰) کہسان د ہر کیلو مہترہ کا چار گۆشہ دا ، د دہمہ کیدا چریا ناکنجیین ناسیا برہنگہ کی گشتی (۸۴) کہسہ د ہر کیلو مہترہ کا چار گۆشہ دا.

ا- زمان و گہ لین ناسیا :-

ژ لایئ نقشی فہ ناکنجیین ناسیا لدویف زانستی ئەئوگرافیا دابہش دبنہ لسہر دو نقشین سہرہ کی :-

۱- نقشی ناسیایی :- نقشی زہر ل روژ ہلات و باشووری روژ ہلاتای ناسیا ناکنجیوینہ . نمونہ وہ کی نقشی چینیا و ژابونیا .

نہونوگرافیا :- ئەو زانستہ بی فہ کولینئ لسہر نقشی و رقتئی ناکنجیان دکت .

۲- **نفسی قهفقازی**:- ل باشووری روژ ئاڤا و ناڤه راست و روڤیا دا . هه ر ئیک ژان زی دابهش دبنه سه ر چهنه بهشین دیترین لاهه کی و نهتهوا کورد ئیکه ژ وان نفسان.

ب- دابه شبوونا جوگرافی یا ئاکنجیان :-

ل سالا (۲۰۰۰) ی ژمارا ئاکنجیان ئاسیا ب ۳،۷۳ ملیار کهسان هاتیه خهملاندن ، ریژا ۴۰٪ ژ قی هژماری د روژ ههلاتا ئاسیا دا نه. هه رهه سا ۴۰٪ یین دیزی ل باشوور و ناڤهراستا ئاسیا د ژین ، ریژا ۱۵٪ ژان ئاکنجیان د روژ ههلاتی ئاسیا دا خو جه بووینه و ریژا ۵٪ ژ ئاکنجیان ل روژ ئاڤا ئاسیا و جهین دیتر دژین.

ههردوو ولاتین چین و هندستان ژمارا ئاکنجیان وان ۲،۳ ملیار کهسن ئانکو سیکا ژمارا ئاکنجیان جیهانی نیژیکی ۶۲٪ ئاکنجیان کیشوهری ئاسیا پیکدئینین ب گشتی چریا ئاکنجیان د ئاسیا دا دگههیته ۸۴ کهسان دهه ر کیلو مهتره کا چار گۆشه دا. نه هه ژماره زی بلندتره ژ هه می کیشوهرین دی.

۴- نابووری ئاسیا :-

زور ژ ولاتین ئاسیا ژ لایی نابووری قه د پاشکهفتینه ، پرانیا ئاکنجیان ئاسیا دیافی چاندنیدا کار دکهن، چاندنی ژ ب گشتی دهیته نیاسین کو بهرهه می وی یی کیمه ، خه لکه کی کیم د بیافی پیشه سازییدا کار دکهن ، پتر ژ کهرتی خزمه تگوزاریی دا چالا کفانن وه کی فرۆشیارین گهروک و خودانین کارین دهستی. ب شیوه کی گشتی بیافین نابووری ژ نه فین خواری پیکدهین:

چاندن ل ئاسيا:-

كىمتر ژ سىكا ئوردى كيشورى ئاسيا بۇ چاندن بكاردهيت، بكارئنانا كهرستين ساده و دهسپىكى و بكارئنانا گيانهوهوان بۇ كيلانا ئوردى تشتهكى زور بهر بلا فه ، ژ بهرهمين چاندن يين گرنك ل ئاسيا بهرهمى برنجى يه ، برنج د بار و دۇخهكى شهدار دا گهشى دكهت ، لهورال ولاتين رۇژ ههلاننى و باشوورى رۇژ ههلاننى و باشوورى ئاسيا دهيته چاندن. ئەڭ بهرهمه ل فان ولاتان سالى دوجارا دهيته چاندن . ههژى گوتنى يه كو دهرامهتنى ئوردى ژ فى بهرهمى ل همى ولاتان وهك ئيك نينه ، درامهتنى ئوردى ل هندى بتنى دگهيته نيقا درامهتنى ژاپونى . ولاتين ئاسيا نيزىكى رىژا ۹۰٪ برنجى جيهاننى بهرهم دئينن. بتنى چين و هند نيزىكى رىژا ۶۰٪ ژ سهرجهمى گشتىي برنجى جيهاننى بهرهم دئينن.

دگه ل برنجى ل ئاسيا گه نىم و جهه ژى رووبه ره كى بهر فراه ژ زه قين چاندننى فه دگرىت، ههروه سا ئازهل ژى دهيته خودانكرن ب مهره ما بده سته ئينانا شير و گوشت و هريى ب تايبهتنى ل ولاتين پيشكهفتى وهكى ژاپونى و كوريا باشور و چينى.

پيشه سازى:-

پيشه سازى نهۆ ل ئاسيا پيشكهفتنه كا بلهز بخو فه دبىنيت. ل پيشيا ولاتين پيشه سازى ل ئاسيا ولاتنى ژاپونى يه كو پيشه سازيه كا هممه جور و زورا پيشكهفتى تيدا ههيه ، و ل رىژا ولاتين هه ره پيشكهفتين ئەلكترونياتا و ترومبىلا و وزى و كهرتى بيناسازىي ناقداره . پيشه سازى ل ژاپونى نيزىكى چارىكه كا هيزا كارى

ل سالين شېستا گەلەك ژ ولاتين ناسيا چوونە ريزا ولاتين پيشەسازى وهكى
سەنگافوره و كوریا باشوور و ئەندونىوسيا و ماليزيا و ھونگ كونگ و
تايلانده.

پرانيا بەرھەمى فان ولاتان ژ جل و بەرگ و پيلاڤ و تەلەفزيون و ناميرين فيديوئى
پيكدەھيت.

بەندى دووى

ئەورۇپا

هشکاتی ب کیشوهری ئاسیا فه گریډایه بتنی زنجیرا چیاپه کی نزم کو پیکهاتیه
ژ زنجیرا چیاپ ئورال ژیکفه دکهت.

پیکهاتین سهر روویئ نهردی (بلندی ونزمی) :

ئه ورؤپا ژ کومه کا زنجیرا چیاپان و چهند دهشت و بانیه کان پیک دهیت .
دشیاندا ههیه بقی شیوی خاری ریز بکهین :

۱- **بلنداهیین باکووری روژ ئافای:** ئهفهژی بلنداهیین نیمچه گزیرتا سکهنده ئافیا
(سوید ونهروویج) باکووری روژ ئافایی بریتانیا و باکووری روژ ههلاتی ئیهلهندا
و بهشی باکوور و روژ ئافایی فه رهنسا فه دکریت بلنداهیین سکهنده ئافیا ژ لایی
جیولؤجیفه پیکهاته کی کهفن ههیه و تووشی بهر رامالینه کا مهزنا بهستی بوویه ،
ژ بهر قی چهندی ئهقی دهفهری کهلگ دهریاچه تیدا ههنه کو ئه وژی ژ بهر بهستی
دروست بووینه.

۲- **دهشتین ئافه راست و کنارین دهریا :** دهشتین کنارین دهریا وهک کهمه ره کی لگهل
کنارین دهریایان دریز بوویه کو ئهفه زی کنارین زهریایی ئهتلهسی و دهریایا
پالتیک فه دگریت . دهشتین ئافه راست زی کو دهشته کا رووی راسته . یا ژ ههمیا
مهزنتر ئه و دهشته یا ژ باشووری فه رهنسا دهسپیدکته بهره باکوور و روژ
ههلات و ب ئهلمانیا و پولهندا و ئوکرانیا دهرباز دیت ههتا دگهته زنجیرا چیاپین
ئورال ل رووسیا . ئهفه دهشته پانیه کا مهزن و بهرفرهه ژ ئه ورؤپا فه دکریت و ب
دهشتا مهزنا ئه ورؤپا بهر نیاسه.

۳- **بانى:** پترىا بانين ئورۇپا دكەقنە باشوورۇ دەشتا مەزنا ئورۇپا كو يا ژ ھەميا نافدارتر بانيا (مىزىتا) يە ل نافەراستا ئىسپانيا و بانيا فەرەنسا يا نافەراست ل فەرەنسا.

۴- **بلنداھيىن ئەلىپ:** كو ژ ئەقن خارى پكھاتىنە:

ئەقەژى چەند زنجىرە چىايىن ھەقتەرىبن بلندن . گۆيتكا مۆن بلان بلندترین گۆيتكە ل ئورۇپا كو بلنداھيا وى ۴۸۰۷ مەترە ل سەر ئاستى روويى دەريايى . ل فەرەنسا دەسپىدكەت بو باكوورۇ ئىتاليا ، و نەمسا ژ لايى جولوجىقە پىكھاتىي وى يى نۆويه .

ئاف و ھەوا :

ئاف و ھەوايى كىشورەرى ئورۇپا ب گشتىي ھين و بارانيه ، ھەر چار وەرزىن سالى ب روونى تىدا دەردكەقن . ئەقەژى قەدگەرىتە قە بو جھى جوگرافىي ئورۇپا و وان دەريا و زەريا يىن ل دەام روبەرىن دى ھەين . ئورۇپا ھەرىمىن ئاف و ھەواين جوړا و جوړ ھەنە . دشىاندا ھەيەب قى جوړى خارى دابەش بکەين .

۱- ھەرىما ئاف و ھەوايى تەندرا (باكوورى ئورۇپا) .

۲- ھەرىما ئاف و ھەوايى روژ ئافايى ئورۇپا .

۳- ھەرىما ئاف و ھەوايى نافەراستا ئورۇپا .

۴- ھەرىما ئاف و ھەوايى روژ ھەلاتا ئورۇپا .

۵- ھەرىما ئاف و ھەوايى دەريايا نافەراست .

سامانئ نأقی:

ئەوروپا كیشوهرە كئ دەولەمەندە ب سامانئ نأقی و خودان تۆرە كا بەرفرەها رووبارانە. رووبارئ ئەوروپا ب شیوہ كئ سەرە كئ بۆ فەگۆھاستئ و دروستكرنا هئزا كارەبئ بكار دئئ گرنگتئ رووبارئ ئەوروپا پئكھاتئنه ژ :

۱- رووبارئ فۆلگا: درئتئ رووبارئ كیشوهرئ ئەوروپا و درئتئ دەریا قەزوئ.

۲- رووبارئ دانۆب: ژ روژئاقا بەرف روژھەلاتئ دچئ و درئتئ دەریا رەش.

۳- رووبارئ راین: بەرەف باكووری دچئ و درئتئ دەریا باكوور و ب ناواہ كئ بەرفرەھ بۆ فەگۆھاستئ دەئتە بكارئئان.

۴- رووبارئ دنئبەر: ژ باكووری بەرەف باشووری دچئ و درئتئ دەریا رەش.

ژ بلی رووباران ، كیشوهرئ ئەوروپا خودان ژمارە كا زورە ژ دەریاچە (البحیرات) ب ناف و دەنگتئ دەریائئ و روسیا یا ئەوروپی ب درئژاھیا (۴۵۰) میل (۷۷۰ كم) دكەفئتە سەر دەریاچەیا قەزوئ ھندەك جاران ژ بەر مەزنیا قئ دەریاچەیی ب دەریا قەزوئ دەئتە نافكرن كو مەزنتئ دەریاچەیا (سویرە) د جیھانئ دا. نافدارتئ دەریاچەیی ئەوروپا پئكھاتئنه ژ ھەردو دەریاچەیی (لادوژكو و ئونژكو) كو دكەفئەباكووری روژ نأقیئ روسیا و دەریاچەیا (جنئف) ل سوئسرا و (بەلاتون) ل ھەنگاریا.

رووهکئی سرۆشتی (خورستی) :

دشیاندا ههیه رووهکئی خورستی ههمهجوړی کیشوههړی ئه ورۆپا و جوړین وی و دابه شیوونا جوگرافی د ئه فین خاریدا بهیته کورتکرن:

۱- **ههړیما تهنه درا:** ئه ف ههړیما دکه فیته بهشی باکووری ئه ورۆپا ، رووهکئی فئی ههړیمی ژ بهر دریژیا وهزی زفستانی و سه رما ده فهړی ، بتنی د ناهه راستا وهزی هافینیدا گیایی کورت و که فز لی شین دبیت .

۲- **ههړیما دارستانا کاژین (سنۆبه ر) (تاییگا):** ئه ف ههړیما دکه فیته باشووری ههړیما رووهکئی تهنه درا و ب داروبارین کاژان هاتینه نخافتن، باران بارینا وی ژ ههړیما تهنه درا پزه، هنده ک گیانه وه رین کویشی وه کی هرچ ، گورگ ، روویقی و خه زال ل فئی ههړیمی دژین .

۳- **ههړیما دارستانین تیکه ل:** ئه ف ههړیما ده فه ره کا به رفه ره ژ ئه ورۆپا فه دگریت ، ژ گزیرتین بهریتانیا ژ روژ ئاقای و دریژ دبیت هه تا چیا یین ئورال ل روژه لاتی، ژ باکووری فه باشووری ههړیما دارستانی کاژان ده سپیدکه ت هه تا ناهه راستا ئه ورۆپا و باکووری روژ ئاقایی ئیسپانیا . دئی ههړیما دارستانین کاژان کیم دبن و دارین به لگ پان دسپیدکه ن. پرانیا دارین فئی ههړیمی ژ بهر پیشه سازی و کانزا کاری هاتینه برین یان ئه ردی وی بو چاندنی هاتیه بکارئینان .

۴- **ههړیما رووه کین ده ریا یا ناهه راست:** ئه ف ههړیما رووه کی د وان ولاتاندا ههیه ین دکه فنه سه ر ده ریا یا ناهه راست ، رووهکئی فئی ههړیمی ژ ئه گه ری ئاف و هه وایی ده ریا یا ناهه راست کو کیم بارانه و پلا گه رمایی یابلنده ، دارین وی

بەرگريا ھشکاتیی و گەرما ھافینی دکەن وەکی دارین زەیتون و تەپەدۆر (فلین) و گویز. ل فئی ھەریمی ژى وەکی ھەریما بەری ژ بەر زۆریا پیشەسازی وچاندنی و برینا داران ، پشکەکا زۆر رووھکین خورستی ژ نافە چون.

۵- ھەریما گزوغیا (ستپیس) : ئەڤ ھەریما ژ باشووری کەمەرا دارستانا رۆسیا دەسپیدکەت ھەتا گۆلا خاری یا رووباری دانوب . ئەڤ ھەریما ب گزوغیایی کورت ھاتیە نخافتن و د بیژنی (ستپیس).

جوگرافيا مروقى ل نه ورؤيا

ئاكنجىن نه ورؤيا ل سالا ۲۰۰۴ ى نزيكى ۷۳۵ ميلون كسان بون . ب قى چهندى چريا ئاكنجيان دگههينه نزيك (۷۱) كسان د كيلو مهتره كا چار گوشه دا .

نفيش سهره كيين نه ورؤيا :

ئاكنجىن كيشوهرى نه ورؤيا بو چهندين نفيش سهره كى دابهش دين ، بهلى ب گشتى پرنيا قى كيشوهرى سهر ب نفيش قهفقازينه .
نفيش نه ورؤيا لسهر چهندين جورين نه وه كههه هاتينه دابهشكرن ، بهلى ژ هميان گرنگتر نه قين خارينه :

- ۱- **نفسى (نوردىك):** ئەڭ نەشە ئاكنجىيىن باكوورۇ باكوورى رۇژئاقايى قى كىشۈەرى قەدگىرىت. پىرچ زەر و چاۋ شىنن ، بلندن و سەرى وان يى درىژە.
- ۲- **نفسى ئالىي:** ئەڭ نەشە ئاكنجىيىن دەقەرا (ئالپ) ن و بەشەكى نەقەراست و رۇژەھەلاتى ئەورۇپا قەدگىرىت. پىرچا وان يا رەشە سەرب قەھوايى قە. بەژن كورتىن و سەرى وان يى پانە.
- ۳- **نفسى دەريايان نەقەراست:** ئەڭ نەشە ئاكنجىيىن وان وەلاتا قەدگىرىتىيىن دكەقنە سەرب دەريايان نەقەراست.

وەرارا ئاكنجىيان ل ئەورۇپا:

تېكرىيى رىژا وەرارا ئاكنجىيان دقى كىشۈەرىدا بەردەوام د كىم بوونىدايە

ئەگەرىن كىم وەرار بوونا ئاكنجىيان ل ئەورۇپا:

ل ئەورۇپا كۈمەكا ئەگەرا ھەنە كۈ بوينە ئەگەرى كىمبونا وەرارا ئاكنجىيا، دشىاندا ھەيە د ئەقېن خارىدا كورت بگەين.

۱- ل ئەورۇپا پىشتى سالايىن ۱۹۶۰ بكارئىنا رىيىن رىكخىستا ژ داىك بوونى ب شىۋەكى بەرفرە بەلاقبۇو ، ئەقەزى ژ پىخەمەت دروستكرن و رىكخىستا خىزانى بۇ كۈ كىم زارۇك ھەبن .

۲- ژن ل چقاكىن ئەورۇپا ب ژمارەكا زۇر كەفتنە كاركرنى ژ دەرئەقى مالى و ب قى چەندى دوويركەفتن ژ نەقە مالى و خودان كرنا زارۇيان يان ژيانا خو بى زارۇ برىقە د برەن و خىزانان دروست نرا كرەن.

۳- ل پىرانىا ولاتان قەبارى خىزانى زىدەتر بەرەف بچووك بوونى قە دچىت ؟، كاودانىن ژىارنى دقان وەلاتاندا وەسا د خوازن كۈ خىزان يا بچووك بىت.

جوگرافيا نابووری ل نهوړوږيا

کيشوهری نهوړوږيا چالاکیين نابووری يين جوړا جوړ هه نه . دقيردا ب کورتی دی باسی هندهك چالاکیين نابووری کهین .

چالاکیين چاندنی:

چاندن ئیکه ژ چالاکیين نابوورين نهوړوږيا ، کيشوهری نهوړوږيا ژ لایي ناؤ و ههوايقه ب تايهتی گهرا و باران بارينی قه بگشتی ب کيشوهره کي گونجای دهیته هژمارتن بو چاندنی ، ژ بلی ل هندهك جهين کيشوهری نهبيت کو ناؤ و ههوا زور يی ساره، وه کي دهقهرين نزيکی جهمسهری باکورور يان نهو دهقهرين چيایی يين ناسی پرايا نهدی کيشوهری نهوړوږيا باران ل ديڅ پيديا چاندنی دباريت ، ههچهنده دهقهرين دهريایا ناقهراست ژي وه کو پيدفي باران ههيه و ل وان جهين باران کيم لی دباريت ژي سيستمی نافداننی لی د هیته بکاريئنان نهوړوږيا ههردهم ب هندی يا بهرنياسه کو ژ لایي سيستمی بهرههه ئينانا چاندنی قه هههه جوړ بوويه ، تهکنیکا چاندنی دقي کيشوهریدا بهردهوام د گهورينیدا بوويه . گرنگزين بهرهههين چاندنی يين قی کيشوهری پیکهاتينه ژ دهخل دانی (گههه ، جههه ، گهههؤك) ، پناات ، دارين فيقي (سيڅ ، تري ، پرتقال) زهيتون ، نهقه ژ بلی خودانکرنا تهرش و کهوالی .

چالاکیين پيشهسازي و کانزاکاری:

بهرههه ئينانا کهرتی پيشهسازي و کانزاکاری ل نهوړوږيا دهه جارا ژ کهرتی چاندنی پتره ، نهوړوږيا د بهرههه ئينانا پيشهسازيیدا ل پيشيا کيشوهرين جيهاننی يه ، پشکهکا زورا پيشهسازيین گرنگ وه کو

پيشه‌سازيا ترومبيللا و فروكا ، شه‌منده‌فرا ، پاپورا و ناميرين رستن و چنيني و
ماكينين هممه جور دقي كيشوهرى دا كومبووينه.

پيشه‌سازيي ل نه‌وروپا دگهل شورشا پيشه‌سازى كول ده‌سپيكا چهرخي
هه‌ژدي ل بریتانيا سه‌رهلدايه ده‌سپيكره و پشتي هنگي گه‌لهك بلهز ل ولاتين
دى يين نه‌وروپا يا روژ ئاڤا به‌لاڤبوويه ، ب تايه‌تي ل وان جهين كو ژماره‌كا
زورا كانين ره‌ژيي لي هه‌بووين.

كاكلا پيشه‌سازيا نه‌وروپا كو وه‌لاتين به‌ریتانيا ، ئەلمانيا ، به‌لجيكا ، هولهندا و
فهرنسا بخوڤه دگريت هه‌تا نه‌فروزي پيشه‌سازيين وان ل وان ده‌فهره كومبوويه
نه‌وين كانين ره‌ژيي ب رداده‌كي زور لي به‌لاڤ بووينه، ل ده‌ردورين قي كاكلي
وه‌لاتين دى يين پيشه‌سازى هه‌نه وه‌كو باشوور و ناڤه‌راستا سويد، سويسرا ،
باكووري ئيتاليا، دڤه‌را به‌رشلونه ئيسپانيا، به‌لي ل ده‌فهرين باشووري ئيتاليا ،
باشووري نيمچه گزيرتا ئيبريا و ئيرلهندا و ايسله‌ندا و يونان ، نه‌ف وه‌لاته كيتمز
پيشه‌سازينه، پشتي شه‌ري جيهانيي دوي ل نه‌وروپا پشت به‌ستن ب كانين ره‌ژيي
بو پيشه‌سازي كيتمز ليهاهت، نه‌فه‌زي ژبه‌ر ئينانا نه‌فتي ژ ده‌رفه‌ي ولاتي ب
تايه‌تي ژ وه‌لاتين عه‌ره‌بي و بكارئينا وي ل شوونا ره‌ژيي د بياڤي پيشه‌سازيدا.

بەندى سىيى ئەفرىقىيا

جهن جوگرافیی کیشوهری نه فریقیا

کیشوهری نه فریقیا ژ کیشوهری ئاسیا بچوو کتزه، رووبه ری وی ژ ۳۰ ملیون کم ۲ پتزه . و ۲۳٪ رووبه ری هسکاتیا گویا نه ردی پینک دئینیت. ده ریا سور و نوکهندی سوئس و کهن داقی عهدهن ژ کیشوهری ئاسیا جودا دکهت و ده ریا یا نافهراست ژ نه ورؤیا جودا دکهت ، و زه ریا یا نه تله سی کو دکه قیته روژ ئا قی کیشوهری ژ کیشوهری نه مریکا جودا دکهت.

نهؤ کیشوهره دکه قیته د نافهرا بازنا پانی ۳۷۰ باکووری ۳۵۰ باشووری و هیلا یه کسان ل نافهراستا قی کیشوهریدا د هرباز دبیتو دکهته دو به شین ههتا راده کی یه کسان.

بلندی و نزیمیا قی کیشوهری:

شیوین سه ره کین رووی نه ردی کیشوهری نه فریقیا پینکدهیت ژ :

۱- **بانی:** شیوی سه ره کیی رووی نه ردی قی کیشوهریه کو پرانیا کیشوهری نه فریقیا پینک دئینیت . و ژ بیابانا مهزنا نه فریقیا ل باکوور دهست پی دکهت ههتا هه ریمیا کاپ ل باشووری بلندیا قی بانئ د نافهرا (۵۰۰ - ۲۱۰۰ م) دایه کو دبیته سی بهش:

أ- بانین باکوور (بیابانا مهزنا نه فریقیا) ژ ده ریا یا سور کو دهست پی دکهت ههتا زه ریا یا نه تله سی دریژ دبیت.

ب- بانین روژ ههلات (بانیا حبه شه یان نه سیویا) بلندترین بانیا قی کیشوهریه کو تیکرایا بلنداها وئ (۲۱۰۰ م) ژ ئاستی رووی ده ریایی.

ج- بانیا باشوور (بانیا فیلدا) نهؤ بانیه پینکها تیه ژ بلنداها یین فیلدا ی ل سه ری و بیابانا که لاری.

۲- چیا: چیايىن كيشوهرى ئەفريقيادابەش دىن سەر سى جۇران: -
 ب پشت بەستىن ب وان ھۆكارىن كو چيايىن ئەفريقيا دروست كرىن ئەفۇ بەشىن
 خارى بۇقۇە دگرن.

نەخشى سىرۇشتى ئەفريقيا

۱- چيايىن چەمياى (التوائى):
 چيايىن (ئەتلەس و دراكىنز بىرگ) ب خۇقە دگرىت.
 زنجىرا چيايى ئەتلەسى دكەقىتە باكوورى رۇژئاقايى ئەفريقيا بلنترىن گوپىتكا وى
 ۴۱۶۵م يا بلندە لسەر ئاستى روپى دەريارىيى .
 بەلى چيايى دراكىنز بىرگ دكەقىتە باشوورى رۇژ ھەلاتى كيشوهرى و بلندترىن
 گوپىتكا وى ۳۴۸۲م لسەر ئاستى روپى دەريارىيى.

ب - چيائين شڪهستي:

ل دهوروبهري دهقرا نهالا شڪهستي يا نه فريقيا نهؤ چيايه ديار دبن ، نهؤ نهاله دريژ دبن ل گهل کنارين رۆژ ههلاتا كيشوهري وهكي زنجيرا چيائين رهخين دهريايا سؤر . نهؤ چيايه برهخين تيز دكه قيته هنداهؤ دهقهرين دهوروبهري .

ج - چيائين گرڪاني:

دكه قته رۆژ ههلاتا كيشوهري كو ژ نه نجامي خرڤه بونا (لههيا گرڪاني) چيائين گرڪاني دروست بوينه وهكي چيائي كلمنجارو كو بلندترين گوپيتكا وي (۵۸۹۵م) لسهر ناستي روويي دهريايي بلنده ، ههروهسا چيائي كيني (۵۹۱۴م) و چيائي فيرونكا (۴۵۶۵م).

ئاڦ و ههوا:

كيشوهري نه فريقيا ب وي رووبهري مهزني ههيي قه ژ لايي ئاڦ وههواي قه دابهش دبيته سهر چهند ههريين جودا كوييكلهين ژ:

۱- ههريما كه ميري:

دكه قيته دهو روپشتين هيلايه كسان كو تيروژكا رۆژي ب دريژا هيا سالي ستونيه ئو دريژيا شهق و رۆژا يه كسانه، و تيكرائي سالانه يي پلا گهرميا دهقهرى ۲۷° سديه و باران ههردهم ل ولاتي كونغو و گابون و باشووري كاميرون دبارن.

۲- هەریما خولگەى:

دكەڧىتە باكوور و باشوورى هەرىما بەرى (كەمەرى) ، تىرۆژكا رۆژى ستونىه و نىمچە ستونىه پلېن گەرمى ب درىژاھيا سالى د بلندن و باران زى دپرانىا مەھىن سالىدا دبارىت ب تايبەتى د مەھىن وەرزى ھافىنىدا .

۳- هەرىما بىابانىن گەرم:

دكەڧىتە باكوورى هەرىما خولگەى ل نىقە گویا باكوورى ئەردى، ل باشوورى هەرىما خولگەى ل نىقە گۆيا باشوورى ئەردى. رادى بارانى ژ (۲۵۰ ملم) كىمترە و پلا گەرمى ژ ئەنجامى ساھيا ئەسمانى پزانىا رۆژىن سالى نۇخافىيە. بلندترىن پلا گەرمى ل ئەفرىقىا دڧى ھەرىمىدا دەھىتە تۆماركرن ھەر وەسا بلندترىن پلا گەرمى د جىھانىدا دڧى ھەرىمىدا ھاتىە تۆماركرن كو ۵۸ پلا سەدىە ل وىستگەھى (عەزىزىە) ل وەلاتى لىبىا سالا ۱۹۲۲ .

۴- هەرىما دەريایا ناڧەراست:

ئەڧ ھەرىمە دكەڧىتە باكوور و باشوورى كىشورەى ئەفرىقىا . سالوخەتى ڧى ھەرىمى بلندىا پلا گەرمى و ھشكاتىە ، ل وەرزى ھافىنى و سار وپەر بارانىە ل زڧستانى د ئەنجامدا بەفر دبارىت ب تايبەتى ل گوپىتكىن . چىايىن ڧى دەڧەرى (وەكو بلنداهىين ئەتلەس ل باكوورى رۆژئافايى ئەفرىقىا) ۵- ھەرىما ئاڧ و ھەوايى دەريایا شەدار .

ئەڧ ھەرىمە دكەڧىتە بەشى باشوورى رۆژھەلاتا ئەفرىقىا و وان دەڧەرا ب خوڧە دگرىت يىن دكەڧنە سەر زەريایا ھىندى . ژ لايى پلا گەرمىڧە تىكرابى سالانە دگەھىتە ۱۷۵ پلا سەدى ، بەلى چەندىا بارانا سالانە بترە ژ ۱۰۰۰ ملیمەتراو وەرزى بارىنى جودايە .

چونكو د هندەك بەشادا باران بۆ ماوی ٦ مەها دباریت، بەلی هندەك دەقەرین دیتز
هەنە باران ب دریتزا سالی دباریت.

٦- هەریما نەسیوییا (حەبەشە):

ئەق هەریما دکەفیتە بلنداهیین رۆژەلاتای ئەفریقیا ژ بەر بلنداهییا ل سەر
ئاستی رووی دەرایی پلا گەرمی کیمزە ئەگەر گەل دەقەرین دەوروبەردا
بەرورد بکەین ل، پلا گەرمیا سالانە ل دەوروبەریین (١٧°س) یە و د بارین
(١٢٥٠ملم).

سامانی ناخی :

١- رووبار:

ئەم دشیین رووبارین کیشوهری ئەفریقیا ل لپی سەمتا چوونی بکەینە سی
بەش:

أ- رووبارین دریژنە دەریایا نافەرست ، گرنگترین رووبارین قی دەقەری
رووباری نیلە کو دریژترین رووباری ئەفریقیا یە (٦٧٠٠کم) ، ل بانیین رۆژ
هەلاتی ئەفریقیا دزیت ئەق رووبارە ژ باشووری بەرق باکووری قەدچیت هەتا کو
دریژیتە دەریایا نافەرست.

ب- رووبارین د ریژنە زەریایا ئەتلەسی:

گرنگترین رووبارین قی دەقەری (رووباری کونغو و نیجر و ئورەنج و سنغال) ن

ج- رووبارین د ریژنە زەریایا هیندی:

ئەق کۆمە هژمارەکا رووباران ب خوڤە دگرت ، ئەق رووبارە پیکهاتینەژ (شابالە
، جوبا ، تانا ، رۆفوما ، زەمبیزی ، لیمپۆپۆ)

۲- دەریاچین فی کیشوهری:

پرانیا دەریاچین مەزنین ئەفریقیا د کەڤنه بەشی رۆژھەلاتی فی کیشوهری
 نمونە (دەریاچەیا مەلاوی ، دەریاچا نیاسا ، دەریاچا تەنجانیکا ، دەریاچا
 کیفو ، دەریاچا ئەلبیرت ، ... هتد) بەلی یا ژ ھەمیا گرنگت و مەزنتر دەریاچە
 (فیکتوریا) یە . ئەڤ دەریاچە ژیدەریین ھندەک رووبارانە .

نەخشی سامانی ئافی ل ئەفریقیا

رووهكى سروشتى ل نه فريقيا :

هرىمىن رووهكى سروشتى ل كيشوهرى نه فريقيا پىكهاتينه ژ .

۱- دارستانا كه مەرى: دكهفته ل ناههراستا نه فريقيا ، دارىن وى د چر جورا و

جورن ژ رووهكىن ههلاويستى پىگه گريدهن وهكى دارىن (ساج و لاستيك)

۲- ههريما دهرييا ناههراست: نهف ههريمه دكهفته بهشى باكور و باشوورى

نه فريقيا، دارىن سروشتىن ههريما دهرييا ناههراست ههردهم دكهسكن ، گرنگترين

دارىن وى (فلين و بهروو و كاژ و سپىندار)

۳- دارستانا دهههرا ئاف و ههواى ناهنجى و گهرم : چريا دارىن وى كيمتره ب

بهراورد لگهل ههريما دارستانا كه مەرى نمونىن دارىن فئى ههريمى (خورما روونى

و دارا سرخس و هندهك رووهكىن گوما)

۴- دارستانا ههريما نهسيويا: ژ نهجمى پلا گهرميا ناهنجى دارىن وى ژ دارستانا

كه مەرى كورتترن و چريا وان كيمتره، باشترين دهههه بو چاندنا (قهوه) ى.

۵- ههريما گزوگيايى ساقانا: وهك ههريما ئاف و ههواى خولكهى كو بارانا وى

هافىنى يه دريژيا فان رووهكان د ناهههرا (۳-۴م) دايه . وچهند بهرف باكور

و باشوور بچن چريا وى كيمتر ليدهيت و دريژى كورتتره.

۶- ههريما رووهكى خورستى يبابانن: رووهكى فئى ههريمى د كورتن و چريا وان

كيمه و ب شيوى سزىدارن ژ بهر هشكاتيا فئى دههههه . نهف رووهكه ب خو

گونجاندنى لگهل دهووربهرين خو بهرگريي ژ دژواريا نهوى ژينگهه دكهت.

هندهك ژ وان ههردهم كهسك دمىن، و هندهكىن دى پشتى بارانا بارىنى كهسك

دبن و دماوهكى كيمدا زهر دبن و ب داوى دهين.

ٲاكنجيين كيشورئ نه فريقيا

هژمارا ٲاكنجيين كيشورئ نه فريقيا گه لك يا كي مه نه گهر بهي ته بهراورد كرن لگهل رووبهري وئ كو پتره ژ (٣٠ مليون كم ٢) ، ٲاكنجيين نه فريقيا (١٣٪) ژ هژمارا ٲاكنجيين نه ردئ پيكدئينن و چريا ٲاكنجيا (٢٧ كه سن د ههر كم ٢) .

بهئ نه ؤ چريه نه وهك هه ؤه ژ بهر كو پرانيا رووبهري نه فريقيا (بيابان و ناؤ و هه وايئ كه مهريه) ب كيؤ ٲاكنجيووني ناهي ت . و مهزن ترين هژمارا ٲاكنجيان ل ولانئ نايجيريايه كو دگه هيه ته (١٣٠ مليون كه سان) .

رقتئ ٲاكنجيان :

سه باره ت ب ٲاكنجيين ئي كيشورئ د كنه (٤) رقت .

١- ٲاكنجيين كه فن (ده سپيكي)

٢- پيست رهش

٣- قه فقا زي

٤- حامي

دابهش بوونا ٲاكنجيين ئي كيشورئ :

١- ده ؤهرا روؤ ئا قايئ نه فريقيا

ژ ١٧ ولاتا پي ك ده ي ت وه كو (سنغال ، موريتانيا ، مالي ، ني جهر ، نايجيريا ، غانا ، سيراليون و هنده كي ن دي) نزي كي ٣٠٪ ژ ٲاكنجيين ئي كيشورئ ل ئي ده ؤهري نه .

۲- دھارا ناھراستا ئه فریقیا :

چریا ئاکنجیئ فی دھاری یا کیمه ، بتنی ۱۱٪ ژ ئاکنجیئ فی کیشوهری ل فی دھاری خو جهن.

۳- دھارا رۆزه لاتی فی کیشوهری :

رووبه ری فی دھاری ۴۰٪ ژ رووبه ری ئه فریقیا یه ، ۲۹٪ ژ ئاکنجیئ فی کیشوهری ل فی دھاری نه.

۴- دھارین باکووری فی کیشوهری :

ئاکنجیئ کنارین دهریا یا ناھراست ب خوفه دگریت وه کو (مسر ، مه غرب ، جهزائر ، تونس و لیبیا) ، و مهزنتین هژمار ل نهالا (دهلتای نیل) ه . ریژا ئاکنجیئ فی دھاری بو سرجهم ئاکنجیئ ئه فریقیا د گه هیته ۲۳٪ ی .

۵- دھارین باشووری ئه فریقیا :

بهشین ژیریا ئه فریقیا ب خوفه دگریت و ب تایبه تی ولاتی باشووری ئه فریقیا کو ۷٪ ژ ئاکنجیئ کیشوهری ئه فریقیا تیدا دژین.

چالاکیین نابووری ل کیشوهری ئه فریقیا :

ئاکنجیئ کیشوهری ئه فریقیا هه می جوړین چالاکیین نابووری هه نه یین ژ هه میا :

۱- کۆمکرن و نیچیر:

ئەڤ جۆره چالاکیه نهۆ ل چەند جەهین جودا جودا هەنە وەکی دارستانا خولگە ی
(کەمەری) ، ل دەڤەرین کیم ناکنجی ، وەکی کومەلا بوشن و بەژن کورتا کو
هژمارا وان چەند هزارە کن .

هەر وەسا نیچیرا ماسیا ژ ی ل فی کیشوهری هەیه ب تایبەتی ل کنارین رۆژ
ناقای و باکووری ، ماسیا هسکری یان قەلاندی خوارنا سەرەکیە بو هەندەک ژ
ناکنجین دەڤەرین کیشوهری ئەفریقیا .

۲- خودانکرنا تەرش و کەوالی (شقانی):

هەر د کەڤندا ئیکە ژ کارین مروڤین ئەفریقیا یە و نهۆ بەرەف کیم بوونی قە
دچیت ، ژ بەر دەرکەفتنا چاندنی ، بەلی هۆیه کئی گرنگە بو دابینکرنا خوارنی
ل رووبەرە کئی مەزنی فی کیشوهری ، ب تایبەتی دەڤەرین گزوگیایی کورتە و
دەڤەرین بیاپانی .

خودانکرنا جووری تەرش و کەوالی ژ دەڤەرە کئی بو دەڤەرە کا دی جوداهی هەیه بو
نمونه حیشتز یا تایبەتە ب بیابانین ئەفریقی قە و پەز و بز ل باشووری ئەفریقیا
ژ بو بازرگانیی دەینە خودانکر

۳- چاندن:

مروڤی ئەفریقیا دان و د کاک ل باکووری ئەفریقیا (ل مەغرب و مسر و
ئەسیویا) چاندیەب تایبەتی چاندنا گەنۆکا و برنجی .

چاندنا كيشوهرى ئەفريقييا دو جوره:

أ- خۆب ژياندن : لېرانيا ولاتين في كيشوهرى دهيتنه ديتن، وهكى باكوورى كونغو ، تهزانيا ، ملاوى ، زامبيا ، ليبيريا ، توغندا، د قى جورى چاندنا ناميرين ساده وباشكهفتى بكار دئينن.

ب- چاندنا بازرگاني : پتريا بهرهمى فى جورى چاندنى دا بو فروتنى بهرهم دئينن و باشترين ريبا ته كنولوجيا پيشكهفتى بكار دئينن و گرنگرين بهرهمى چاندنى پيشكهايه ژ دان و دكاك ، و گهنم ، جه ، برنج ، گهئوك ، پتاهه ، قههوه ، كه كهو ، توتن ، په ميبى.

٤- پيشه سازى و دهريئخستنا كانزا :

پيشه سازى و دهريئخستنا كانزال ئەفريقييا گهله كا دكهفن نينه، و تانهو هندهك ژ بهشين فى كيشوهرى د دورون ژ فى چالاكيى . پيشكهفتنا پيشه سازى لگهل پيشكهفتنا بهرهمى چاندنى و كانزا ديار دبست ، بهلى پشتى سه رنجو بوونا ولاتين ئەفريقييا وهكى ميسر ، جهزائير ، نايجيريا ، ئەسيوبيا و كوماارا باشوورى ئەفريقييا. پيشكهفتنا پيشه سازى دهستپيكر ، و هه بوونا كانزال هدر ولاتهكى هويه كى گرنگ بوو بو فى پيشكهفتنى، پرنيا بهرهمين فى كهرتى بو بكارئينا ناخخوييه وهكى (سابوون ، جگاره ، پيشه سازين خوارنى درستن و چنينى) و ژ ئەنجامى هه بوونا پيشه سازى بياقى تابوورى و جفاكى وان ولاتن هيدى هيدى بهر ب پيشكهفتى قه دچيت.

بہ ندی چاری
نہ مریکا نہ نگلوسہ کسونی

پشکا نیکی کیشوهری ئەمریکا ئەنگلۆسە کسونی:

جەنی جوگرافی:

زاراڤی ئەنگلۆسە کسونی ئیکە ژ زاراڤین نوی ، کول شوونا بەشەکی ژ (ئەمریکا باکوور) بکار هاتیە ئەڤ زاراڤە پشت ب جوداھیا شارستانی و ولایەنی ئاکنجیبوونیا و رەوشا ئابووریا فی کیشوهری دگەل کیشوهری ئەمریکا لاتینی د بەستیت .

۱- جوگرافیا سروشتی:-

ژ لایینی جوگرافی ڤە ، کیشوهری ئەمریکایا ئەنگلۆسە کسونی ژ ھەر چار لافە دورو بەری وی ئافە ب تنی بەشەکی باشووری رۆژئافای نەبیت کو ب سنۆری ھشکا تیی ژ ولاتی مەکسیکی دەیتە جودا کرن، و نەخشەیی دا کیشوهری ئەنگلۆسە کسونی (وەلاتی ئەمرکا و کەنەدا) و گزیرتا گرنیلاند ڤە دگرت. و رووبەری فی کیشوهری پزە ژ (۲۲ ملیۆن کم ۲) کیلۆمەترین چار گۆشە. ئەڤ کیشوهرە ب پلاسیی دەیت ژ لایینی رووبەری ڤە پشتی ھەر دو کیشوهرین ئاسیا و ئەفریقا ، ھژمارا ئاکنجیین فی کیشوهری ل سالای ۲۰۰۱ نزیکی (۳۱۶) ملیۆن کەسا بوون.

ژ لایینی ئەسترونومی ڤە ئەمریکا ئەنگلۆسە کسونی دکەڤیتە د ناڤ بەرا بازا پانی (۲۵°) ھتا (۸۳°) ی باکووری گۆیا ئەردی.

۲- بلندی و نزمیا روویی ئەردی :-

بلندی و نزمیا روویی ئەردی ڤان دیاردین خاری بۆڤە دگرت :-

أ- زنجيرا چيا :-

زنجيرا چيا دوو بهشن، ئەقەنە:

۱- بلنداھيڻ رۆژ ھەلاتى (ئەپەلاشان) :-

ئەقەنە بلنداھيە ب چيايڻ ئەپەلاشان د بەر نياسن ، دكەقنە بەشى رۆژ ھەلاتاى فى كيشوھرى ، ل باكوورى رۆژ ھەلاتى بەرەف باشوورى رۆژ ھەلاتى دريژ دبن ، بلنديا فى زنجيرا چيا زۆر نينه ، تووشى رامالينڻ جودا جودا بووينە.

۲- بلنداھيڻ رۆژ ئاڧا (كورداليرا) :-

ژ لايى دروستبونى قە ئەقەنە بلنداھيە ژ زنجيرڻ ئەپەلاشان نوى ترە، لقينڻ ئەلىي دروست كرينە ، بلنداھيڻ دريژان ژ داويا باكوورى دگەل كنارڻ رۆژ ئاڧا ، دريژ دبن بۇ باشوورى فى كيشوھرى

ئەقەنە بلنداھيە ژ چەندىن چيا و بانى و نھالا پيڭھاتيه، وەكى چيايڻ برۆكسى، روكى و ئەلاسا و كاسكيد و سيرانيقا دا ، بلندترين گوپيتكا چيايڻ وى (ماكنلى) يە ، كو بلنديڻ يا وى دگەھيتە نزيكى (۶۱۹۶) مەترە لسەر ئاستى رووى دەريايى ، و بانين وى وەكى بانينڻ كۆلومبيا و كۆلورادو، و گرنگترين نھال ژى ل قان بلنداھيان نھالا مرنى يە ، كو نرمترين نھالە، (۶۰) مەترا لژير ئاستى روويى دەريايى يە.

ب- بانى :-

بانيا رووبەرەكى بەر فرەھ ژ فى كيشوھرى قەگرتيه، يا ژ ھەميان ب ناڧ و دەنگتر، بانا لۆرنسى يە ب (قەلغانى لۆرنسى) دەھيتە نياسين كو دكەقنە ناڧراستا باكوورى رۆژ ھەلاتاى فى كيشوھرى . نزيكى نيڧا رووبەرى كەنەدا پيكدئيت . ب گشتى بلنديا فى بانى ژ (۱۰۰۰) مەترا دەرباز ناييت.

ج- دهشت :-

دهشت وان زهفيا بخوڤه دگريت يين تا رادهكي د راست و بلنديا وان كيم
و دبنه دو جور:

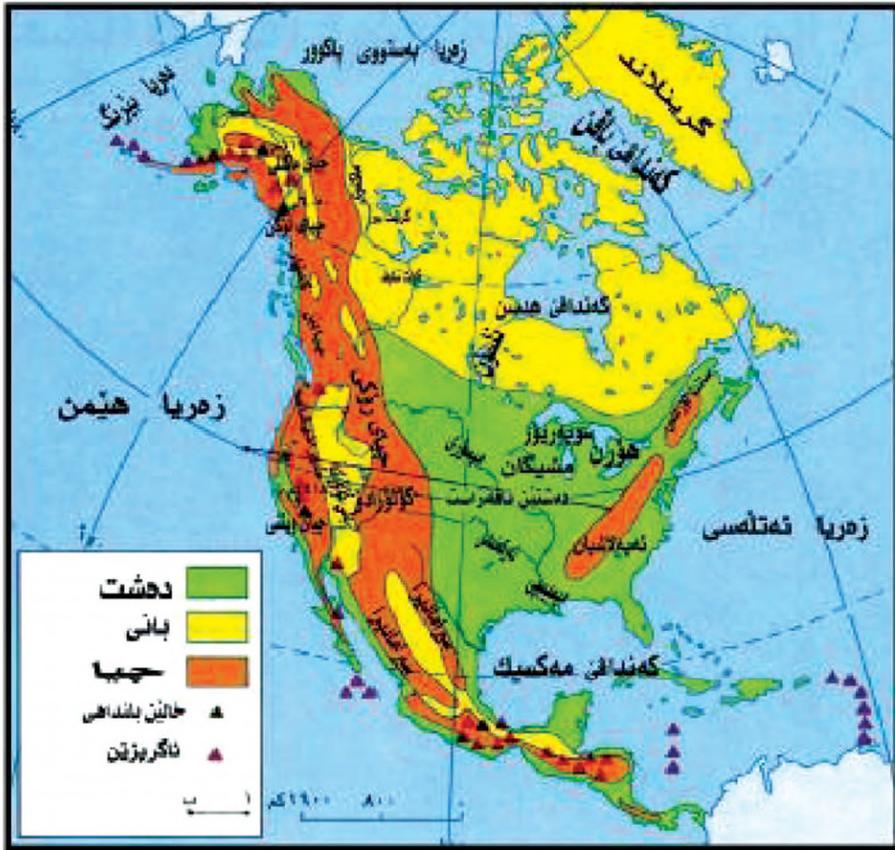
ٲيك / دهشتين كه نارين دهريا:

ب دريڙا يا كه نارين زهريا يا نه تلهنتي و كه نداشتي مه كسيكي ڙ باكووري
بهرف باشووري ، دريڙ دبن هتا د گههه سنوري نيڤ دولتي د ناڤ بهرا ولاتين
ٲيگرتين نهريكا و مه كسيكي دا.

ل بهشي باكووري د تهنگن و چند بهرف باشووري بچن بهرفه دبن ، بلنديا
وان ڙ (٥٠٠) مه ترا نابوريت ، گرنگزين بهندهرين ولاتين ٲيگرتين نهريكا
د كهينه فان كهنارا (نيويورك - بوسن - بلتيمور.... هتد)

١- دهشتين هندر:

تهڤ دهشته د كهفته هندر (بهشي ڙ نافدا) ي ڤي كيشووري ٲيكرائي دريڙيا وان
ڙ باكووري بو باشووري نزيكي (٤٠٠٠) كيلومه تران د بيت ، و پانيا وان
دگههته (١٩٢٠) كيلو مه تران ، بلنديا يا فان دهشتان دناڤ بهرا (٤٥٠) و پتر
ڙ (١٥٠٠) مه تران.

ئاق و ھەوائى كيشوهرى ئەمريكا نەنگلۆسەكسۆنى :-

ژ بەر ھۆكارىن ئاق و ھەوائى ل فى كيشوهرى ، ئەڤ ھەرىمە دەھىنە جودا كرن .

أ- ھەرىما ئاق و ھەوائى جەمسەرى :

ئەڤ ھەرىمە پشكا مەزنا باكوورى فى كيشوهرى فە دگرىت . ھافىنا وى يا كورته ، و ز فستان يا درىژە و گەلەكا ساره ، پلا گەرمى ل ھندەك جھا د گەھىتە (-۳۴۵) پلا سەدى و ژ لايى بارانى فە ب گشتى باران يا كىمە و بارا پتر ب شىوى بەفرى دبارىت .

ب- هدریما نأف و ههوايي سار و شه دار :-

دكه فېته باشوورې ههريما نيكي ، رووبهري وى بهر فرمه تره ، هافينا وى دريژ تره و زقستان يا ساره و نرمزين پلا گهرمى تيدا (۳-) پلا سهدى و پتريا بارانا قى ههريمى د هافيني دايه .

ج- ههريما نأف و ههوايي ناقنجين و سار وى شه دار :-

ئهؤ ههريمه بهشى باشوورى روژ ههلاتا كهندا و بهشى باكوورى روژ ههلاتا ولاتين نيكگرتين ئه مركا ب خوؤ فه دگريت . گرنگزين سالوخه تي قى ههريمى زيدهره و يا گهرمى (الطرف حراري) يه د نأف بهرا وهرزى هافيني و زقستانى ، و تيكرايا باران بارينا سالانه د قى ههريميدا د نأف بهرا (۳۸۰ - ۱۰۰۰) ملم . و پرايا بارانين قى ههريمى د وهرزى هافيني دايه

د- ههريما نأف و ههوايي خولگه يي شه دار :-

دكه فېته باشوورې ههريما سهري ، زقستانا وى يا ناقنجيه ، و هافينا وى گهرمتره ، باران د قى ههريمى دا يا زوره ، ئهؤ ههريمه د كه فېته ژير كاريگه ريا هر و بايي خولگه ي كو د قى ده قهريدا ب (هير كين) دهينه نياسين .

ه- ههريما نأف و ههوايي كيشوهرى :-

ئهؤ ههريمه هندري قى كيشوهرى بخوؤ فه دگريت ، ب تابه تي دهشتين ژ ناقدا ، زيده ره ويا گهرمى يا بلنده ، هر چند بهرهؤ باكوورى ههريمى فه بچين پلا گهرمى نرم ديست . و هر چند ژ روژ ههلاتى برهؤ روژ نأفى بچين چهنديا باران بارينى كييم ديست .

- هەریما ئاف و ھەوایی روژ ئاقایی کیشوهری :-

کەنارین روژ ئاف ل ئاقەرا بازنا پان یا (۴۰° - ۶۰°) باکووری ڤە دگريت ، زڤستان یا ئاقجیه و ھاڤین یا ھینە ، و باران ب دريژیا سالی د زورن .

- هەریما ئاف و ھەوایی دەریایا ئاقەراست :-

ھەریما دەریا یا ئاقەراست بەشی باشووری روژ ئاقایی ولاتین ئیکگریتین ئەمریکا ڤە د گريت ، ب تایبەتی ویلایەتا کالیفورنیا ھاڤینا وی یا گەرم و ھشکە، تیکرا ڤلا گەرمیی پترە ژ (۲۲)° ڤلا سەدی و زڤستانا وی سار و بارانیە،

- هەریما ئاف و ھەوایی ھشک و نیمچە ھشک :-

ھەریما ھشک (بیابان) دەڤرا بانی و گولین ھندری بەشی باشووری روژ ئاقایی ولاتین ئیکگریتین ئەمریکا ڤە دگريت . ڤلا گەرمی بەرزە و چەندی باران بارینی کیمە .

بەلی ، ھەریما نیچمە ھشک (سھوب) بەشی روژ ئاقایی دەشتین ژ ئاقدا ڤە دگريت ، دکەڤیتە روژ ھەلاتا چیاپین روکی ، چەندی باران بارینی ب گشتی یا کیمە . تیکراییی وی دناڤ بەرا (۲۵۰° - ۴۳۰°) مەم سالانە . و پتریا وی د ھاڤینیدا دباریت .

۳- دەرامەتی ئافی :-

کیشوهری ئەمریکا ئەنگلوسە کسونی یا دەولەمەندە ب دەرامەتی ئافی ، ل ڤیرە ب تنی دی نامازی ب ئافا سەر ئەردی کەین (رووبار - دەریاچە) یین ل ڤی کیشوهری :

رووبارین قى كيشوهرى:

لسهر قان كو مهلن خارى رووبار دهينه دابهش كردن:-

ا- رووبارین د ریژنه زهريا يا نه تلهسى:-

وهك رووبارى سانت لۆرسى.

ب- نهو رووبارین د ریژنه زهريا يا بهستى يا با كوور و كه نداقى هدسن:-

قان رووباران قه دگريت (رووبارى مه كنزى و رووبارى سهسكجوان).

ج- نهو رووبارین د ریژنه زهريا يا هيمن :-

وان رووبارا بخو قه دگريت نهوین بهرف روژ نافي قه دچن و دريژنه زهريا يا هيمن ، نهو رووباره د دريژنين . و نافي چوونا وان يا بلهزه .

و يين گرنگ نهفه (رووبارى يوكن ، فريزر ، كولومبيا ، كولورادو ، سان كينو ... هتد)

د- نهو رووبارین دريژنه كه نداقى مهكسيك:-

وان رووبارا قه دگريت يين بهرف باشوورى دچن و دريژنه كه نداقى مهكسيك ، يي ژ هميا گرنگ رووبارى ريو گراندایه .

دو/ دهرياجه :

ل ژوريا كيشوهرى ئهريكه ننگلوسه كسونى ژماره كا زورا دهرياجان ههنه ، يين ژ هميا گرنگتر نهو دهرياجهيه يا ب دهرياجه يين مهزن هاتيه نياسين .

أ- دهرياجين مهزن:

دهرياجين مهزن د بنه رتدا ژ (٦) دهرياجا پيڅهاتينه . نهؤ دهرياجه ب مهزن ترين عه مبارا ناقى دهيته دانان د جيهانيدا ، رووبه رى وى نزيكى (٢٤٦) هزار كيلو مه ترين چار گوشه يه . ب ريكا جويكين ده ستچيكر دهرياجه پيڅه دهينه گريدان ، رووبارى سانت لورنس ناقا دهرياجا ب زهريا نه تله سى فه گريدهت

٥- رووه كى سرؤشتى (خوړسكى):

جوړا جوړيا رووه كى سرؤشتى و دا بهش بوونا وى ب پلا ئيكي يا گريدايه ب جوړى ناؤ وه وايښه ژ فى شيوهى رووه كى سرؤشتى ل فى كيشوه رى بو قان هه ريمن خارى دابهش دبیت.

أ- هه ريما گړوگيايي ته ندر:

نهؤ هه ريما به شى باكوورى كيشوه رى فه دگريت . گړوگيايي فى هه ريما يى كورته و ژيى وى ژى يى كورته ، دو هه تا سى مهها دژين ، يى ژ هه ميا ب ناؤ و دهنگتر (كه فزه) . كو چه روانه كى باشه بو نهو غه زالين د فى هه ريما دژين .

ب- هه ريما دارستانا كاژ (سنوبه ر):

نهؤ هه ريما د كه قيته باشوورى هه ريما تندر ، ب كه مه ره كا به رفره ژ روژ هه لاتی به رف روژ ناقای دريژ دبیت ، ب تايبهت ژ باشوورى نه لاسكا به رف باكوورى ناقه راستا كه نه دا . ب هه ريما كا گرنگا دارستانى دهيته دانان . بو مه بهستا به ره مه ينانا دارين نهرم د جيهانيدا ، كو ژلايى نابورى فه گرنگه يه كا زور هه يه .

ج - ھەرىما دارستانا تېكەل :

ئەق ھەرىمە يا تېكەلە ژ دارستانىن كاژان و دارستانىن بەلگ وەرىياى. دارستانىن كاژان پشكا باكوورى قى ھەرىمى قەدگرىت و دارستانىن بەلگ وەرىياى پشكا باشوورى قەدگرىت . ئەق ھەرىمە بەشى باكوورى رۆژھەلاتى ولاتىن ئىكگرتىين ئەمرىكا قەدگرىت.

د- ھەرىما دارستانىن بەلگ وەرىان : دارى رەق :

دارستانىن قى ھەرىمى دارىن وان د بەلگ پانن و دار رەقن و بەلگ ھەلوەرىيائىنە. دكەقىتە باشوورى ھەرىما دارستانا تېكەل . ئەق جوورى دارستانى ل بەشى باشوورى رۆژ ھەلاتى ولاتىن ئىكگرتىين ئەمرىكا ھەيە.

ھ- ھەرىما دارستانا رۆژ ئاقا يى كىشورەن :

ب باشتىن جوورى دارستانى دەھىتە دانان ژلايى چىپا داران و جورا و جورىا دارىن وى ، بناق و دەنگىزىن دارىن قى دارستانى دارى سۆرە ، كو ب مەزنى و بلندى وباشيا دارى وى دەھىتە نياسىن.

و - ھەرىما دارستانا دەريا ئاقەراست :

دارىن قى دارستانى ھەردەم د كەسكن و بەلگىن وان د پانن ، ژ جوورى دار و بارىن كورتىن ، و دكەقىتە وىلايەتا كاليفورنىا و گرىنگىزىن دارىن قى ھەرىمى زەپىتۇن دگەل باھىقان.

ز - ھەرىما رووھى گژوگىيى:

ئەق ھەرىمە دىيىتە دو بەش:

۱- ھەرىما گژوگىيى درىژ: كو دەشتىن ناھراست قەدگرىت ، گژوگىيى وى ژ
جۆرى (بەرارى) يە و درىژە.

۲- ھەرىما گژوگىيى كورت: كو ب گژوگىيى ئەستىس دەيتە نىاسىن. ئەق
ھەرىمە دەشتىن مەزن قەدگرىت.

ح - ھەرىما رووھى بىبابانانى:

ئەق جۆرى رووھى ل ويلايەتە باشوورى رۇژئاقايى ولاتىن ئىكگرتىن
ئەمىرىكا بەلاقەنە. پلا گەرمى و رىژا ھەلبوونى يا بلندە ، دگەل بارىنا بارانى
رووھ گەلەك لى شىن دىيت و پشتى نەمانا بارانى ھشك دىيت وەكو رووھكىن
بىبابانا موجاف.

سى: جوگرافىا ئاكنجىين كىشورەى ئەمىرىكا نەنگلۇسە كسۇنى:

كىشورەى ئەمىرىكا نەنگلۇسە كسۇنى ب دەقەرا پىشوازيكرنا لىمشتىن مروقىن
جۇرا و جۇر و ئىك ل دويق ئىك دەيتە دانان، كو ژ كىشورەين ئاسيا و ئەورۇپا
و ئەفرىقىا دھاتن. دگەل وى چەندى ھىندىن سۇر ب ئاكنجىين رەسەننى فى
كىشورەى دەيتە دانان ، ئىسپانى وەك كۆ چەرىن ئەورۇپاى ب ئىكەمىن كۆمەل
دەيتە دانان كو ھاتىنە فى كىشورەى و ل كالىفۇرنىا و فلۇرىدا خۇ جەبووين. ل
دويقدا فرەنسى ھاتىنە و پاشى بەرىتانى... ھتە. بەلى ھاتنا رەش پىستىن ئەفرىقى ب
شىوھى رىنا بازىرگانىكرن ب كۆيلا ھاتىنە فى كىشورەى، ژمارا ئاكنجىان ل

سال ۲۰۰۱ د که هشته (۳۱۶) ملیون کهسا. پیرانیا ئاکنجیا ل ولاتی ولاتین
ئیگرتین ئه مریکا دژین ، کو ژمارا وان پتره ژ (۲۸۴) ملیون کهسا، ونزیک
(۳۲) ملیون کهسا ل ولاتی که نه دا دژین.

ژلایی دابهش بوونا ئاکنجیان فه نه زیکیه کا بهرچاؤل کیشوهری ههیه ، بگشتی
چریا ئاکنجین کیشوهری یاکیمه (۲۶ کهس / کیلومه تره کا جار گوشه) .
ئه فه ژی بو فان هوکارین خاری دزقریت.

۱- درهنگه ئافه دانکرنا فی کیشوهری.

۲- دانانا ئاستهنگ بهرامهر کوجهره.

۳- بجهئینانا شیواژین کیم زاروک بوونی (تحدید النسل)

و ریژا زیده بو نا سالانه یا ئاکنجیان ل فی کیشوهری زورا نزمه ریژه د که هیهته
(۰,۵٪) . و پتریا ئاکنجین کیشوهری ل باژیران دژین و ریژا وان د که هته)
(۷۵٪) .

چار / جوگرافیا نابووری:

ا- چاندن

ژ لایی چاندنی فه ولاتین فی کیشوهری دپیش کهفتینه ، ئه فه ژی بو چند
هوکاره کا فه دگهریت، یین ژ هه میا گرنگتر ئه فه نه.

۱- بهر فرهیا ئه ردی چاندنی

۲- گرنگی دان ب چاندنی بو مه بهستین بازارگانی

۳- گونجانا رهوشا ئاؤ و ههوا

۴- بکارئینانا ئامیرین چاندنی و ته کنولوژیا نوی د بهر هه مهئینانیدا.

و پیره و کرنا لایه نئی زانستی چاندنی بهر پر سه ژ پیشکەفتنا ولاتین کیشوهری د
فی بیافیدا . زیده باری بکارئینانا نامیرین چاندنی یین پیشکەفتی و بکارئینانا ژ
بلی کیمیایی بشیوه کئی زانستی .. هتد .

گرنگترین بهرهمی چاندنی دفی کیشوهریدا (گهنم) ه پاشی (گنموک ، برنج ،
بهمی ، تووتن ... هتد) . ب هه مان شیوه ژ لایی خودانکرنا تهرش و کهوالی فه
ل کیشوهری تهرش و کهواله کئی زور یی هه ی .

ب- پیشه سازی :

ژ لایی پیشه سازی فه ، ولاتین فی کیشوهری پیشکەفتینه ، بهرهمی وان یی
پیشه سازی ل پرانیا بازارین جیهانیدا دینه دیتن .

دهیته خه ملاندن کو ولاتین ئنگرتیین ئهمریکا و کهندا سیکا بهرهمی پیشه سازی
جیهانی بهرهم دبینن ئه فه ژ ی بو چند هۆکاره کا د زفرین یین ژ همیا گرنگتر
(زوریا کهرستی خافی روه کی - ئازهل - کانزایی) و زوریا دهرامهت و
سامانی (رۆس الاموال) ، وزوریا جورین وزی (ره ژوو - نهفت - غازا سروشتی
- وزا ئافی ... هتد) .

گرنگترین پیشه سازی:

د کیشوهری ئهنگلۆسه کسونیدا دو جورین پیشه سازی هه نه :

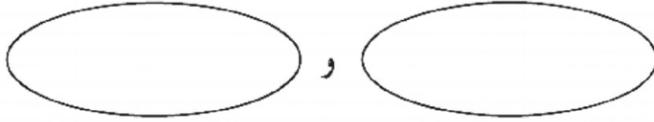
۱- پیشه سازی دهرئینان (کو پیکهاتیه ژ دهرهینانا نهفتی - غازا سروشتی -
کانزا سفری هتد) .

۲- پیشه سازی گورین (برهمهینانا نامیرین کاره بی ، ناسن و پولا - تۆمبیل ...

(هتد)

پرسیار

- ۱- نهو هؤكار چنه كو كار دكهنه سهر ئاؤ و ههواى كيشوهرى نهنگلوسه كسونى؟
- ۲- نه گهرين ئهؤين خارى ديار بكه؟
 - أ- هه بونا زيده وى پلا گهرمى دئاؤ بهرا باكوور و باشوورى كيشوهريدا.
 - ب- پيشكهفتنا چاندنى فى كيشوهرى.
- ۳- ههريما روه كى گزوكياى دبتة دوو بهش.

به ندى پيئنجى

پشكا دووى

كيشوهرى نهمريكا لاتينى:

زارافى نهمريكا لاتينى ، مه كسيك و ولاتين نهمريكا نافهراستا و ولاتين دهريا كاريسى و نهمريكا باشوور فه دگريت .

نېك : جوگرافيا سروشتى :-

۱- جهى جوگرافى :-

نهمريكا لاتينى ژ سى لايه ب ناهه زهريا و دهريا هاتيه . كه ندهافى مه كسيك و سنوورى نيڤ دهوله تىي ئيگگرتى و مه كسيك سنوورى باكوورى كيشوهرى پيكدئين و زهريا نه تلهسى دكه فته رۇژ ههلاتى كيشوهرى ، زهريا يا هيمن دكه فته رۇژ ناهافىي كيشوهرى. ژ لايى نه سترؤنومى ، نهمريكا لاتينى دكه فته دنافه را بازين پانى (۳۳ °) باكوورى گؤيا نهدى ، بازنا پانى (۵۶ °) باشوورى گؤيا نهدى.

بلندى و نزميا روويى نهدى:

بلندى و نزم فان دياردا فه دگريت.

۱- چيا :

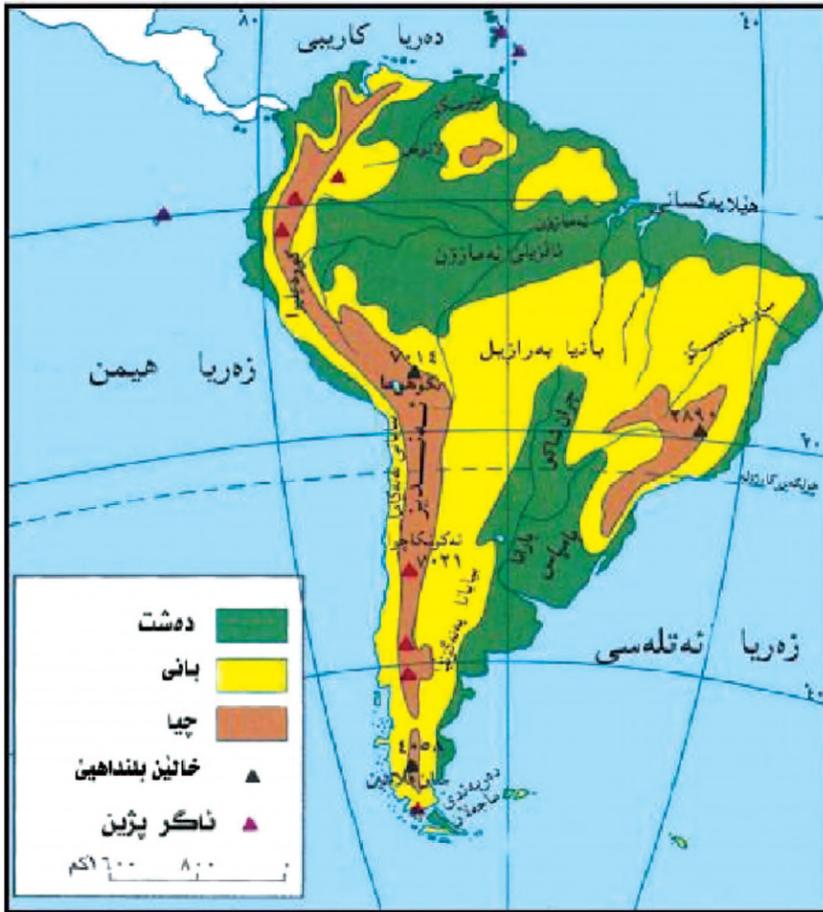
زنجيرت چيا ب گرنگرين دياردا بلندى و نزمىي دهينه هژمارتن ، بلندهيى (نه نديز) ژ هه ميا گرنگره ، كو ب نېك ژ دريژتوين زنجيره چيايىن جيهانى دهيته هژمارتن ، كو ژ كه نارين دهريايا كاريسى ده سپيدكته و بهره ف باشوورى كيشوهرى دريژدبيت و ژبلى قى زنجيرى چهندين زنجيره چيايىن ل مه كسيكى و ولاتين نهمريكا نافهراستا هه نه.

ب - بانی:

چهندين بانی د روویي ئهردی کیشوهری دا هه نه ، د پشکا هه ره زور دکه فنه بهشی روژ هه لاتی کیشوهری ، و ژ وان بانی بهرازیلی ناقدارترین و که فنتزین، ژ بلی قی بانی چهندين بانین دی ل کیشوهری هه نه وه کی بانی مه کسک ، بانی غیانا ، بانی به ته گوئیا ل ئه رجه نتینی دا .

ج- دهشت:

گرنگترین و بهر فره هترین دهشتین قی کیشوهری د که فنه ئه مریکا باشوور دنابهرا بلنداهیین ئه ندیز ل روژ ئا فا ، وبانین (غیانا - بهرازیل - په ته گوئیا) ، گرنگترین دهشتین ژ باکووری به ره ف باشووری کیشوهری ئه فنه (دهشتا ئورینکو ، دهشتا ئه مه زون ، دهشتا پارانا ، پاراگوای) .

۳- ئاف و ھەوایی کیشومری:

ھەریئین ئاف و ھەوایی کیشومری دابەشی دین بۆ :-

أ- ھەریئا ئاف و ھەوایی یەكسان :

ئەف ھەریئا دەشتا ئەمازون ئەدگرت ، پلا گەرمی دفی ھەریئا ب دریا سالی

یا بلنە ، و تیکراییی بارانا سالانە دگەھیتە (۲۰۰۰) ملم.

ب- ھەریئا ئاف و ھەوایی خوئگەری دەریایی :

که نارین روژ هه لاتنی کیشوهه ری فه دگریت ، تیکرای یی پلا که رمی یا سالانه
(۲۱°) پلا سه دی کیمر نینه ، ب دریژیا سالی هه ریجه کا شه دار و بارنیه

ج- هه ریما ناڤو هه وایی (ناقنچی) یی شه دار:

ئه هه ریجه ده فه را بلنده این ده فه را خولگه یی فه دگریت ، وهوکاری بلندیا رووی
نهردی بهرپرسه ژ نزمبونا پلا که رمی ، بهلی ئه وه ده فه رین نزم پلا که رمی یا بلنده
، ژلایی بارانی ژی فه چه ندیا بارانا قی هه ریچی دنابه را (۷۵۰ - ۱۶۵۰) ملم
دسالی کدا ، ئه هه ریجه بانین غیانا و بهشی باشووری بانیا بهرازیلی فه دگریت.

د- هه ریما ناڤو هه وایی ساڤانا:

دهشتا لانوس و پتریا بانیا بهرازیلی و که نارین روژ ناڤایی ئه مریکا ناڤه راست
(باشووری خولگه ی گارک) فه دگریت ، بارانا قی هه ریچی هافینییه و زڤستانا وی
یا هسکه ، تیکرای یی کهرما سالانه د که هیته نزیککی (۲۱°) پلا سه دی ، و برا
باران بارینا سالانه دنابه را (۶۰۰ - ۱۰۰۰) ملم یه.

ه- هه ریما ناڤو هه وایی ناقنچی شه دار:

ئه هه ریجه هافین و زڤستانا وی ژ لایی پلا که رمی فه ، ناقنچییه ، زیده باری قی
چه ندی پلا که رمی د هافینییدا بهر هف بلند بونی یه ، بتایبه تی ل بهشی باشووری
بهرازیلی ، چه ندیا باران بارینی لقی هه ریچی دا ژ (۷۵۰) ملم کیمر نینه ، باران
د هافینییدا د بارن.

و- هەریما ئاڤ و هەوایی دەرپایا ناڤه راست:

بەشی ناڤه راستا ولاتی شیلی ڤه دگرت کو دکه ڤیته روژ ناڤایی کیشوهری ،
ژڤستانا وی ب بارانه و هافینن یا هشکه.

ز- هەریما ئاڤ و هەوایی روژناڤایی کیشوهری:

ئەڤ هەریما بەشی باشووری ولاتی شیلی (باشووری بازنا پانی) (۴۰ °) باشوور
ڤه دگرت ، تیکراییی ڤلا گەرما سالانه یا ڤی هەریمی د ناڤه را (۵ - ۱۵) ° ڤلا
سەریسه ، و چەندیا باران بارینا سالانه ژ (۱۰۰۰) ملم بتره.

ح- هەریما ئاڤ و هەوایی تەندرا و بلنداهیین ئەندیز:

هەریما تەندرا رووبەرەکی بچووک ژ کیشوهری ڤه دگرت، کو دکه ڤیته داویا
باشوهری کیشوهری ل باشووری بازنا پانی (۵۰ °) ی باشوور، و پەشەک ژ
بلندایین ئەندیز ز تیکراییی ڤلا گەرما وەرزی کەرمی ژ (۱۰ °) ڤلا سەدی
دەرباز نابیت ، و چەندیا باران بارینی ل ڤی هەریمی یا کیمه ، سالانه ژ (۲۵۰)
ملم نابۆریت.

ی- هەریما ئاڤ و هەوایی هسک و نیمچه هسک:

ئاڤ و هەوایی هسک (بیابان) بەشی باکووری روژ ناڤایی مەکسیکی و باکووری
بانیا مەکسیک و باکووری شیلی و باشووری ولاتی پیرو (بیابانا پیرو و بیابانا
ئەتاگاما) شیلی ڤه دگرت، ناڤه ندا باران بارینا سالانه ژ (۴۲۵) ملم کیمتره
، و ڤلا گەرمی دناڤه را ۱۵ - ۲۱ ° ڤلا سەدییه.

هډرټما ټاف و ههوايي نيمچه هسك (سهوب) بشپوي كه مهرب يي تنگ كه نارين فهنزو يلا و شاني بهرازيل و باينا به ته گونيا فه دگريت . وچه نديا باران باريني ل فني ههريعي سالانه د ناڅهرا (۲۵۰ - ۶۵۰) ملم دايه .

۴- دهرامه تي ټافي :

كيشوهري ټهريكا لاتيني ژ لايي دهرامه تي ټافي فه ب ټيك ژ كيشوهرين دهوله مهند دهپته هژمارين .

ټيك / رووبار :

مهزرتين هيل به لاقبونا ټافي ل كيشوهري د كويتكين زنجيرا چياين نه ندين و چيايي باس و سيرا مادي را روز ټافي دبوريت د شياندا ههيه رووبارين في كيشوهري بكهينه سي بهش :-

۱- ټه و رووبارين بهرف روژه لاتي فه دچن و دريژينه زمرييا نه تله س :

ټه فه كو مكا رووبارين مهزن و ب ټافن و ژ هميا ناقدارتر ټه فه نه .

ا- رووباري ټه مازون .

ب- رووباري پارانا - پاراگواي .

ج- رووباري ټورينكو .

۲- ټه و رووبارين دريژينه زمرييا هيمن :

ټه فه كو مهلا رووبارا دكه فنه به شي روز ټافيي كيشوهري ، كو دهشتين كه نارين روز ټافي د برن و دريژنه زمرييا هيمن . ټه فه كو مهلا رووبارا د كورت و بله زن و هنده ك ژ وان وهري نه ، يين ژ هميا ناقدارتر رووباري گراندی سانتياگو ، رووباري باساس ل مه كسيكي .

۳- ټه و رووبارين دريژنه زمرييا كاريبي :

وان رووباران فه دگريت يين دريژنه زمرييا كاريبي ، ټه و رووبار د كورتن و دريژيا وان دناڅهرا (۱۵۰ - ۱۵۰۰) كم ، يين ژ هميا ناقدارتر رووباري

(ساند جوان - نوتراتو - ماگدالینا) نه نهؤ رووباره ژ زنجیر چیاپین نه ندیز فه دزوپن.

دو/ دریاچه:

لسهر روویئی فی کیشوهری چندد دهریاچه تینه دیتن کو یین ژ همیا ناقدارتر نه فه نه:-

۱- دهریاچه ماراکیبو.

۲- دهریاچه تیتی کاکا.

۳- دهریاچه دی پو پو.

۵- رووهکی خورست:-

رووهکی خورستی ل فی کیشوهری بو فان ههریمین خاری دهیته دابهش کرن

۱- ههریما دارستانا خونگه ییا ب بارانی (دارستانا سلئا):

دارستانین فی ههریمی رووبه ره کی به رفه ژ فی کیشوهری دگرن و وارین وی ب دریئا سالی د کهسکن و چریا وان زوره به لکین وان دپانن و جورا و جورن و د بلندن ، نه فهژی فه دگهریت بو بلندی پلا گهرمی و بارانا زور د (تاؤ و ههویئی یه کسانئی) ژ دارستانه نه مازون و که نارین روژ هه لاتی کیشوهری د ناقهرا بازنا پانی (۲۰°) باکوور ههتا (۳۰°) باشوور و که نارین روژ ناقایی کیشوهری فه گرتینه ، دارا (لاستیک، کاکاو ، عاج ، مؤز ، دار خورما) گرنکترین دارین فی ههریمی نه.

۲- هریما دارستانا وهرزی:

نهؤ دارستانه برانیا گزیرتین هندا روژ ئاڤا و کهناری پاسفیکی ل ئهمریکا نافهراست و باشووری روژهلاتا بهرازیلی د روژهلاتا پاراکوای نخافیت . لی دارین فی ههریمی د کورتن وجؤرا جوړیا وان ژی کیمتره نه گهر بهراورد بکهین دگهل دارین ههریما ئیکی

۳- هریما دارستانا سترداری:

دارستانین ههریمی دهفرین خولکهی فی کیشوهری فه دگریت ، کو هافینا وان هسک و ب دریزه دارستانین وی ل فان جها د بهلافن (باکووری روژهلاتا بهرازیلی و دهشتا جاکو و باشووری روژئاڤا مه کسکی و هندهک نافچین دی ل نامریکا نافهراست (کوپا د جامایکا) ، دارین فی ههریمی پیکهاتیه ژ دار و بارین ستریدارین بین کورت ، کو بهرگریا هسکاتیی دکهن ، ل هندهک جها دکهل رووکی گزوگیایی بلند تیکهل دبن .

۴- هریما دارستانا تیکهل:

دارستانا فی ههریمی تیکهله ژ دارین ههردهم کهسک و بهلگ پان ، دگهل دارین بهلگ وهرین ژ لایهکی فه و دارین کاژان ژ لایهکی دی ، نهؤ جوړی دارستانی ژی ل بهشی باشووری بانیا بهرازیلی ههتا ولاتی ئوړوکوانی دریز دبن .

۵- هریما دارستانا نافنجی بارانی:

نهؤ دارستانه ژ ولاتی شیلی دهسپدکته و دگهل کهنارین روژ ئاڤا دریز دبیت د ناؤ بهرا بازنا پانی (۴۰ ° - ۵۴ °) باشوور، دارین ههریمی ب دریزیا سالی کهسکن .

۶- هەریما دارستانا دەریایا نافەراست:

دارین فی هەریمی ب دەریژیا سالی د کەسکن ، بەلگین وان پان ، ل نافەراست ولاتی شیلی دەینە دیتن.

۷- هەریما گژوگیایی خوڤگی:

ب هەریما (ساقان) دەینە نیاسین ، دوو جوړ هەنە ساقانا هەشک و ساقان شپهدار ، جوړی ئیککی دکەڤیتە پرانیا رووی بانیا بەرازیلی، بەلی جوړی دوی دکەڤیتە گولاا رووباری ئورینکو ، بەشی باشووری روژئاقایی بەرازیلی ، بەشەک ژپاراکوای ، ئەف هەریمە ل بەرازیلی ب (کامبوس) دەینە نیاسین و ل گولا ئورینکو ب (لانوس) دەینە نیاسین.

۸- هەریما گژوگیایی نافنجی:

گژوگیایی فی هەریمی د نەرمن ، ل وان جها شین دبن یین هاقینا وان یا گەرم و زقستان یا نافنجی، ب هەریما (پەمپاس) دەینە نیاسین ، دکەڤیتە دەورو بەرین پایتەختی ئەرجەنتین (بۆینس ئایرس)، روبەری وی ئزیککی نیف مەلیون کیلومەترین چار گوشە دەیتە خەملاندن.

۹- هەریما گژوگیایی ئەستەبس د رووکی بیابان:

گژوگیایی ئەستەبس ل بانیا بەتە کونیا و باکووری روژ ئاقایی ئەرجەنتینی و کنارین فەنزویلا و هەندەک نافچین دیتزین جودا جودا شن دبیت ، گژوگیایی ئەستەبس د کورتن ، بەلی رووکی بیابانی ل باکووری روژئاقایی مەکسیکی و باکووری بانیا مەکسیک و کەناری زەریایا هیمن ل کنارین پیرو و باکووری شیلی شیندین ، دناڤهرا بازنا پانی (۰۶ - ۰۳۰) یا باشوور.

دو / ناکنجین کیشوهری نه مریکا لاتینی :

ناکنجین رهسه نئی فی کیشوهری هیندیین سوورن، کو ژ ناقه راستا ناسیا فه هاتینه فی کیشوهری ، پاشی نقشین دی بهر ب فی کیشوهری چووینه .
(۳۳٪) ژ ناکنجین وی ل ولاتی بهرازیل دروینن کو (۱۷۲) مهلیون کهسن، پاشی ولاتی مهکسیک دهیت، کو ژ مارا ناکنجین وی ل سالا ۲۰۰۰ ز نریکی (۱۰۰) مهلیون کهسن بوون ل سالا ۲۰۰۱ .
تیکرایا گه شه کرنا سالانه یا ناکنجین فی کیشوهری یا بلنده دگه هیته نریکی (۱،۷٪) .

ژ لایی دابه شیونا ناکنجیانقه نریکیه کال فی کیشوهری بهرجا هیه، و ژ لایی چریا ناکنجیان فه، چریا نه کنجیا ل فی کیشوهری د که هیته نریکی (۴۱ کهسا / کم ۲) .

پرانیا ناکنجین فی کیشوهری ل باژیرا دژین، ریژا ناکنجین باژیرا ل فی کیشوهری ل سالا ۲۰۰۱ ز (۷۴٪) یه .

سی / چالاکى نابووری :

کیشوهری نه مریکا لاتینی دهوله مهنده ب دهرامه تی سروشتی و نابووری ، وهک هه بوونا چهنده کا زور ژ ژیده رین و وزی (نهفت ، گازا سروشتی ، دوزا کاره بی ... هتد) .

چالاكِين نَابووری ژى نه ځانه نه :-

ا- چاندن :

ژلايی چاندنې ځه ولاتین ځی کیشوهری ب گشتی پاش کهفتینه ، زیده باری هه بونا چند هه ریځین پیشکه ځتی وه کی هه ریځا په مپاس ل نه رجه نینې، دگهل ځی چهندي ژى ریځه کا زور ژ ناکنجین وه لاتین ځی کیشوهری مژوولی چاندنینه وه ک (پارا کواتی، پولیځیا ، هایتی کواتیمالا.....هتد) ، وه تا رادهیه کا دبه ستن زور نابووری ځان. ولاتا پشت ب داهاتی چاندنې ، ب هه ردولایه (رووه کی ناژهلی) ځه و گرنګترین نه ودرامه تیځ کو دهنیرنه ژ دهرځه نه ځه نه (که نم، گه ځموک) ، موز قامیشی شه کر ، په مبی ، قاوه.....هتد)

ب - پیشه سازی :

ولاتین ځی کیشوهری ژلايی پیشه سازیځه ژ ولاتین پیشکه ځتی دهینه هژمارتن. دگهل هندي ژى جودامیه کا بهرچاځل ژمارا و جوړی پیشه سازیان دنآبهرا ولاتین ځی کیشوهریدا ههیه، و پرانیا نه و پیشه سازیان ههین پیشه سازیان دهرئینانا (استخراجي) ته، پیشه سازیان د سنکن کو هه تا رادهیه کی پیدځین ژبارا روزانه بو وان بازارین مه زین ههین دابین دکهن ، ژ نه ځمائی زوریا ژمارا ناکنجین باژیران ، و هه بونا وان پیشه سازیان هه تا رادهیه کی زور ب هه بونا که رستی خاځه . چونکی کیشوهر وى دهوله مهنده ب جورا جوریا که رستی خاځی کانزایی و روه کی و ناژهلی ، زیده باری بهر فره بونا بازاران و هه بونا زیده ریځ وزی یین جورا و جوړ ، گرنګترین که رستین خاځ (نهفت ، گاز سروشتی ، ناسن ، مامیشی شه کر و په مبی و بهر هه می ناژهلی ... هتد)

پسيار

- ۱- دييژنه كويرى ئەمريكا لاتيني؟
- ۲- بوچى بانبا بهرازيلى نأقدارترين بانين ئەمريكا لاتينيه؟
- ۳- ئەو ھۆكارين كو كاردكەنە سەر نأف و ھەوايي ئەمريكا لاتيني چنە؟
- ۴- ئەمريكا لاتيني ب دەرامەتى نأفى دەولەمەندە بوچى؟
- ۵- بەلگين دارستانين خولگهيي بارانى دپان و جۇرا و جۇرن ، بوچى؟
- ۶- ھەريين رووھ كى خورستى (سروشتى) يين ئەمريكا لاتيني بژميرە؟
- ۷- ھەريما گژوگيايي خولگهيي ب ھەريما (سافانا) دەيتە نياسين ، دو چۆر ھەنە، بژميرە .

بہندی شہسُ

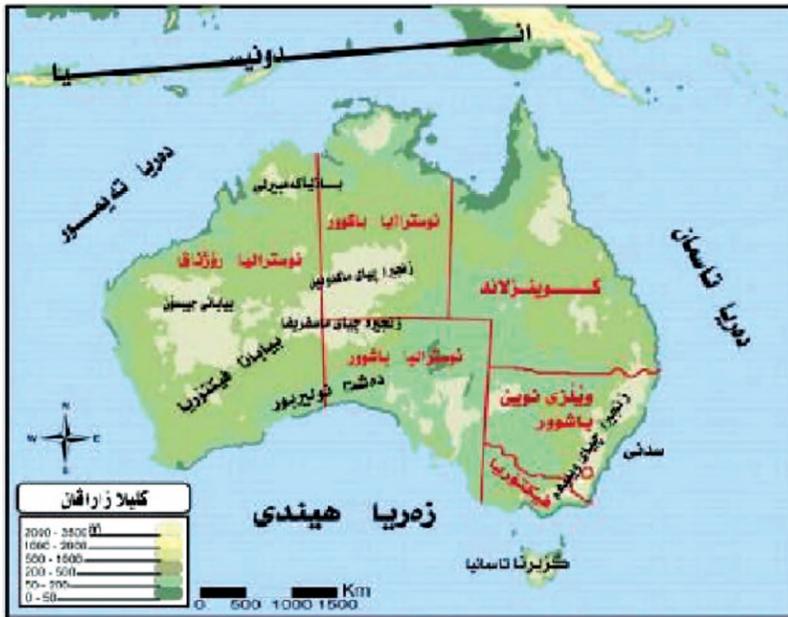
ئوسٲرالیا

سروشتنی ئوسترالیا

کیشوهری ئوسترالیا بچو کترین کیشوهری جیهانی یه ب تمامی کهفته نیقا باشووری نهردی ، رووبهری وی دگه هیته ۷,۶ کم^۲، ژ ههمی لایا فیه ئا فیه، زهریایا هیمن ل روژ ههلاتی و باکووری روژ ههلاتی، زهریایا هیندی ل روژ ئا فای و باکووری روژ ئا فای.

ژ لایبی نهرستوئومی ئوسترالیا دکه فته ناههرا بازنا پانی ۱۱ - ۴۴ ° باشووری فیه هیلا دریزی ۱۱۲ - ۱۵۳ روژ ههلات . خه لگهی کازوله دنا فیه راستا کیشوهریدا دهر بازیت، ماوی دنلقههرا بهشی باکوور و باشوور دگه هیته ۳۸۶۲ کم. کیشوهری ئوسترالیا ههتا ره دهیه کی نیک پاچه پیکفه دیاره.

ئوسترالیا ژ لایبی ئیداری فیه (۸) ویلایهتا پیکدیت ، ئەف ویلایهته ژ پیکهاتینه ژ :

- ۱- کہرتی باکوور.
- ۲- نوسٹریا باشوور.
- ۳- نوسٹریا روژ ناٹا.
- ۴- کویزلاند.
- ۵- نیوساوت ویلز.
- ۶- فیکٹوریا .
- ۷- تہ سمینیا .
- ۸- کہرتی پایتہختی نوسٹریا (کانبرا) .

پیکھاتین سہر رووی نوردی (بلندی و نزمی)

ژ لایئ پیکھاتین سہر رووی نوردی کیشوہری نوسٹریا یو سی پشکا د ہیٹہ دابہش کرن ٹہوژی ٹہفہنہ:

۱- بانیا روژ ناٹا :

نزیکی ۴۵٪ ی ژ رووہری نوسٹریا ٹہ دگریٹ و دکہفیتہ بہشی روژ ناٹای نوسٹریا.

۲- دہشتین ناٹہراست (نوردین نزم) :

ٹہفہ بہشہ د کہفیتہ د ناٹہرا بلندیین روژ ہلانی ژ لایہکی ٹہ و بانیا روژ ناٹا ژ لایہکی دی ٹہ.

زہقیین نزمین ناٹہراست نوسٹریا بہ شیوہیہکی گشتی دکہنہ سی بہش:

ا- ناٹ زبلا کہنداقی کہربنتاریا ل باکوور.

ب- ناٹ زبلا ٹیرتواریا مہزن.

ج- ناٹ زبلا رووہری میری - دارلینگ.

سروشستی فی بهشی و پیکهاتا وی چولوچیا وی وی وه گریه کو نهؤ بهشه ب ئافا
ژیر نهدی و بیرین ئیرتوازی زورئ دهولهمنه بیت.

۲- بلندا هین روژ هه لاتی:

نهؤ بهشه دکه فیه روژ هه لاتی ئوسترالیا و نیزیکی ۱۴٪ ژ رووبه ری ئوسترالیا
فه دگریت.

(ئاف و هه واین کیشورهی ئوسترالیا)

(هه ریمن ئاف و هه وای)

کیشورهی ئوسترالیا ژ لایئ ئاف و هه وایفه دابهش دبیته سه ر چه ند هه ریمه کا، نهؤ
هه ریمه ژ ی پیکهاتینه ژ:

۱- هه ریما ئاف و هه واین ده ریایا ناقه راست:

به شی باشووری روژ ئافای ئوسترالیا و به شی باشووری روژ هه لاتی (روژ
ئافای ویلایه تا فیکوریا) فه دگریت ،

ب شیوه کی گشتی هه ریمه کا هین و خوشه ، چه ندیا باران سالانه ل ناقههرا
(۵۰۰ - ۷۵۰) ملیمه تراندایه و وه رزی دا باریتی دکه فیه د زفستانیدا ، به لی
وه رزی هافینی بتمامی یی هسکه . تیکراییی پلا گه رمی دفی هه ریمیدا د گه هیته
(۲۲) پلا سه دی د وه رزی هافیندا ئو (۱۰) پلا سه دی د وه رزی زفستانی.

۲- هه ریما ئاف و هه واین بیابانی :

پانه هییه کا زورا مه زن ژ کیشورهی ئوسترالیا فه دگریت کو دکه هیته (۴۰٪)
ی رووبه ری وی نهؤ هه ریمه ب وی چه ندی تیته نیاسین کو پلا که رمی تیدا هه رده م
یا بلنده و باران روژ کیم لی دبارن.

نهٺ ههريمه دكهٺيته ناقهراستا كيشوهريٺ ئوسٺاليا بهرهٺ بهشيٺ روژ ناقا دريٺ
 دبیت ههتا سهر كه ناريت زهريايا هندي ، تيكرائيٺ بارانيت سالانه دٺي ههريميٺدا
 ژ (٢٥٠) مليمهٺرا كيٺمهٺه.

٣- ههريٺما ناقا و ههواييٺ وهريٺي:

روژ ههلتيٺ ويلايهٺا كويزلاندا ٺهٺ گريٺ ، پلا كهريٺيٺ ب دريٺيا ساليٺ
 يا بلنده ، تيكرائيٺ پلين گهريٺيٺ د ناقهٺرا (٢٥ - ٣٠٠ س) دايه ، باران د
 وهريٺيٺ هافيٺيٺ د بارن ، سهريٺهٺيٺ بارتا سالانه دٺيٺ ههريٺميٺدا پٺهٺ ژ (١٥٠٠)
 مليمهٺٺرا ، ليٺ هنديٺ بهرهٺ روژ ناقايٺ ٺهٺ بچين راديٺ باران سالانه بهرهٺ كيٺمونيٺ
 ٺهٺدچيت.

٤- ههريٺما ناقا و ههواييٺ ناقجی شهدار:

بهشيٺ روژ ههلتيٺ ويلايهٺا نيوساوٺ ويلز ٺهٺ دگريٺ ، تيكرائيٺ پلا گهريٺيٺ ل
 وهريٺيٺ زٺستانيدا ناقجی يه و دگهٺيته (١١٠ س) ، ليٺ ل وهريٺيٺ هافيٺيٺدا بلند
 دبیت بو (٢٢٠ س). سهٺارهٺ بارانيٺ بابيٺ بازرگانيٺ ل باشووريٺ روژ ههلتيٺ
 كول سهر زهريايا هيٺمن رادبیت بهرهٺ ٺيٺ ههريٺيٺ ٺهٺ دهيت و ب دريٺيا ساليٺ
 دبیتهٺه گهٺرا باران بارينيٺ.

٥- ههريٺما ناقا و ههواييٺ خهٺگهٺيٺ نيٺجهٺهٺك:

وهكيٺ هيلاليٺ (ههٺيٺهٺ كا نهٺ تمام) دكهٺيته دوٺر ماندوريٺ ههريٺما ناقا و ههواييٺ
 بيابانيٺ ژ باكوور و روژ ههلتيٺ و باشوور ، پلا گهريٺيٺ ب دريٺيا ساليٺ ههتا
 رادهٺيٺ بلندهٺ ب ناوايهٺكيٺ كوٺ جوداهياٺ پلين گهريٺيٺ د ناقهٺرا هافيٺين و زٺستاندا

ژ (۱۰ - ۱۵ ° س) دهر بازنابیت ، رادی باران بارینا سالانه دگه هیته (۱۳۰۰)
ملیمتران .

(سامانی نافی)

کهفتا ئوسترالیا دنافهرا بازنا پانی (۱۱ - ۴۴ °) باشوور و نهبوونا زنجیره
چییاین بلند ، بوویه جهی کیمیا ریژا باران بارینی ب شیوه کی گشتی ، ههر
چهنده جوداهیه کا بهرچا دناقهرا بهشین جودا جودا یین کیشوهری ئوسترالیا
دا هیه ، بو نمونه فه گهر ب هووری ل نهخشی سروشتی کیشوهری
ئوسترالیا بنیرین دی زور رووبارا ل دهقهرین کهناری بینین ، لی ریژا ههره
زورا ژ رووبارا پشتی وهرزی باران بارینی پرن نفا دبن و پشتی ده مکی کیم
هشک دبن ، نمونه بو فان رووبارا وه کی رووباری فیتزوری و فیکتوریا ل
باکووری ئوسترالیا و رووباری کلارنسی و ریجموتدا ل روژ ههلاتی ئوسترالیا .
رووباری میری . دارلینگ ب گرنگترین رووبارین ئوسترالیا دهیته هژمارتن
، رووباری گولا وی دگه هیته ۷۰۰ هزار کم ۲ ، میری - دارلینگ تنی رووباره
کو ب دریژا سالی نفا ژی ناهیته برین و ژلایی ناکنجیان فه بو کارو جارین
گشتوکالی و نازهلداریی دهینه بکارئینان .

ژبلی نفا سهر نهدا کیشوهری ، چهند نفا زیلین نفا ژیر نهدی ل ئوسترالیا ژی
ههنه ، یین ژ ههمیا گرنگتر نفا زیلا نیرتوازا مهزنه ، کو رووبهری وی دگه هیته
زیده تر ژ نیک ملیون کیلومهترین چارگوشه ، نفا وی ههتا راده کی یا سویره ،
بو ههمی چالاکیا دهیت نادهت و بو نفا دانا تهرش و کهوالی دهیته بکارینان ، نهفه
و (۲۰ %) ی ژ تهرش و کهوالی ئوسترالیا ب نفا ژیر نهد تینه تیر کرن .

جوگرافيا مروقي نوستراليا :

ديروكا فهديتن و ناكنجيبونا نهوروپيال كيشوهرى نوستراليا كهلهك كهفن نينه ، لى نهفه وى رامانى نادهت كو نهف كيشوهره بهرى بهيته ژ لايى نهوروپيا فه جهى ناكنجيبونا خهلهكه كى ديتز نهبوو ، و ژ گروڤين ميژووى وى چهندي د سهلمين كو كيشوهرى نوستراليا ژ لايى مروقان فه بوويه جهى ناكنجيبونى ، نهفهژى بو دوازده هزار سالا بهرى نهو دزڤريت ، و بهردهوام ژيان تيدا ههبوويه ههتا نهو ، ههتا سالا ۱۷۸۸ ى نوستراليا بتنى ژ لايى ناكنجيين رهسهن فه خو جهبوويه كو بو رڤشتى ملايوى يان نهندهنوسى فه دگهرن ، هژمارا وان ل دهسپيكا گههشتنا نهوروپيا بو نوستراليا ب (۳۰۰) هزار كهسان د هاتيه خهملاندن و جهى خو ناكنجيبونا وان كهفتبو كه نارين روژ ههلاتى نوستراليا و پشكهكا دى ل بهشين باكوورى دخو جهبوون .

گههشتنا نهوروپيان بو كيشوهرى نوستراليا چهند نهنجامهك لسهر ناكنجيين رهسهن پيداكرن ، بقى شيوى خارى ديار:-

۱- دوباره داشبوونا جوگرافيا ناكنجيين رهسهن :- چونكى نهوروپى ل دهسپيكي دال بهشين روژ ههلاتى خو جهبوون كو نهفه ژى بوويه ئيخستنا فشارى لسهر ناكنجيين رهسهن و دهريخستنا وان بو دهڤهرين ژ نافدا و باكوورى نوستراليا . نهو نهو چفاكى.

رهسەن لە کەرتی ئوسترالیا باکوور و باکووری کوینزلاندو باکووری ویلایەتا ئوسترالیا رۆژ ئافادایە.

٢- بەردەوام نزمبونا هژمارا ئاکنجیین رهسەن-

وێ کۆمه نامازە بۆ کۆری هژمارا ئاکنجیین رهسەن ئوسترالیا ل دەسپینکا گهشتنا ئەورۆپیا نزیکی (٣٠٠) هزار کەسا بوون. لی نهۆ ژمارا وان (٥٠) هزار کەسا نابوریت ، زێدەباری ئەوی چەندی کۆ ئاکنجیین رهسەن ل گزیرت تەسیمانیان ب ئیکجاری نەمان و هاتە برانەن .

(زێدەبوونا ژمارا ئاکنجیین و کۆچەرەران بۆ کیشوهری ئوسترالیا)

سال	ژمارا ئاکنجیان	ژمارا کۆچەرەران	تیکرا سالانه یا کۆچەرەران
١٧٨٨	١.٠٢٢		
١٨٥٠	٤٠٥.٣٥٦	٣١٧.٠٠٠	٥.١١٣
١٩٠٠	٣.٧٧٤.٣٥٥	٧٦٣.٩٨٩	١٩.١٠٠
١٩٣٠	٦.٥٠٠.٥٧١	١٨٣.٢٤٥	٢٠.٣٦١
١٩٤٠	٧.٠٦٨.٦٨٩	٣١.٢٤٢	٣.١٢٤
١٩٥٠	٨.١٣٦.٠٠٠	١٥٣.٦٨٥	١٥.٣٦٨
١٩٦١	١٠.٣٩٨.١٧٠	١.١١٥.٩٨٠	١٠.١.٤٥٣
١٩٧١	١٢.٧٢٨.٠٠٠	١.١٥٤.٨٤٠	١١٥.٤٨٤
١٩٧٨	١٤.٢١٢.٩٠٠	٨٧٥.٠٠٠	١٢٥.٠٠٠
١٩٨١	١٤.٧٢٠.٣٠٠		
٢٠٠٣	١٩٧٣١.٩٨٤		

گەشەكرنا ئاكنجيان ل ئوسترااليا و دابەش بوونا وان :

ژمارا ئاكنجيين ئوسترااليا ل سالا ۲۰۰۴ گەهشتە نزيكى ۲۰ مليون كەسا ،
پيستی سېي ۹۱٪ و پيستی زەر (ئاسيەوى) ۷٪ ي ئاكنجيان دئينن . ئەف
بارودووخە ژ ئەجمائى دوو هۆكارانه :

۱- ديشن و دەست ب سەر داگرنا فى كيشوهرى ژ لايى بریتانيا فه و خو
جهوونا بریتانيا ب تايهت و ئەوروپيا شيوه كى گشتى تيدا .

۲- پەيرهوكرنا سياسهتا ئوسترااليا سېي ، ئەوژى ب دەرگەھ بۆيىن پيستی سېي
فەكرن و ئاستەنگ بۆ كۆمەلېن ديتەر دانان

ئوسترااليا ژ بەر كيميا ژمارا ئاكنجيان و مەزنا رووبەرى چريا ئاكنجيين وى
كىمە، و دقى بيافيدا ئەم شين بۆيىن چريا ئاكنجيان ل سەر ئاستى كيشوهرين
جيهانئى كيمترين چرى تىدايه كو ژ ۲,۶ كەسا بۆ ئىك كيلومەترى دەر بازنايىت ،
ل دەمە كيدا چريا ئاكنجيا د گەهيتە زىدەتر ژ (۷۰) كەسا / كم ل ئەورۇپا و
(۸۵) كەسا / كم ل ئاسيا ئەفەژى دزقرىتە بو :

۱- زىدەتر ژ (۸۷٪) رووبەرى ئوسترااليا ژ ناچچا بيابان و نيمچە بيابان
پىكدهيت كو باران زور كيم لى دباريت و پلا گەرمى يا بلندە ، كو ئەفە ژى
هارىكار نينه كو خەلك كۆچى بۆ بكةت و لى ئاكنجى بييت

۲- ئاستەنگ ئىخستنه بەر كۆچكرنى بۆ هەمى ئەوان كەسپن كو ب رقتشى
پيستی سېي نينن بۆ فى كيشوهرى .

(ناکنجین باژیرو گوندا)

ریژا ناکنجین باژیروان کیشوهری ئوسترالیا بهردهوام بلندبویه ، و سال پستی سالی نه فریژه بلندتر لیده هیئت سهر کیسی ریژا ناکنجین گوندا، ل سال ۲۰۰۱ ز دا ریژا ناکنجین باژیروان ل ئوسترالیا ۹۱٪ بوو و ناکنجین گوندا ۹٪ بوو. لی ژهر کو ئوسترالیا ژلایی نه ورژیا فه هاتیه ئافه دان کرن و ناکنجیکرن، دبین ریژا دابه شیونا ناکنجیا دناقهرا باژیرو و گوندا سروشتی نه بوویه. جهی ئماژه کرنی یه کوچه رین به رف نیک یا زیده یه کیشوهری ئوسترالیا ب پلا نیکی ل باژیرو خو دجهوینه و خو جهدین ، چونکی ئاستی ژیان و ژیاری د فان جهاندا یی بلنده و همی خزمه تگوزاری تیدا هه نه نه فهژی بلی وی کو مروقه ب ساناهی دشیت کاری بو خو تیدا بینت ، ههر قی وه کریه کو پتیا کوچهران ل باژیروان خو جهین ، ب تایهت باژیروان مه زین وه کی ئماژه بو هاتیه کرن. نه فه و گرنگترین باژیروان ئوسترالیا نه فه نه:

۱- **سدنی** : مه زترین باژیروان ئوسترالیا یه ، ژمارا ناکنجین وی ژ چار ملیون کهسه پتیه . دهر به نده کی گرنگه.

۲- **ملبورن** : باژیروان ئوسترالیا یی دووی یه ، ژمارا ناکنجین وی نزیکه ۳,۵ ملیون کهسه. و دهر به نده ره کی گرنگی ئوسترالیایه.

۳- **بریزبن و بیرس و نولاید** : سی باژیروان مه زین ئوسترالیا نه.

۴- **کانبیرا** : ههر چه نده باژیروان کی بچوکه به لی یی گرنگه ، چونکی پایته ختی ئیکرتیا ئوسترالیایه.

جوگرافیا نابووری یا ئوسترالیا

كاودانی ئوسترالیا ژ لایی چالاكیین نابووری قه چهند تاییهتمندی هه نه ، د قیریدا دی باسی گرنگترین کهرتین نابوورین ئوسترالیا کهین:-

کهرتی چاندنی:

د سهرندیرا کو نهو رووبهری بگیز چاندنی دهیت زوری کیمه نا گههته (۱۵٪) ی ژ کیشوهری ئوسترالیا ، لی گهلهک ژیرانه، شیانه وی رووبهری ب جورها دانا و دکاکی بچینن و کهرتی چاندنی رولی خو د بهره ژ پیش برنا ولاتیدا بیست هه د فی بیافیدا ئوسترالیا ژ لای چاندنی قه پیگههکی دیار دناؤ ولاتین جیهانی دا هیهه ، ههروهسا دهنارتنا درامهتی چاندنی بو ژ دهرفه وهک ((کهم ، کوشت ، و دان و دکاک ، شهکر ، هری ، بهرهمین شیری ...هتد)). ههروهسا بهرهمی ناژهلی پلائیکی هیهه ب ریژا (۶۰٪) ژ بهایی بهرهمی چاندنا ئوسترالیا پیکدئینین و بهرهمی رووهکی (۳۷٪) و پهلهوه (۳٪)

کهرتی پیشهسازی:

بها و نرخي بهرهمی پیشهسازی ل پیش بها و نرخي بهرهمی گشتوکالی دیت ، کهرتی پیشهسازی زوری پیشکفتهیه ، نهؤ پیشکفتهه ژی ژ نهجامی بکارئینانا سهرمایه یه ل کهرتی پیشهسازی دا ژ لای سهرمایه دارین ئوسترالی و بیانی ، ل دهسپیکا ساللا ۲۰۰۴ز دا نزیکي (۲۱٪) ژ دهشتی کارکرنی د پیشهسازیدا بوو .

نهٴ پيشكه فتنه فهدگریت بو چهند هوکاره کا زوان-

- ۱- هه بونا مادین ده سپیکین رووه کی و نازه لی و کانزایت پیدقی بو پیشه سازیین جورا جور ب ناسته کی باش گونجای.
- ۲- هه بونا دهستی کاری شارهزا و ژیهاتی زانا.
- ۳- هه بونا سهرمایه کی زور (چ سهرمایي خومالی بیت یان بیانی).
- ۴- هه بونا وزا پیدقی ، ب تایهتی ژی وزا ره ژی.
- ۵- جهی جوگرافی ئوسترالیا ، کو تارا دهیه کی جهه کی دویره ، نهٴ جهه هاریکار بوویه ژ بو گه شه کرنا پیکهاتین جودا جوداین کهرتی پیشه سازی بو داینکرا پیدقیین جورا و جورین ناکنجین ئوسترالیا دوور ژ هه فرکیا به ره مین پیشه سازیین ولاتین دیتین جیهانی.
- ۶- سانه هیا هنارتنا به ره مین پیشه سازیین ئوسترالیا بو ژ ده رقه بو ولاتین کومونیلث کو ئوسترالیا نه ندانه د وی کو مه لندا.

پرسیار

- ۱- به شین ئوسترالیا چهندن ؟ بژمیره .
- ۲- زهٴقین نزمبیین (ئوسترالیا) د بنه چهند بهش ؟ بژمیره
- ۳- نه گهرین جودا هیا باران بارین ل ئوسترالیا ب خال روهن بکه .
- ۴- هندی به رهٴ ناف ئوسترالیا بچین ، رادا بارانا سالانه به ره ف کی مونی دچیت . بوچی ؟
- ۵- ((ئوسترالیا ژ کیشوهرن هشکه)) لسه رقی رستی باخقه .

پشکا میٹرووی
میٹروویا ئیسلامی

به ندی ئیکئ

سه رده من پیغه مبه ری (س.خ).

جهن جوگرافي نيمچه گزيرتا عه ره بي :

نيمچه گزيرتا عه ره بي دكه فته لايي باشوري روژ ئاڤايي كيشوهرى ئاسيا ، وجوگرافي زانايين عه ره ب د گوتى (گزيرته ، دور گه) چونكى ب سى لايافه ب ئاڤا دهريا دورماندوره : ژ روژ هه لاتي فه كنداڤه و ژ روژ ئاڤاي دهريا سوره و ژ باشوري دهريا عه ره بي يه و زهريايي هينديه ، و ژ لايي باكورى هه ؤ سنوره لگهل ولاتي شام وعيراقى ، بقى شيوهى دكه فته دلى جيهانا كهفن (كيشوهرين ئاسيا وئهوروپا وئهافريقيا) و ژ كهفن ههتا نهو خهله كه كا هه ؤ گرتنى بوو دئاڤه را روژ ههلات وروژ ئاڤايدا .

جهن مه ككه :

باڤيرى مه ككه هئى هه ر ژ بهري وه ره جهه كى تايبهت هه بوو لپه ي كو جهئى ئيكه مين مالا خودى يه كو كه عبا پيروزه وئيراهيم پيغه مبه ر دروست كربه ، هه ر ژ وى ده مى جهه كى پيروزه و خهلك ژ هه موو لايافه ب مه ره ما جه جئى سه ره دانا وئى دكه ن .

ژ لايه كى دى فه ئه ؤ باڤيره گه لك يئى گرنگه ژ بهر كو دكه فته سه ر ريكا بازرگانى ، كاروانين بازرگانى ژ شامى بو يه مهنئى و بهروڤاڤى ب مه ككه هئدا دچوون . بقى چهندي بو باڤيره كى بازرگانى .
دقورئانا پيروژدا ل سوره تا (ئيلاف) ئاماژه پيكره :

ژيانا محمدهد (س.خ)

بهري پيغهمبه راتين

ژياناناما پيغهمبهري (س.خ).

محمدهد(س.خ) سهرب هوڙا (قورهيش) فه وبو كو نافدارترين هوڙا عهره بي بوو ،
دقئى هوڙيدا ژى سهر ب پاقترين و نافدارترين بنه مال بوو نهو ژى بنه مالا(بهنو
هاشم) ي يه.

محمدهد ل وئى سالي ژ دايك بوو كو ب (سالافيل) هاتبوو نياسين، چونكى لقئى
سالي حبه شيا ب سهر كر دايه تيا (نبره هدى) وب بكار ئينانا ژماره كا زور ژ فيلان
هيره شهك ئينا سهر مه ككه هئى ب مهره ما داگير كرنئى وهه رفه ندنا كه عبا پيروز ، بهلى
سهر نه كه فتن و نه رف رويدانه ل قورئانا پيروز ژى هاتيه ئامازه پيكرن وسوره ته كا
تهواو ب ناقئى سوره تا (فيل) به حسئى فئى رويدانئى دكه ت . ئانكو محمدهد (س.خ)
دقئى ساليډا ژ دايك بوويه كو دكه فته بهرامبه ر ساللا ۵۷۱ى زايينئى .

محمدهد (س.خ) ب ئيتيمئى يئى مه زن بووى، بابئى وى عه بدولا چوو بهر دلوقانيا
خودئى كو هيشتا محمدهد (س.خ) د زكئى دايك خودا بوو، ده مئى ژيئى وئى
كه هشيته (۶) سالان ئامينا ده يكا وى ژى چوو بهر دلوقانيا خودئى . ئانكو ههر
ژ بچوو كئى ترش و ته علانيا بي دايك وبابا ديتيه ، ودورر بوو ژ سوز و دلوقانيا
دايك وبابا . ژ بهر هندئى باپيرئى وى (عبدالمطلب) ي محمدهد بره ده ف خو و چاقديرئى
وپهروه رده كرنا وى ب ستروبي خو فته گرت .

و د ژيئى (۸) ساليډا باپيرئى محمدهدى چوو بهر دلوقانيا خودئى و پشتئى هنگئى مامئى
وى نه بو تاليبئى بره ده ف خو و خودان كر . قورئانا پيروز ئامازه ب بي دايك وبابيا
پيغهمبهري كره كو ديئريت ((الم يجدك يتيما فاول)) :-

بیگومان د بیین کو ژبانہ کا بقی شیوہی مروؤ زیدہ تر ہست ب راما نا مروؤ فایہ تیا
 پاقر و سوز و دلوقانیی دکت بہرامبہر بی بابا ولینکہفتیا. ژبہر ہندی پیغہمبہر
 (س.خ) ہست ب نہخوشی و نازارین تہخا ہہژار ولینکہفتیان کر.
 محمہد (س.خ) ہر چار سالین نیکی ژ زاروکیا خو ل دہؤ ہوزا (بہنی سعد)
 کو نافرہتہ کی ژ فی ہوزی بنا فی (حہلیما سہ عدیہ) داینگہہیا وی کرد ل
 بیابانی بوراندن . ژبہر ہندی ب ہیژی ولہش ساخلم و زمانہ کی پاقر و بزین و
 ژ یہاتی مہزن بوو، ول ژینگہہہ کا بیابانی یاہوسا یاہیمن و پاقر بہرہ وشیانین
 پیغہمبہری (س.خ) گہشز لیگرن .

سالوختین پیغہمبہری (س.خ) :

پیغہمبہری ل دہسپیکا لاوینیی ب شغانیا تہرش وکہوال بہرامبہر پارہی بو
 خہلکی مہککہہی ذکر، ول فہرموودہ کی داہاتیہ کو پیغہمبہر دبیژیت ((پیغہمبہر
 نہبوون تہرش وکہوال خودان نہ کر بیت)) ول ژئی (۲۵) سالییدا کاری بازرگانی
 بکری بو ژنہ کا بازرگان ل مہککہہی دبیژنی (خہدیجہ کچا خوہیلد) کرہ
 بقی چہندی چاقین وی پتر فہبوون وپتر شازہزایی ژیان وئاریشہیین خہلکی
 بوو، نئہ قہژی کہلہگا گرننگ بوو، بو کہسہ کی کو پھیاما نئہسمانی دستویی وی دا
 بیت و بگہہینتہ خہلکی .

ژیریا پیغہمبہری : پیغہمبہر (س.خ) ب خودان عہقلہ کی دروست و بوچونین
 رہسہن ہاتبو نیاسین، نموونہ بو فی چہندی دزورن، وہ کی رویدانا دانانا (بہری
 رہش) ل جہی خو ل کہعی، نئہو بوو جارہ کی ب نئہگہرا باران بارینہ کا زور ل
 مہککہہی دیوارین کہعی ہہرفین .

وخه لکي مه ککه هي بريار دا کو بتمامي ديوارين که عبي ب ههرفينن ودوباره
 سهروشسوي دروست بکهن ، پشتي کو نه کاره نهجامدا دقيان (بهري رهش)
 کو پيروزيا خو هه بوو ل جهي وي دا داننهفه بهلي هه هوزه کي دقيا شهرف
 ومهزنيا في کاري ب دهستي وي بيت ، لسهر في چهندي ههفريکيه کا دژوار
 کهفته دناقبهرا وان دا ههتا گههشته راده کي کو گهف ل نيک دو کرن ، ل داويي
 بريار هاته دان کو هه مي لا رازي بن ب ناقبزيکرنا نيکه مين کهس کو ل دهر گه هي
 (بنه مالا شهيبه) بهيته نا که عبي ، خودي جهز کر کو نه کهسه پيغه مبهر بيت ، کو
 پيغه مبهر ديتي پشتي راست بوون و گوتن نهفه (نهمين) هات وب بريارا وي
 نه م درازينه . ده مي پيغه مبهر ب في چهندي ناگهدار کري ، بو ده مه کي هزرين
 خو کرن وپاشي ساکويي خو دانا سهر نهردي و بهري رهش دانا سهر ساکويي
 خو وداخواز ژ وان کر کو هه ر نيک ژوان لايه کي ساکوي بکريت وبلند کهن
 وبدهستي خو پيغه مبهري بهري رهش دانا جهي وي وبقي شيوهي هه مي لا رازي
 بوون ب هزرا وي ، ژبه ر ناقلداریا پيغمبهري ناگري شهري ژ هوزين عه ره با
 دووير خست کو بهري نهو ژبه ر هوکارين زور بچووک تر شهري دريژ دناقبهرا
 وان داروي ددان .

چالاکي

گروپهک ژ قوتاييان به لاقوکه کا ديوارى لسهر ژياناما
 پيغه مبهري (س،خ) ناماده بکهن .

راستگۆن ودهستا پاقزیا پیغه مبهری: پیغه مبهر (س.خ) ل جحیلینیدا ب (راستگۆن ودهست پاقز) یی دهاته نیاسین دنافیهره خه لکیدا ب سه ره ده ریه کا جوان و بجهئینانا سۆز و په یمانا و سه رجهم ره وشتین بلند ، وئه فهژی بو ئه گه را هندى کو خه دیجه کچا خو یلده داخو ازى پیغه مبهری بکته کارى بازرگانى بو بکته بو وان کاروانا نهوین دهنارتن بو باژیری (بوسرا) بهرام بهر کرپیه کا دو قات کو بده ته که سه کی دی ژنیز کین خو ، ول گه شتا ئیکى پیغه مبهر ل ب مفایه کی زور فه گه ریا مه که هئى ، و ژبه ر دلسوزیا و دهست پاقزیا وى خه دیجایی کر یا وى و ژوی ئهوا سۆز پى دای زیده تر لیکر. و ره وشت و سالوخته ئین پیغه مبهری بوئه پالدهر کو خه دیجه داخو ازى ژى بکته کو شوو پى بکته .

بهری پیغه مبهراتیى ب چهند سالین کیم ، خودى مه زن و ه سا چه زکر بوو کو پیغه مبهر چه ز ژدهر که فتنى بکته بچیه شه که قتا (حراء) کو چیا یه که دکه فیه لایى باکورى روژ ئاقایی بازاری مه که هئى ول ویرى هه ر سال بو ماوى هه یفه کى کو هه یفا ره مه زانى بوو دما کو هزر د نیشانین مه زناتیا خودى ژ دروستکرنا ئهرد وئه سمانى وهه مى زینده وهران دکر . ولسه ر قى بارودوخى بهردوهام بوو هه تا سروس (وحى) ژلایى خودى فه بو هاتى ، ول ده سپیکى نایه ته ک ژ قورئانا پیروژ بو هاته خارى .

هاتنا سرووش (الوحى) بؤ پیغه مبهرى (س.خ):

پیغه مبهر (س.خ) ژیی وی (۴۰) سال تمام کر وچوو دژیی چل وئیك سالیندا دهمی وه حی (سرووش) بؤ هاتیه خوار نهو ژى ل دهو ربهرى ساللا ۶۱۰ زاییی بوو. دهستیکی پیغه مبهرى (س.خ) خهون دیتن و خهونین وی راست بوون و نهو خهون وه کی روناها روژی راست بوون، پشتی وان خهونان تمامی دل ودهرونی وی وه کی خودیکه کا (ناوینه) روون و پاقر لی هات بوو ئیکسه ربهرى دلی خوئ ئیکه ردا خودی وریگا راست فی، دهمی دا حهز دمانا بتنی دا دکرد.

ههتا روژا دووشه می ل (۱۷) ی رهه زانا پیروژ ریکه فتی ۶/۸/۶۱۰ ز ئیکسه ر جبرائیل سلاڤ لی بن هاته خواری مزگینیا پیغه مبهریی دا یی وگوت (محه مه د) مزگینی بو ته تو بوویه پیغه مبهریی خودی بو سهر خه لکی و نهز جبرائیل م، ههر ژبه ر فی چهندی مانا بتنی ل دهڤ شیرین تر بوو، وبتنی چو شکه فتا (حراء) وپه رستنا خودی وچهند شه فال ویری ما ودگه ل خو خارن دبر ب فی شیوه ژیا هه تا فریشته یه ک (ملائک) هاتیه خواری وگوتی بخوینه - وپیغه مبهری (س.خ) کوئی نهز نه خوانده فام.

پيغهمبەر سلاڤ لى بن ديبزيت ئەز گرتم گفاشتەم پاش ئەز بەردام و گوتە من بخوينە
 من گوتى ئەز نەخواندەقام . بۇ جارا دووى ئەز گفاشتەم ، وپاشى ئەز بەردامە قە
 و گوتە من : بخوينە من زى ديسا گوتى ئەز نەخواندەقام بۇ جارا سىيى ئەز گرتم
 و گفاشتەم و گوتە من : بخوينە ئەفجا ئەف نايەتا هەنى بۇ خواند ((أقرأ بأسم ربك الذي
 خلق * خلق الانسان من علق * اقرأ وربك الاكرم الذي علم بالقلم * علم الانسان ما لم
 يعلم)) و پيغهمبەرى سلاڤ لى بن دووبارە كر .

بانگه‌وازييا ئيسلامى

بانگه‌وازييا ئيسلامى دژيانا پيغهمبەرى دا(س.خ) هەر ژ دەمى بوويه پيغهمبەر
 هەتا کو چوويه بەر دلوقانیا خودى ب دو قووناغا بوورى يە :-
 ئيك / قووناغا ئيكي : بانگه‌وازييا نهينى ، بو دەمى سى سالان قە كيشا
 دوو / قووناغا دوى : بانگه‌وازييا ئاشكرا بتنى ، دانوستاندن ، ئەفە ژى هەتا
 کو مشەخت بوونا وى بو مه‌دينى يابەردەوام بوو .

قوناغا ئيكي : بانگه‌وازييا نهينى :

پيغهمبەر (س.خ) پشتى سرووش ب فەرمانا خودى بو هاتيه خواری دەست ب
 گازيا خەلکى کر بو پەرستنا خوديه کى بتنى کو(الله) ه هیلانا بت پەرستىي و ئەف
 کاره ژ بنهينى بوو ژ ترسا قوريشيىن بت پەرست بەحسى قى بابەتى نە دکر بەلکو
 بتنى رويى بانگوازيي بەره‌ف وان کەسان بوويىن کو پەيونديه کا خزمايه‌تى يە کا نزيك

دگهل هه بوو یان نهو که سین نیاس وجهی باوهریی بان. و نهف قوناغهژی پشتی هاتنه خواری یا نایهتا ((یا ایها المدر، قم فأنذر...)) دهست پیکری.

ئیکهمین کس کو باوهری ب پیغمبری ئینای وهاتیه دناف ئیسلامی دا (خه دیجا) یاهه فزینا وی بوو، نه فجا (عهلی کوری نه بو تالی) پسمامی کول وی ده می ژی وی دهه سال بوون، و ددیقدا (زهید کوری حارس) و پاشی (نه بو به کر سه دیق) رازی بوونا خودی ل سهر بن وئیکهمین کس ژ کویلان (عبد) کو مسلمان بووی (بیلائی کوری ره باحی یی حه بهش) بوو.

ل ماوی سی سالیان بانگه وازیا ب نهینی نزیکئی (۴۰) که سان ژ زه لام وژنان باوهری ب پیغمبری بانگه وازیا ئینا، مسلمان دئی دمیدا نهینی دگه هشته ئیک دوو وگه لهک جارا ل مالا (نهرقه می کوری نهرقم) بنهینیقه کوم د بوون وتیدا پیغمبر (س.خ) نایه تین قورئانا پیروژ بو دخواندن و شیرت لی دکرن، دویر ژهر چاقین بی باوهرو بت په رستان نهف حاله ته ل قوناغا هاتی ژی دریژی هه بوو.

قوناغا دووی: ناشکرا کرنا بانگه وازی یی (بانگه وازیا ناشکرا):

پشتی بورینا سی سالان ژ بانگه وازیا نهینی خودایی مازن فه رمان دا پیغمبری کو بانگه وازیا خو ناشکرا بکه ت و بهر هنگاریا بی باوهرو بت په رستان بکه ت ل دیف فی نایه تی ((فاصدع بما تؤمر و اعرض عن المشرکین، انا کفیناک المستهزنین)) هه ر وه سا نایاتا: ((وأنذر عشیرتک الاقربین، و اخفض جناحک لمن اتبعک من المؤمنین، فإن عصوک فقل أني بريء مما تعملون)) نهف ده سپیکا قوناغا

ئەشكەنجەدانا پېغەبەرى (س.خ) وھەقالىن وى بو، چونكى بت پەرسىن قورەشيان
گەلەك د لگران وتورە بوون، دەمى دىتى كو پېغەمبەرىي داخواز دكەت خودى
يەكى بتتى ب پەرسىن، كو چاقىن وان وى خودى نابىنن بەلى خودى وان دىنىت
وناگەھدارى ھەمى كارىن وانە .

پىشتى قى چەندى نازار وئەشكەنجەدانا بى باوهران بو پېغەمبەرى وھەقالىن وى
توندىو تىژى پتر لى ھات ، گەلەك رەنگىن ئەشكەنجەدان زگرتن سفكاتى وليدان
وداخكرن وزنجىر كرن وراكىشان ل سەر زكى ودانانا بەران ل سەر زك وپىشتىن
وان دگەرمىن دەمىن روژىدا.

مشهخت بوونا مسلمانان

مشهخت بوون بۆ حه به شه :

ژ بهر زیده بوونا بهردهوام یانازارو نه خوشین هه قالین پیغه مبهری ل سهر دهستی بی باوه رین باژیری مه ککه هی، پیغه مبهری ل هه یقا ره جه بی ل سال (۵) ی پیغه مبهری داخواز لی کر کو مشهخت بن بو ولاتی حه به شه . کو پاشایی حه به ش مه سیحی بوو زه لامه ک بوو که سی بجیته لایی وی زوم لی ناهیته کرن . ول ویری بمین هه تا خودایی مه زن ده رگه ه کی بو فهدکته ، نهو بوو ده سپیک (۱۰) زه لام و (۴) نافرته ل ریگا ده ریایا سور چوونه یه مهن وبریکا به له مین بازرگانی چوون بو حه به شه ب ریکا دو به له مین بازرگانی دا کو چنه یه مهنی ب ری که فتن . ههر چهنده قوره شیا دقیا بگرن و بزقرینه فه به لی بی ئومید بوون .

پشتی هنگی ژمارا مشهخت بوویان زیده بوون تاگه هشته (۸۳) زه لام و (۱۸) نافرته تان و چه ند زارو کان .

نه جاشی شاهی حه به ش گه له ک ریز لی گرت و سوز په یمانا پاراستن و فه حه واندا وان دا کو ب خوشی و ئارامی ل ولاتی و ژیا نا خو بورینن . ههر چهنده بی باوه رین قوریشیا بزاف دکرن کو باوه ری بی بو نه جاشی ب چیکه ن ب ریگا هنارتنا شانده کی کو (عه مرو کوری عاص) سه ره رشتیا وی شانده ی دکر

بووی چه ندی کو مشهخت بووین مسلمان نه حه وینیت و فه گرینته فه مه ککه هی به لی بزاقین وان سهر نه کرت .

نه ؤ مشهخت بوونا مسلمانان بو حه به شه ، نه فه ئیکه مین مشهخت بوو دیروکا ئیسلامی دا دهیته هژمارتن

دابرينا گشتي:

دهمى دهنگ وباسين ريزگرنا نه جاشي ل مسلمانين مه شه ختبيوي گه هشتنه
قوره يشيان گه له ك پي نه خوشبونن وبرياردا ري كه كا دي ب كار بينن بو نيشاندا
پيغه مبهري وئو پين ل گه ل وي ،

ئهوژي بريارا برينا همي جوړين په يوه نديين چقاكي وئابوري ل گه ل (بنه مالا
هاشميان) وبنه مالا عبدول موله ليب . ل ديف ئه في برياري كو هاته نفيسين
و ل ناڤه كه عبي هاته هه لاويستن هه تا كو همي لايه ن پيگيرن ب في ناڤه رو كا
وي، همي جوړين سه ره ده ريين كرين وفروتنى وبازرگاني وئاخفتن ل گه ل وان
كرن وتي كه ليوون وژن وژن خوازي ل گه ل بنامالا هاشميا قه ده غه نه ل گه ل ئه فان
دوو بنه مالان هه تا كو محمهد دناڤه وان بكوژن.

ئهو بوو ئه ندامين فان دو بنه مالان زه لام وژن بچيك دوير ئيخستن بونهالين ئهو
تالبي دور پيچ كرن.

ئه في دور پيچي ماوي دوو نان سي سالاڤه كيشا ، دفي ماوهيدا مسلمان وئهو
كه سانين ژ (بنه مالا هاشميا)

وئو پين هه ډ سوژ بووين د گه ل مسلمانان نه خوشيه كا مه زن ديت ، به لي ئه فه نه بو
ئه گه ري لا واز كرنا بيرو باوه رين وان.

راهينان

بوچي قوره يشيان بهر هنگارييا موسلمانان دكر...؟

دهرکه فتنا پیغه مبهری (س.خ) بو باژیری تانیف :

پیغه مبهری (س.خ) پشتی دیتی کو ئیدی ناکنجین مه ککه هی باوهری پی نائین ، هنر کر کو بانگوازی خو فه گو هیزیت بو ژدهر فهی مه ککه هی نه بو ب هه قالینا (زهیدی کوری حاریسه) ی به ره ژ باژیری تانیفی چون هیقیا وان نه بو و هوژا (سه قیف) دی باوهری پی ئینیت کو مه زنتین هوژا ناکنجیا فی باژیری یه . بو ماوی (۱۰) روژا مانه تیدا ، ئو داخازا ئیسلام بوونی سهرکه فتنی ژی کر به لی وان گو هی خو نه دایی و کارین خراب دژی وان کرن و گو تی ب زیترین دهم باژیری ب جهیلن د اکو که سین لاو نوی پیگه هشتی نه که فنه بن کارتیکرنا بانگه وازی فه . نه بو راهیلا ب دویف پیغه مبهری فه و ژلایی کیم عاقل وزارو کان فه هاته بهر باران کرن کو بویه نه گهری سهرشکادنا زهیده ی بریندار بوونا پی پیغه مبهری (س.خ) ب شیوه ی نه ژ بزاقانا پیغه مبهری بو بلاؤ کرنا ئایینی ئیسلامی ژ دهر فهی مه ککه هی سهر نه گرت .

بانگه وازی کرنا هوژین عه ره بی بو ئیسلام بوونی :

نه فی جاری پیغه مبهری (س.خ) باش زانی بانگه وازی خو ب شاندي هوژین عه ربی ژ دهر فهی مه ککه هی رابگه هینیت کو ب مه ره ما چه جکرنا سالانه د وهرزی چه جیدا سهره دانا مه ککه هی دکر ئو داخاز ژیکرن کو ئایینی باب و باپون خو بهیلن کو بت په رستی بوو خودی بتنی بت و چ هه فاللا بو چینه کهن ، ههر و هسا داخازا پشته قانی کرنی سهر یخستنی ل سهر قوره ی شین بت پرستان کر کو ههر دهم پیغه مبهر و هه قالین وی دی شاندن ههر چه نده هه لویستی شاندي هوژین عه ره بی

جودا جودا بوو هندهك ژوان پشتهفانيا خو بو بانگهوازيي دهربري و هندهك ژوان
دژي بانگهوازيي بوون . ئهويي باوهري پي ئيناي ئاكنجين باژيري (مهدينه) يي
بوون.

ل وي ده مي كو پيغهمبه ر ل (عهقه به) چاؤ ب كومه كا كه ساين سهر ب هوژا
ئوس و خه زره ج ئاكنجين (مهدينه) كهفت داخازا مسلمان بووني ژيكر
ئهوژي مسلمان بوون . كو هژمارا وان كهفت كهس بوون . پشتي فه گريانا
وان بو باژيري مهدينه دهنك وباسين پيغهمبهري و پهياما وي بو كهس و كارين
نزيكي خو به حس كر .

پهيمان (گفتيا) نيكي يا عهقه به :-

ل سالا داهاتي ئانكو : سالا دوازدي ژ پيغهمبهرايه تبي - دوه رزي حه جيذا
دوازده كهس ژ خهلكي مهدينه ، نه هژوان سهر ب هوژا ئوس وسي ژوان سهر ب
هوژا خه زره ج فه بوون ، بو حه جي هاتبوون مه كه هتي چاؤ ب پيغهمبهري (س.خ)
كهفت ل گهل كومبوون وسوز و پهيمان و پشتهفاني دانه پيغهمبهري كو هاته نياسين
ب پهيمان (گفت) يائيكي ياعهقه به پيغهمبهري زي ئيك ژ هه قالين خو كو ناقي
وي (موصعه بي كوري عوميري) بوو ل گهل وان هنارته مهدينه بو هندي كو وان
فيري خواندنا قورئاني بكهت وئوان د ئيسلاميدا شارهزا بكهت .
ئو بوو هيشتا سال نه زفريه فه چ مال ل مهدينه نه ما بوون كو به حس ئيسلامي
تيذا نه هيته كر .

(گفتا) دوی یا عهقه به :-

ل سالادا هتی هەر ل وهرزی حه جی، چهند که سهک ژ خه لکی مه دینی کو ژ نوی مسلمان بپوون هاتنه مه که هه هژمارا وان (۷۳) زه لام و (۲) ژن بوون هه می ژ ههردو هوژین نهوس و خه زه ج بوون.

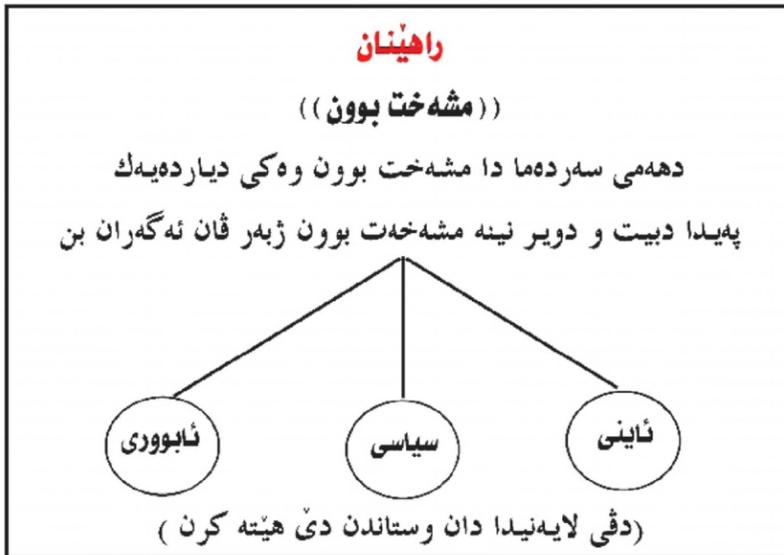
پیغه مبه (س.خ) هەر ل (عهقه به) ل گهل وان کومبوو چهند ئایاتین قورئانا پیروژ بو وان خواندن و پالدان ل سهر باوهر پی ئینانه کا ب هیژ ب ئیسلامی نه وان ژی بانگه وازیا وان قه بوول کر وسوز دا یی کو به ره فانیی ژیبکه ن، ههر وه سا پیشیاز کر کو سه ره دانا باژیری وان و ب خو شحالیقه پیشوازیی لی که ن.

نه ؤ په یمانه ژی ب گفتا عهقه به ا دوی هاته نیاسین کوری خو شکر نه کبوو بو مشخهت بوونا مسلمانان بو باژیری مه دینی. بیگومان نهو دهست پیشخه ریا نوینه رین نهوس و خه زه ج دیار کری و مسلمان بوونا خو بو پیغه مبه ری (س.خ) راگه هاندی و خو شحالیخو ده ره به ری بو مشخهت بوونا پیغه مبه ری (س.خ) ل مه دینی.

مشه خهت بوون بو یه ثرب (مه دینی) :-

دهمی قوره یشیان ب شی زانی کو هندهک که سان ژ ناکنجین مه دینی په یمانا دای پشته فانی پیغه مبه ری بکه ن و باوهری ب بانگه وازیا وی ئینایه، زور نهره خهت بوون مسلمان پتر ئیشانندن. ژ بهر هندی پیغه مبه ری (س.خ) فرمان دا هه فالین خو، ریکا مه دینی بگرن و بو فی باژیری مشه خهت بن و تیگه هاندن کو ل فی باژیری (خودی) مهزن چهند براههک بو هه وه یین په یدا کری و جه ژ یی بو هه وه په یدا کری کو دی تیدا نارام بن و دی هینه حه وانندن.

ل سەر ئەفئى فەرمانى مسلمانان ب كەت و كوم پشتى خو نامادە كرىن، نەئىنى
 دوير ل بەر چاڧىن قورەيشيا، پىنگاڧ ھاڧىتن بەرەڧ مشەخت بوونى
 مسلمان كوم كومه مشەخت بوون حەتا وه لىھات مسلمانەك ل مەككەھى نەما
 ژبلى پىغەمبەرى و(س.خ) ئەبو بەكرى صەدىق و عەلى كورى ئەبو تالبى.

ھەولدا قورەيشيان ژبوژ ئاڧىرنا پىغەمبەرى (س.خ):

پشتى قورەيشىين مەككەھى پشت راست بووين ژباشى وژيانا مسلمانان يا خوش
 ل مەدينى، مەزىن وان كومبوونەك گرىدا ل (دارولنەدوہ - خانىي كور گرىدانان)
 بو دەست نىشان كرنا رىكە كا گونجاي بو ژئاڧىرنا بنەمالا پىغەمبەرى، ئەو بوو بريار
 دا كو ھەر ھوزەك لاوہ كى ب جەرگ و چاڧ نەترس حازر بكت و ھەمى پىكڧە بچنە
 پىغەمبەرى د شەڧە كا تارىدا بكوژن و خوينا وى ژى دناڧ ھوزادندا بەرزەبىت .

دا کو بنه مالا پیغهمبهری نه شین شهرئ ههمی هوژا بکن ونه چار بن ب (خوین دانئ) رازی بن:

ههمی لایین دهست نیشان کری بو کوشتنا پیغهمبهری خو به ره فکر ل وی شهفا پیغهمبهری بریار دای کو مشهخت بیت ، ل بهر ده رگه هی مالا وی راوهستان وچاقه ری پی ده رکهفتنا وی دکر دا کو بکرژن .

نه وی شهقی پیغهمبه ر ل سهر جهی خو نه نقست بوو بهلکی داخاز ژ (عهلی کوری نه بوتالی) پسمامی خو کربو کول جهی وی بنقیت .

پیغهمبه ر (س.خ) ژ مال ده رکهفت بی کونه لایین خو بو کوشتنا وی فهشارتی بیسن ، وبهرف مالا (نه بو به کری) ریکهفت کو بهری هنگی دو هه سب حازر کربون بو خو ویغهمبهری (س.خ) نه بو ب دو قوی ژ مال ده رکهفتن و ب شاره زیاه ک کو (نه بو به کری) بکری گرتوو بو هندی داریکا مه دینی نیشا بدهت جو دا ژوی ریکا کو قورهیشیان دزانی دا کو نه وی باوهر ریکا وان نه زانن .

پیغهمبه ر (نه بو به کری) هه قالی وی ل سپیده هیا روژا پینج شه می روژا ئیکئی ژ هه یقا ره بیعا ئیکئی ژ مه ککه هی ده رکهفتن .

دوی ده میدا ژیی پیغهمبهری (۵۳) پینجی وسی سال بوون .

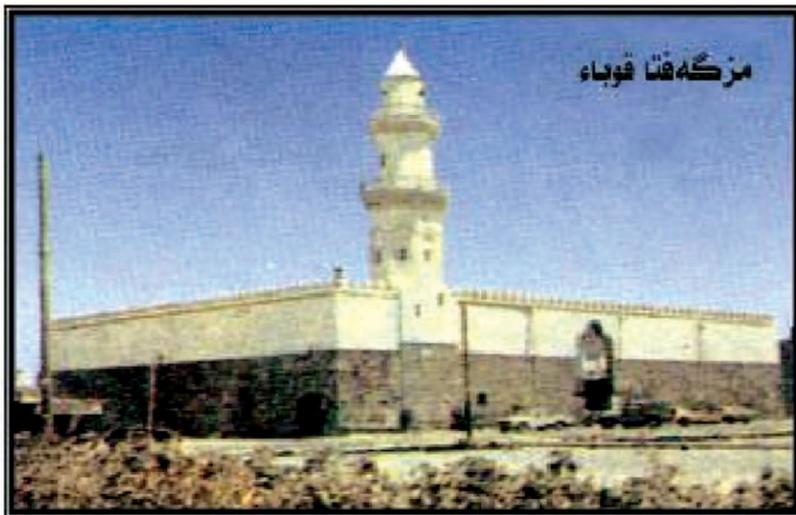
گرنگترین کارین پیغهمبهری ل مه دینی:

ههر دگه ل گه هشتنا پیغهمبهری (س.خ) بو مه دینی، بزاقا هندی دکر کو دقئ قووناغا نوی یا بانگه وازی پی دا ب وی کاری دکه فیته سهر ملی وی رابیت کو نارمانجا وی ریکه خستنا مسلمانان و بنیات دانانا ده ولتا ئیسلامی بوو کول سهر بنیاته کی موکم دامزرانت نو ههمی مهرج و پیدقیین نه قئ نارمانجی دابین بکهت .

گرنٽرين نهو بناغين کو دهولت ل سهر دامزاندی، دقان کارين سهرکی دادهيته ديتن کو نه شه نه

ٺيک/دروستکرنا مزگهفتان :

پيغهمبر دريکا مشهختبووني دا بو مهديني ، دهمي کو ژفي بازيړی نزيک
بووی گههشته گوندي (قوباء) کو دو فهرسهخا مهديني دویره، ل ويړي دگهل
(نه بوبه کړی) خودا لايه کی وچوار روژا تيدا مان ، ل دهسپيکي مزگهفتهک
دروست کر کو ب مزگهفتا (قوباء) دهيته نياسين .

پشتي څي گوندي دريژي ب سهرهرا خودا هتا کو گههشته مهديني ، کاري
ٺيکي ژي کو ل ويړي نهجامدای دروستکرنا مزگهفتي بوو کو ب هاريکاري
موسلمانين مشهختبووي وموسلمانين پشتهفتان (کو خه لکي مهديني بوون) دروست
کر، ههژي گوټني يه کو پيغهمبري ب خو پشکلداري دکاري دروستکرنا څي
مزگهفتي دا کر. گهلهک پيغه نهچو نهو مزگهفتا ل دهسپيکي ب شيوهکي ساده
وساناهي دروستکري بوو مهلبندهکي روحي ژبهه نهجامدانا نقيژو ههر په رسته کا
دی.

هەر وەسا بو فەرمانگەهەکا رامیاری ولەشکری و دسنیشان کرنا پەیوەندیین دەولەتی ل نافخوو ژ دەرفه و بو گریدانا کۆر و سمینارا و کومبوون و گەنگەشه ودان و ستاندنان دەبارەیی بابەتین گرنگ.

دوو/ دروستکرنا برایه تی دناقبهرا مشه ختیبووان و پشته فانان :

پینگاڤا دووی یا پیغه مبهری (س.خ) ل مه دینی چاره سهر کرنا ئەو قهیرانا دارایی و زیاری بوو کو ژ ئەنجامی ب جه هیلانا مال و حالین خو نک مشهخت بووین مه ککه هی ، ب مەرهما ریکخستنا پەیوەندیین کومه لایه تی و تاکو دلی وان نه مین کو بتنی ئەو بی مالن پیغه مبهری فەرمان دا کو هەر مشهختبوویهک و پشته فانەک بینه براین ئیک ژ پیخه مهت خودی . بقی چەندی ئیکه تیا موسلمانا دی موکمز و ریزین وان دی دپهیت تر بن .

سی / پهیره و دستوور و (په لگه نامه) :

گرنگترین پینگاڤه د میژوویا نیسلامی دا، ل مه دینی پینگاڤا سییی یا پیغه مبهری (س.خ) دارشتنا به لگه نامهیه کی بوو بو ریکخستنا پەیوەندیان دناقبهرا ئەندامین جقاکی موسلمانا ژ لای پی مشهختبووا و پشته فانان فه ، ژ لایه کی دی فه دناقبهرا موسلمانان و ئەو جقاکی دی کو ل مه دینی خو جهووین ب تابهت ژی جوھی و فی به لگه نامی چەند خالین زۆر گرنگ تیدا بوون ، کودشیین ب کورتی هندهک ژ به ندین وی بیخینه بهر چاڤ :

- ۱- ئېكبونانەتەوا موسلمانان بىي جوداھى.
- ۲- پارستنا ھەر كەسەك وتەخەيە كىي كو بقییت بتەناھى ب ھاریکاری دگەل موسلمانان بژین ، وقەدەغە كرنا ھەر جوړه ستمە كىي ژ دەر حەق وان .
- ۳- پیدقی یە موسلمان ونە موسولمان ھاریکاری ئیك بن وپشتا ئیك و دوو بگرن بو دویرئىخستنا ھەر مەترسیە كال سەر دەولەتیی ، ھەر وەسا ھەر دوولا پیدقی یە پشكدارییی دخەر جیا شەرا دا دابكەن ئەگەر روویدا .
- ۴- موسلمان ونە موسولمان ، نابیت دوژمنین دەولەتیی ب پاریزن وھاریکاریا وان بكەن .
- ۵- پیدقی یە دەولەت ، ھەر نە موسلمانە كى سەریخت ئەگەر كەفتە بەر زولم و زوردارییی و دەست دریزی ل سەر ھاتە كرن وە كى چەوا موسولمانا سەردئىخت و دپاریزیت .
- ۶- چ كەس ب تاوانا كەسە كىي دی ناھیتە گونەھبار كرن .

راھینان

پینگا سەرە كى یا پیغمبەرى (س.خ) دارشتنا دەستوورى بوو
دەستوور چیه ؟ (دان وستاندن دقى باریدا بیھنە كرن

هه لویستی جو هیان :

جو هیان مه دینی و دهورو بهران گهلهك یی نه خووش بوون ژ هاتنا پیغه مبهری بو فی باژیری وئیکیبونا ریزین موسلمانان وناشتیبونا هه دوو هوژان (نهوس و خه زره ج) ل سهر دهستی پیغه مبهری (س.خ) کو بهری ئیسلامی گهلهك هه قرك و نه یار بوون ، جو هی ژ سهر و مالی خو نه دترسیان پشتی کو نهوی سوز و پهیمان داینی ل دیش باوهر ناما مه دینی کو پیغه مبهری (س.خ) ده رئیخست بوو ، بهلی ترسا وان نهو بوو کو ئیسلام ل ناؤ وان به لاقه بیت وپله و پایین وان بهینه خواری.

ژ بهر قئی چهندی چهنه ریكهك ب کار ئینان ژ بو بهرهن گاریکرا پیغه مبهری و په یاما وی وهك پرو پاگنده دره و پیقه نان و پیلان گیران وناژاوه (فتنه) دناقبه را نهوس و خه زره ج دا وه ولدان بو ساغکرا دوژمنایه تیا بهری موسلمانبونا وان.

به رگری کرن ژ ئیسلامی :

خودایی مه زن ریك دا پیغه مبهری و موسولمانان کو شهری بکهن ، ل دویف ئایه تا پیروژ ((أذن للذین یقاتلون بأنهم ظلموا وأن الله على نصرهم لقدير * الذین أخرجوا من دیارهم بغیر حق * ألا أن یقولوا ربنا الله))

نه قریك پیدانه ژی ژ بهرهن دی بوو کو زولم ل موسلمانان هاتیه کرن ل سهر ولات و مال و حال وان ده رئیخستیبون ب نه حقی ، هه ژ بهر نهوی بوو کو بتنی نه وان خودایی خو ب پهروه ده کاری خو دزانی.

چهند نه موونه يهك ژ شهرين سهرده مي پيغه مبهري (س.خ) :

پشتي ئاكنجي بونا پيغه مبهري (س.خ) ل مه ديني و دامزاندنا بناغي دهوله تي ،
زنجيره به كا شهر و پيگدا دانان دنا قهه را موسلمانان ژلايه كي و قوريشيا وهه قهه يمانين
ژ هوژين عه ره بي ژلايه كي دي قهه اتنه رويدان ژوانان ژي :

۱- شهري به دريي مه زن (ك۲) :

نهو شهر بوو كو ل روژا ۱۷ي هه يفا ره مه زاني دسالا دووي كوچي هاتي
رويدان. نه گه ري وي نهو بوو كو پيغه مبهري (س.خ) هاقالين خو پالدان بو ريگرتنا
كاروانه كي بازار گاني قوره شيان لده مي ژ شامي قهه دگهريان بو مه ككه هي . نه ب
مه ره ما شهري به لكی ژ بهر نهوي بوو چونكي قوره شيان موسلمان ژ مه ككه هي
دهر به دهر كر بوون و دست ب سهر هه مي مال و خانين وان دا گرتوو كو بجه
هيلا بوون . مه به ست پي نهو بوو كو موسلمان بهينه قهه بوو كر ل شوينا مالي
وان يي چوويي و ده ست ب سهر كارواني بازار گاني دا بگرن كو نه قهه كاروانه سهر
ب نه بو سو فياني قه بوو .

هه ر چهنده نهو كاروان دهر بازبو و و ده ستی مسلمانان نه گه هشتي كو ژ
مشه ختووان بوون ، به لي نهو له شكري به ري هينگي نه بو سو فياني داخاز كرى
كو ژ مه ككه هي ب هه وارا وان بچن ، هه ر رژد بوول سهر دريژه پيداني و پيشقه
قهه چووني دنا قهه را هه ر دوو لا ل جهه كي دگوتني (به در) نه نجامي في شهري ب
سهر كه فتنا موسلمانان ب دو ماهيك هات .

بقي سهر كهفتنا مهزن موسلمانان شيانين وان بلندتر ليتهاتن و باوهريا وان ب خو زیدهتر ليتهات هه چهنده وان دزانی نهؤ سهر كهفتنه ژدهؤ خودای بوو ، چونکی سهرهراي نهوی نههه قسهنگيا دناقبه راهردو هيژا هدی لي ب سهر كهفتن چونکی بيرو باوهريه كا موكم هه بوو وان دزانی بين لسهر راستيي شهري دكهن وبه رهفانی زخو دكهن .

۲- شهري ئوحد(ك):

نهؤ شهري ل روژا شه مبي ۱۵ی هه يقا شه والي ل سالا سيي كوچي هاته رويدان ، نه گهري وي زي نهو بوو كو قوره شيان دقيا تولا شكه ستنا به در فه كهن ، ژبهر كو ئيكسهر پشتي به دري ، هه مي كهفتنه خو ناماده كرني وهيز و كه رهسته كومكرن بو رويب ريبوونا پيغه مبهري وهه فالين وي .

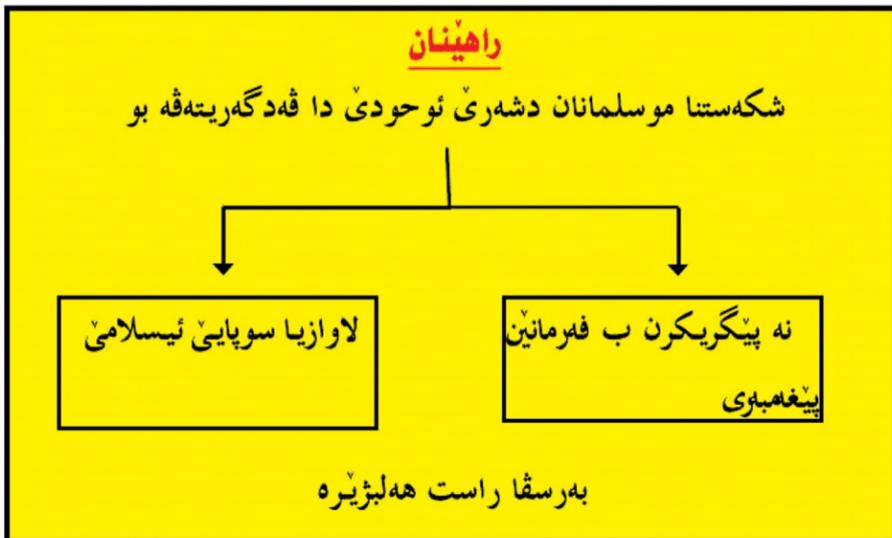
نهو بوو (۳۰۰۰) سي هيژار كهس ب ويسته فانيا هژمارهك ژ هه قه يمانا بري كهفتن كو حهفت سه د ژوان زري پوش ودرسه د سوارين هه سپان. وهه فده ئافرهت دگه لدا بوون كو ئيك ژوان هندا كچا عرتبه ي هه فزينا نه بو سوفياني بوو كو بابي وي ل شهري به دري هاتبوو كوشتن وبو تولو قه كرني هاتبوو.

هه چهنده ژمارا موسلمانان هزار كهس بوون به لي ب ريكي قه (۳۰۰) كهسي ژي قه بوون كو ژ كه سين دو روي بوون ب سه كر دايه تيا (عه بدولا كوري نه بي سه لول) بقي چهندي ۷۰۰ كهس مان .

هيژا موسلمانان به رف مهيدانا ئوحدي بري كهفتن ، پشتا وان ل چيابي ئوحد بوو وسينگي وان ل دوژمني بوو .

شهری دسپیکر و موسلمان سهر کھفتن ، ژ بتپه رستان ژى ژماره ک ژى هاتنه کوشتن وئوین دی ژى پاشقه چون ، ده می (که تیا) کفان هاقیژین موسلمانان کو ژلایی جیایی ئوحدی سھنگه رگرتبوو، ئەؤ دیمه نه دیتین هوسا زانی کو شهر ب دووماهی هات وپیدقی ناکهت ل جهین خو بمینن ، ژ بهر هندی پتیا وان هاتنه خاری بوؤ ناؤ میدانا شهری ژبو کومکرنا ئەوی که لوپه لی و تقاقی دوژمنان ل دویف خوؤ هیلی.

ده می کو هیزه کا بتپه رستا دیتی کو هیزا موسلمانان لای چیا ئوحدی بجه هیلیه ، ل پشت وانرا زفرین وهیره شه کا ده ملده ست کر نه سهر وشیان ههرزوی ئەنجامین شهری دبه رژه وهندیا خوؤ دا ئیک لان وحه فتی که سان ژ موسلمانان بکوژن کو دناؤ واندا حه مزه یی کوری عه بدولموته لیبی بوو مامی پیغه مبه ری . ئەقجا ئەگه رین سهره کی یی قی شکه ستنا موسلمانان د شهری ئوحدی دا قه دگه ریته قه بوؤ نه پیگرییا وان ب فه رمان وشیره تین پیغه مبه ری (س.خ) قیا نا وان بوؤ مالی وده ستکه فتین شهری (الغنائم)

ریکهفتنا خودهیبییه (ک) :

ل سالا شهشی مشهختی پیغه مبهری (س.خ) دقیا سهره دانا مه ککه هی بکهت بو
بجهئینانا (عومری) (نهقهژی : سهره دانا که عبا پیروز ولدور زقرین نه ل وهرزی
حجی) (نهقهژی ب هه قالینیا (۱۴۰۰) که سان ژ هه قالین وی ل هه یقا (ذو
القعدة) کو ئیکه ژوان هه یقین شهر کرن تیدا قهده غیه و پیروزیا خو یا هه ی
بریکه فتن ، بو وی چه ندی کو خه لکی مه ککه هی تی بگه هن کو نه بو شهر ی
نه هاتینه . بهلی قوره هیشی ناماده نه بوون کو ریکی بده نی دا (عومرا) خو بکن ،
و پستی دان و ستاندنی دناقه را شاندی قوره هیشیان ب نوینه ریا (سوهیلی کوری
عمر) (پیغه مبهری (س.خ) گه هشتنه ریکه فتنه کی کو ب (ریکهفتنا خودهیبییه
یاناقداره) کو جهه که سی میلا بولایی باکوری ژ مه ککه هی دویره .

دناقه روکا وی ژهان خالان بوو:

- ۱- راوه ستانا شهری دناقه را هردو لا بو ماوی دهه سالا .
- ۲- دقیت محمهد هه که سه کی فه گرنیت ژ قوره هیشیان کو بی ناگه هداریا سهر
پهرشکاری خو موسلمان بووی .
- ۳- هه موسلمان هک نه گهر ریزین نیسلامه تی بجهئیلیت . قوره هیش یا پابه ندینه
ب وی فه گرنه فه بو لایی محمهدی .
- ۴- هه کهس ولایه نه کی ماف هه یه کو بیته هه فه یمانی قوره هیشیان یان ژ ی
بیته هه فه یمانی محمهدی .
- ۵- محمهد وهه قالین وی پیدقیه نه ژ سالا فه گرنه فه (عومری) نه کهن به لکول
سالا بهییت دا بو وان ماف هه یه کو بیته نا مه ککه هی و ماوی سی روژا تیدا
بمسن . و زبلی شیر ی دناقا کافلانکیدا چ تشتی دی فی نه بن .

په یوه ندى كرنا پیغه مبهري (س.خ) ب پاشا و دست هه لاتدارین سهرده می خو:

ژبه ر كو نایینی ئیسلامی په یامه كا تایبه ت نینه ب عه ربان فه به لكو لدویف چه ندین نایه تیڼ قورنانا پیروژ بو هه می خه لکی یه بی جودا هیا رهنگ و نقش و نه زمانان : ((وما أرسلناك الا كافة للناس بشیرا و نذیرا)) ((قل یا ایها الناس انی رسول الله الیکم جمیعا)). بقی رهنگی پیغه مبهري چه ندین نامه ب دست نقیسینا نقیسه ریڼ خو هنارتن بو پاشا و میر و دهست هه لاتدارین وی سهر ده می وه كو (هه رقه ل) قه یسه ری رومی و (نه برویز) کیسرایي فارس و (نه جاشي) پاشایي حه به شه و (مقه و قه س) مه زنی قوربتیان (مه سیحین) مسری و میری به حره یڼ و میرین عومان و پاشایي یه مهن . كو ناغه روکا تیكرایی یا وان نامان داخواز كرن بو وژ قان دهست هه لاتداران كو بهینه ناؤ نایینی ئیسلامی.

فه تجا (فه كرنا) مه ككه هی (ك ۸):

ههر وهك به ری نوكه به حسكری ریكه فتنا خودی بییه ده لیقه دا هه ردو لایان : قوره یشی و محمه مد ل دروست كرنا هه قه یمانه کی ل گه ل هه ر هوزه كا عه ره ب. نه و بوو (به نوبه كر) بوونه هه قه یمانین قوره یشیان و (خوزاعه) بو نه هه قه یمانین پیغه مبهري. و دقئ سالیډا (ك ۸) ، هوزا به كر دهست دریژی كره سهر خوزاعه و نزیکی بیست كه سان ژي كوشتن ، و قوره یشیان هاریكاریڼ چه کی و دارایی دانه هوزا به كر . ل ده می كو نهؤ دهنگ و باسه گه هشتینه پیغه مبهري زور توره بو و خو ناماده كر بو شه ری قوریشیان به لی نهؤ كاره ب نهینی فه بوو بو نهو كه سین كو دی ب ریكه فن .

نه کو قوره‌یش خو ناماده‌بکه‌ن و خوین برژیت و کوشتن رویده‌ت ل باژیری مه‌ککه‌ها پیروژ .

پیغمبه‌ر ب هه‌فالی‌نیا دهه‌ه هزار که‌سان ژمه‌دینی ده‌ر که‌فتن به‌ره‌مه‌ککه‌هی چوون ودریکیدا هژماره‌ک ژ هوزین عه‌ربان گه‌هشتنی ، ده‌می کو نریک بوین ژ باژیری مه‌ککه‌هی قوره‌یشی زور ترسیان ژ تولقه‌کرنی به‌لی پیغمبه‌ری ئاکنجین باژیری پشت راستکرن کو نه‌و د نازادن ودی‌ی لی بو‌ریت سه‌ره‌رای وان هه‌می تاوانین کو ده‌ره‌ق پیغمبه‌ری و موسلمانان نه‌نجامداین هه‌رژ نازاردان و گرتن و ده‌ره‌ده‌ر کرنی ودا بریننی .

حه‌جا خاتر خاستنی (۱۰ ک) :

حه‌جا خاتر خاستنی ئیکه‌م حه‌ج بوو کو پیغمبه‌ری دژیانا پیغمبه‌رایه‌تییدا ب نه‌نجام دای ، نه‌وژی ل سالا ده‌می مشه‌ختی بوو .

ده‌می موسلمانان گوه‌لی بووی کو پیغمبه‌ری ئنیه‌ته دوی سالی‌دا حه‌جی بکه‌ت ، ژ هه‌می لایین گزیرتا عه‌ره‌بی به‌ره‌مه‌ککه‌هی چوون دا کو پشکداریی دگه‌ل بکه‌ن ، کو ژمارا وان ژسه‌د هزاران زیده‌تر بوو . نه‌وا کو گرنگ دفریدا نه‌و گو‌تار بوویا کو پیغمبه‌ری بو نامه‌ده‌بوویان خواندی کو دو‌ماهی‌ک وه‌سیه‌ت و شیره‌ت بوون جوونکو هیشتا سال تمام نه‌بووی چو به‌ر دل‌وفانیا خودی .

نه‌وا کو پتر دا کوتی ل سه‌رکری پیکه‌اتبوو ژ هاندانا موسلمانان ل سه‌ر پیگری ب شه‌ریعه‌تا ئیسلامی و نه‌زقرین بو سه‌رده‌می نه‌فامیی و حه‌لال نه‌کرنا خوینا ئیک و دو و نه‌خارنا مالی ئیک و دو ب هیج شیوه‌کی ، هه‌ر وه‌سا داخاز ژیکرن کو مافی نافره‌تان بپاریژین وب باشترین شیوه‌ ره‌فتاری دگه‌ل بکه‌ن . و بپرا موسلمانان ئینا کو نه‌و هه‌می هاریکاریا ئیک دوو بکه‌ن و پندقیه‌ل دویف ب قورئانا پیروژ و ره‌وشتی پیغمبه‌ری بچن .

پرسیار :

- ۱- نیمچه گزیرتا عه‌ره‌بی دکه‌فیتته کیش ژ به‌شئ ناسیا ؟
- ۲- بوچی زور جاران به‌ری ئیسلامئ کیشه وشهر د ناقبه‌را هوزین عه‌ره‌بان دا رویدا ؟
- ۳- پیغه‌مبه‌ری ل ده‌سپیکا لاوینیا خوچ جوړئ کاری دکر ؟
- ۴- بانگه‌وازیا ئیسلامئ ب چه‌ند قوناغان دا ده‌رباز بوویه ؟
- ۵- بوچی حبه‌شه هاته هه‌لبژارتن بو مشه‌خت بوونا موسلمانان به‌ره‌ڤ وی وه‌لاتی ؟
- ۶- گرنگترین پینگافین ، پیغه‌مبه‌ری (س.خ) ل مه‌دینئ چ بوون .

به ندى دوى

دهولته ئىسلامى ل سەردەمى خەلىفەن راشدىندا

(۱۱ك-۱۱ك/۶۳۲-۶۶۱ز)

پشتى ۋە غەركرنا پېغەمبەرى (س.خ) (۱۱ك/۶۳۲ز) سىستەمەكى فرماندارىا نوى ل دهولته ئىسلامى پەيدا بوو، ئەو زى سىستەمى خەلافەتى بوو ، بو سەرۆكاتىيى ژ ئەگرى هاتنا چار خەلىفان ئىك ل دويش ئىك ل دهولته ئىسلامى دا ل سەر رىبازا پېغەمبەرى (س.خ) كۆ فرمانرەوايى كر ۋەكى (ئەبو بەكرى سەدىق) و(وعمەرى كورى خەتاب) و(وعوسمانى كورى عففانى) و (وعلى كورى ئەبى تالب) خودى ژوان رازى بيت ، ب هەول وشيانىن وان خەلىفان سنورى دهولته ئىسلامى بەرفرەھى ب خو فەدىت ، پەياما پروزا ئىسلامى ژ دەرڤەى نىمچەى گزىرتا عەرەبى بلاڤ كر .

ئەبو بەكر سەدىق (خودى ژى رازى بيت)

(ئەبو بەكر عەبدوللا كورى ئەبى قوحافە عوسمان كورى عامر قىمى) ب دو سالان پشتى (سالافىل) ل مەككەھى ژ داىك بوويه . ئەبو بەكر سەدىق ھەڤالىنى دگەل پېغەمبەرى(س.خ) ھەبوو ، بەرى كۆ سرۆش (وحى) ژ لاي خودىڤە بگەھىتى ، وى دەمى پەياما پروزا ئىسلامى گەھشتىبە پېغەمبەرى(س.خ) ئەبو بەكر ئىكەمىن كەس بوو كو باۋەرى پي ئىناى ومسلمان بووى.

ئەبو بەكر بەرى مسلمان ب بيت كارى بازارگانى دكر.

وہرگرتنا خہ لہفہ بیئی

دہمی پیغہ مہری ل ساللا ۱۱ ک/۶۳۲ ز و غہر کری، دہولہ تا ئیسلامی پیدقی ب کہسہ کی بوو کو جھی وی بگریت و کاروبارین دہولہ تا ئیسلامی ل سہر ریبارزا وی ب ریغہ بہت ، وی پھیاما بیروز ب گہہنتہ بہربابان، نہو بو موسلمان ل مہدینی ب پشتہقان و مشہخت بوویافہ گفٹی د اکر نہبو بہکری سہدیق دہست نشان کھن بو خہلیفی پیغہ مہری (س.خ)وب دگوتنہ فئی گفٹی ژی (گفتیا تابیہت) چونکہ یاتابیہت بوو ب چہند ہہفالیئ پیغہ مہری فہ(س.خ) کو ل (سہقیفہی بہنی ساعدہ) و دیار کرنا نہبو بہکو بو خہلافہتی ل دہمی و غرنا پیغہ مہری بوو(س.خ).

گوتارا نہبو بہکری سہدیق (خودی ژی رازی بیئ)

پشتی کو مسلمانان نہبو بہکرب خہلیفی پیغہ مہری (س.خ) دانای بو ب ریغہ برنا کاروبارین دہولہ تا ئیسلامی، نہبو بہکری ژی گوتارہ کا گرنک بو وان گوت (گہلی خہلکی نہز ب فرمانا ہہوہ ہاتیمہ دانان و نہز ہہوہ ہہمیہ پاشتر نینم ، نہگہر نہزی باش ہم ہاریکاریا من بکھن ، وئہگہر خرابیم من راست بکھن ، راستی پاقریہ و دروہوژی نہ پاقری یہ، ل نک من یئی ب ہیژہ بی ہیژی ہہوہ و نہو مافی ژی ہاتیہ و ہرگرتن دی بو وی فہگہرینم نہگہر خودی حہز بکھت ، نہفی بہیژ لای من یئی بی ہیژہ ہہتا نہو مافی وی بری مافی وی ژی و ہربگرم نہگہر خودی حہز بکھت ، ہہر نہتہوہک شہری دریگا خودیدا بہیلیت (جہاد) خودی دی وان سہرشور کھت ، گوہداریا من بکھن دا نہزژی گوہداریا خودی پیغہ مہری بکھم ، وئہگہر دژی بیرو راین خودی و پیغہ مہری ہم ئیکسہر دژی فرمانین من بن .

دەولەت ئىسلامى ل سەر دەمى خەلىفە
نەبو بەكرى سەدىق (خودى ژى رازى بيت)

پېغەمبەر (س.خ) دەولەت ئىسلامى دا ھەول ددا كۆ نقش پەرستى وعەشیرەتى
ل دناقبەرا موسلمانان نەھىلىت ، گەلەك جارا قورئان خوین بو وان عەشیرەت
ھووزان دھنارت ئەوین باوهرى پى ئىناين ، بەلى بنە مایىن ئاینى ئىسلامى تنى
نەگەھشتبوون، زەلامىن خو ھنارتن بو کومکرنا زکاتى ل دىف بنە مایىن ئاینى
ئىسلامى ، پەيوەندى دناقبەرا پېغەمبەرى(س.خ) وو ان ھوزا پەيوەندىك بوو كۆل
سەر ئاستى كەسايەتيا بوو نەكە ل سەر ئاستى ئاینى بوو وی دەمى كوپېغەبەرى
وہغرەكرى(س.خ) ، وان ھووزان ھوسا دزانی كو ئاین داوی ھات ، ئەقجا كۆ
بەشىكى زورا وان ھوزال نیمچەى گزیرتا عەرەب ل ئاینى ئىسلامى لیقەبوون
ب دمیژوويا ئىسلامیدا ناقى وان ب بزاقا لیقەبوویان ھاتیه .

ھەندەك كەسان ژ زەلام وئافرەتان خو دیار كر وبانگەوازا پېغەمبەرایەتیی ،
ئەوین لیقەبووین پالدان بو دزایەتى کرنا ئاینى ئىسلامى ژوان ژى (موسەیلەمەى
كەذاب و ئەسودە عەنسى وعەلقەمەى كورى سلاقە وطلیحە بنت خویدل الاسدى
.....وگەلەكین دى).

خەلیفە نەبو بەكرى سەدىق (خودى ژى رازى بيت) پىشتى داوستاندن دگەل
موسلمانان وسەر كر دین لەشكرى بریار دا كۆب دژواری بەرسینگى وان بگرت
،سەر كر دایەتيا لەشكرى دا دەستى خالد كورى وەلیدی سەر كەفیت ودەولەت
ئىسلامى ژ مەترسیا وان بپاریزیت .

هوكارين بزاقا ليٺه بويان

بزاقين ليٺه بويان ل سهر ده مي خه ليفه نه بو به كر سه ديق (خودي زي رازيبيت) پيدا بون به لي نه وريدانه ب زنشكه كيٺه (مفاجي) نه بو به لكي نه نجامي كومه كا هوكاران هاتيه، وه كو:

۱- عه ره بين نيمچه گزيرتي شانازي ب هوزا يه تيبي دكر ، ده مي كو نايبي نيسلامي به لاق بووي هه فركي وده مارگيري (عه صه بيته) دگهل وه غهركرنا پيغه مبهري (س.خ) جاره كا دي نه هيللا.

نهو عه ره ب ليٺه بون وزقرينه فه بو ره وشت و تيتالين خو يين كه فن و وه سا هزركرن كو نايبي نيسلامي ب دويماهي هات .

۲- هنده ك هوز هبون پشته قانين پيغه مبهري (س.خ) بون ل سهر ناستي پيه ونديين مروقاني و سياسي ، به لي ده مي كو پيغه مبهري (س.خ) وه غهركري نهو پيه وندي و پشته قاني بو نيسلامي نه مان .

۳- زكات دان هوكاره كي گرنگ بوو بو ليٺه بويان ب تايبه تي ل ده و هوزين يه مهن ي و يه مامي ، هوزا (به ني تميم) ناماده بونا خو راگه هاند كودي هه ر موسلمان مينب مه رجه كي كو زكاتي نه دن.

ژناقبرنا بزاقین لیقه بوویان

خه لیقه نه بو به کر سه دیق (خودی ژى رازبیت) هه ر ژ دهستیپکا سه ر هلدانا بزاقین لیقه بوویان وه سا هزر کر کو نه ژ بزاقه مه ترسییه بو سه ر دهوله تا ئیسلامی ، نه قجا هه ولدا ب دو ریکا بو ژناقبرنا بزاقین لیقه بوویان

۱/ دهست پیکی ب کاری دبلوماسی دهست پیکر ، وه کی هنارتنا هنده ک ژ شاندين خو بو ده قهرین جود جودا ل نمچه گزیرتا عه ره بی، داخاز ژ لیقه بوویان کر کو بزقرن فه بو نا ف جفاکی ئیسلامی و ل بن نالای ئیسلامی .

۲/ نه ژ ریکه ژى پیکه اتبو ژ ناماده کرنا له شکرى و ودیار کرنا سه ر کر دین وان، نه ژ هیزه ژ (۱۱) له شکرا پیکه اتبوو، نو هه سه رکرده کی له شکرى ده قهره ک ژ نیمچه گزیرتا عه ره بی هبو دانابوو بو فه گراندا وان بو بن نالای ئیسلامی .

پشتی چهند شه ره کین ل دو یف ئیک ، خه لیفی ئیسلامی شیا سه رکفتنی ب دهست خو فه بینیت ، و فه گراندا پزیا نه و ده قهرین ل ژیر دهست هه لاتا لیقه بوویان د ده می شه ریدا بو بن دهستی ئیسلامی زقراننده فه نه بو به کر ل ساله ۱۳ ی مشه ختی (وه عه ر کر).

عومەرى كورى خەتابى (خودى ژى رازى بيت)

(۱۳-ك / ۶۳۴-۶۴۴ ز)

ناقى وى عومەرى كورى خەتابى كورى نۇفەلە ، ب عودەبى كورى كەعبى دگەھىتە پىغەمبەرى (س.خ) بنەمالا عودەى ھۆزەك بوو ژ قورەيشيا وبابى عومەرى كەساتىە كا ديار وبەرچاۋ د ناۋ قورەيشيا دا ھەبو .

عومەرى كورى خەتابى بەرى ئىسلام بووناوى خاندن ونقىسین ب دروستى دزانى ، گەنجاتيا خوب شقانى ل دەۋ بابى خو بوړاندىە ، د ژبى ۲۶ بيست وشەش سالييدا موسلمان ببوو ، پىغەمبەرى(س.خ) ناس ناقى (الفاروق) دانايە سەر ، ژبلى ناسناقى (ئەبو حەفس) . د ماوى خيلافەتا عومەرى كورى خەتابى دا (خودى ژى رازى بيت) فتوحاتين ئىسلامى دەسپىكرىە ، پرانيا جھن دەور بەرىن حىجازى رزگار كرىنەوسنورىن دەولەتا ئىسلامى ل سەر كىستى دەولەتا بىزنتىنيا وساسانيا بەرفرەھبووینە.

گرتتيرين كارين لسەر دەمى خەليفە عومەرى كورى خەتابى

رىكخستنو وەرار كرنا دامو دەزگەھىن دەولەتى ، ھەر چەندە لسەر دەمى خەليفى ئىكى ئەبو بەكرى بزافىن ب بەرفرەھكرنا دەولەتا ئىسلامى دەسپىكرىە ، بەلى د سەر دەمى خەليفە ، عومەرى كورى خەتابىدا گەھشتە گوپىيتكا بەر فرەھبوونى ، بەرى بەرفرەھبوونادەولەتا ئىسلامى شام وعىراق وكوردستان وئيران ومسر ژى ب خو قەگرت ، ژبەر بەرفرەھبوونا دەولەتا ئىسلامى وسەدخاست كو سيستمەك ھەبىت بو رىكخستن وەرار كرنا دام و دەزگەھىن دەولەتى ، ژبەر گەھشتنا شارستانيا ئىسلامى ب شارستانيا نەتەوھىن دىتر برىكيا وى

سیاسه‌تی، ئەه‌قی ژێ وه‌کر کو موسلمان لسه‌ر ناخا نه‌ته‌وین دیتز خوجهبین وئه‌و ژێ تیکه‌لی شارستنائیاسلامی بین، چ ژبه‌ر موسلمان بوونی یان ژبه‌ر دانا باجی.

۱-ریک‌خستنا باری ژیارا سه‌ربازا وجهین رزگار کری:

سه‌ربازین ده‌وله‌تا ئیسلامی پی خه‌مه‌ت بلندکرنا ئالیی ئیسلامی و به‌لافکرنا ئاینی پیروزی ئیسلامی خه‌بات دکر لسه‌ر ده‌وله‌تی بوو کو ره‌وشا ژیارا وان ریک بیخیت و پیندقیین وان دابین بکه‌ت.

۲-ریک‌خستنا دیوانا و موچین سه‌ربازا:

لگه‌ل به‌رفه‌ره‌بوونا سنورین ده‌وله‌تا ئیسلامی، ژبه‌ر سیاسه‌تا فره‌ خوازیی، سه‌روه‌ت، و سامانه‌کی زور د ده‌وله‌تا ئیسلامیدا کو مبوو، ب تایبه‌تی ل عیراقی، کو خزینا ساسانیا که‌فته ده‌ستی موسلمانا، بگه‌ره ژ زیر و زیف و چه‌کین بها گرانی ن ئافه‌ره‌تا وقوماش وجل و به‌رگین نایاب و ئەوی سه‌روه‌ت و سامانی پیویستی ب هندی هه‌بوو ریک به‌یته ریک ئیخستن، ب سیسته‌مه‌کی عادیلانه دادپه‌روه‌رانه بسه‌ر سه‌ر بازادا به‌یته به‌لاف‌کرنا. چونکه سه‌ر بازای چ کارین دی نه‌بوون، بو دابینکرنا ژیارا خو، ژبه‌ر هندی ریقه‌به‌ریا دارایی و دیوانا سه‌ربازا هاته دانان.

خه‌لیفه عومه‌ر ئیککه‌مین که‌س بوو، کو ناخی سه‌ربازا د دیوانا سه‌ربازیدا تو‌مار کری و مووجه‌وه‌اریکاری بو قه‌بری.

۳- سیستهمی دارایی :-

نهف سیستهمه خهلیفه عومهری کوری خهتابی (خودی ژی رازی بیت) دامهزاند ، سیستهمه کی دادپهروه رانه و دروست و گونجای بوو، لپه ی پیویستیا نه تهوین کو تیدا دژیان ، ژیده ری داد پهروه ریا وی قورئان و فهرموودین پیغه مبری (س.خ) بوون .

لگهل زیده بوونا سهروهت و سامانی دهولهتا نیسلامی ، وی بارودوخی وهسا دخواست کو سیستهمه ک بهیته دامهزاندن ژبوریکخستنا داهات و خهرجیا ، خهلیفه عومهری سیستهمه ک ئینا بناقی (بیت المال) بو پاراستنا مال و مولکی وریکخستنا داهاتی و خهرجین دهولهتا نیسلامی .

راهینان

(بیت المال) مال و مولکی دهولهتا نیسلامی تیدا دهاته دپاراستن .
لفی سهر دهمی کیشک دهزگه هجهی (بیت المال) دگرت؟

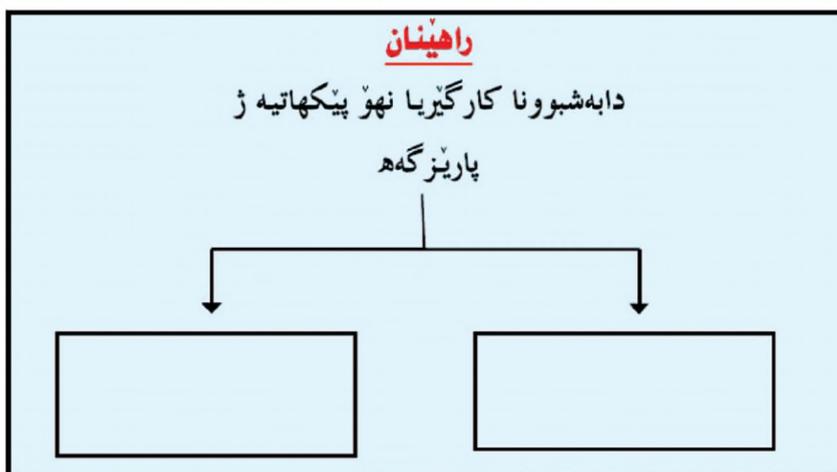
گرنگترین داهاتین (بیت المال) پیکهاتبوون :-

(الخراج ، الجزیه ، الزکاة) جزیه (باجا سهری) ، خهراج (باجا زهقیی) .

۴- ریكخستنا کارگیری :-

پشتی بهرفره بوونا دهولهتا نیسلامی ، بتایبهتی لسهر دهمی خهلیفه عومهری کوری خهتابی (خودی ژی رازی بیت) ، دهولهتا نیسلامی دابه شیبوو بو چهند یه کین بریفه بوئی، نهو ژی بو ساناهی کرنا ریقه بهرنا کاروباریت دهولهتی بوویه وه کی چاقدیریا داهاتی ئیکلا کرنا ناریشین جفاکی .

خهلیفه عومهری کوری خهتابی لسه هر ویلایهته کی فرمانبرهك دانا ، بو بریقهبرنا کاروبارین ویلایهتی، کو دهسهلاتا خهلیفه ی وهرگرتوو و، دگوتنی (والی)، ههر سی دهسهلاتین یاسایی وجی بریقهبرن وقهزایی د دهستی دا بوون ، بو بجهنینانا کارین خو پشت ب شیرت کاران گریددا .

5- سالناما کوچی:

بهری ده رکهفتنا سالناما کوچی ، خو جهین نیمچه گزیرتا عه ره بی روودان و کارساتین خو بکار دئینان بو دیار کرنا میژووینی ، نمونه ساللا فیل وشهری فجار دو روودانین میژووی یین گرنگ بووینه ل نیمچه گزیرتا عه ره بی، بهلی پشتی خهلیفه عومهر (خودی ژی رازی بیت) بوویه خهلیفی پیغه مبهری (س.خ) هزر کر کو دقیت سالنامه کا تایبهت ب موسلمانا فه هه بیت ، بو قی مبهری ئیکه مین روژا مشه ختبوونا پیغه مبهری (س.خ) لگهل هه فالین وی ژمه ککه هی بو مه دینی ب سالانیکی یا کوچی دانا (ک/۶۲۲ز) وهیقا مبهری ب ئیکه مین هه یقا ساللا کوچی هاته دانا ، وژ بهر وی چهندی ژی ئه و مشخبوون ب سالانیکی دانا ، چونکی ساله کا گرنگ بوو دمیزوویا ئیسلامیدا، ولگهل وی مشه ختبوونی دهوله تا ئیسلامی ل مه دینی هاته دامه زانندن.

٦- داد وهری:

لسهر دهمی خهلیفه ئه‌بو به‌کری سهدیق (١١١ك/١٣ك) ، عومهری کوری خهتابی ب داد وهر (قازی) هاتبوو نیاسین ئه‌و ژی ژبه‌ر که‌سایه‌تیا داد په‌روه‌را خهلیفه عومهری بوو، کو ناریشه ئیکلا کرن، دهمی و عومهری کوری خهتابی وه‌ک خهلیفه هاتیه هه‌لبژارتن و ژبه‌ر شه‌رین فره‌خوازیی ده‌وله‌تا ئیسلامی به‌رفره‌ه بوو، موسلمان ب نه‌ته‌وه‌یین دیتز گه‌هشتن ، گه‌له‌ک جارا ناریشه دناقبه‌را موسلمانا ونه‌ته‌ویین دی‌تر چیدبوون ، ئه‌قجا پیویست بوو ئه‌ف ناریشه ب داد په‌روه‌رانه بیهنه چاره‌سه‌ر کرن .

چالاک

((دادوهر نوینه‌ری یاسایی یه))

گرنگ‌ترین سالو‌خه‌تین دادوهری (قازی) چنه...؟

عوسمانى كورې عەفانى (خودى ژى رازى بيت).

(۲۳-۲۵/ك/۶۴۴-۶۵۶ز)

عوسمانى كورې عەفانى ئەبىلعاص، ل مەككەھى ، پىنجسالا پىشتى سالا (فيل) زدايك بوويه، ب سى بابا دگەھىتە پىغەمبەرى (س.خ)، ژ موسلمانين بەراھىيى بو ، وى ب زانبارين تايىنى وشەرمىنىيى و دل پاقرىيى وخير خوازىيى يى ناقدار بوو ، وئىك بو ژوان (۱۰) دەھ كەسپن كو مزگىنيا بەھەشتى يى ھاتىە دان پىغەمبەرى (س.خ) كچا خو رەقىيا لى ماركر ، و دەھى رەقىيا مرى، پىغەمبەرى (س.خ) كچا خو ئوم كەلسوم لى ماركر ژبەر ھندى ب ناز ناھى (ذو النورين) ھاتە ناھكرن.

ديار دىن گرنگين سەر دەھى خەلىفە عوسمانى كورې عەفانى (خودى

ژى رازى بيت).

لسەر دەھى خەلىفە عوسمانى كورې عەفانى، سى دياردين گرنگ دەركەفتن ، يا ئىكى شەرىن رزگار كرنى بوون، يا دووى پەيوندى ب كو مكرنا قورئانا پىروز فەھەبوو، يا سىيى ژى شەھىد بوونا خەلىفە عوسمانى كورې عەفانى وسەرھلدا نا ھەفر كىيى بوو دناقبەرا لەشكەرى موسلمانادا.

۱/فتوحاتين ئىسلامى:

ل سالا (۲۵/ك/۶۴۵ز) لەشكرەك ژ سەر بازين شام وعيراقنى نامادەكر ب فەرماندەيا (حبیب بن مسلمە الفھري) بو دژايە تيكرنا رومين بيزەنتى ل باكورى كوردستانى وئەرمەنستان وگەھشتە (عموريە) ل ناسيا بچووك . ل سالا (۲۷/ك/۶۴۷ز) خەلىفە عوسمانى رى دا ...

(عبدالولایی کوریٰ ئه‌بی سهرح) کو ئه‌فریقیا رزگار کهت ، ئه‌وژی شیا به‌ره‌ف ولاتی مه‌غریب بچیت و ته‌رابلس رزگار کهت هه‌تا گه‌هشتیه سبیطله (باکوریٰ بازاری قه‌یره‌وان) ، هه‌ر ل سهر ده‌می فی خه‌لیفه‌ی ئیکه‌مین که‌شتیگه‌ل (اسطول) ی ئیسلامی هاته‌ دروست کرن کو شیا که‌شتیگه‌لی رومین بیزه‌نتی ل د ده‌ریا یاناقه‌راست بشکینین و چه‌ند گزیرتین وه‌کی قوبرس و رودس رزگار کهن .

۲- کومکرنا قورنانا پیروز :

کومکرنا قورناتی ژ کارین گرنگین سهر ده‌می عوسمانی کوریٰ عه‌فانی (خودی ژ ی رازی بیت) بوون، و کومکرن ژ ی ب ئیک جار نه‌هاته کرن ، به‌لکی هه‌موو خه‌لیفین راشدی لدویف شیانین خو پشکداری د کومکرنا قورناتییدا کریه ، لسه‌ر ده‌می خه‌لیفه ئه‌بو به‌کری سهدیق ده‌سپه‌هاته کرن ، وپشتی وه‌غهر کرنا خه‌لیفه ئه‌بو به‌کری یا هاتیه کرن ب خه‌لیفه عومه‌ری کوریٰ خه‌تابی هاته سپاردن .
 و خه‌لیفه عومه‌ری کوریٰ خه‌تابی (خودی ژ ی رازی بیت) ل شینا ئه‌بو به‌کری سهدیق چوو بو کومکرنا قورناتی ، ئه‌فه ژ لایه‌کی فه و ژ لایه‌کی دی فه چالاکیین خه‌لکی زیده‌بوون بو خواندنا قورناتی و ژ به‌ر کرنی و دیر که‌فتن ژ شیان ، ژ به‌ر هند ی خه‌لیفه عومه‌ری بزاڤ کر کو قورناتی جاره‌کا دی کومبکه‌ت ، وپشتی شه‌هیدبوونا خه‌لیفه عومه‌ری ، ئه‌و قورنانا هاتیه نقیسین ل لایی (حه‌فسه) کچا خه‌لیفه عومه‌ری هاته پاراستن .

وقوناعا داویی یا کومکرن و نقیسینا قورناتی ل سهر ده‌می خه‌لیفه‌عوسمان کوریٰ عه‌فانی ده‌سپیکر ، ئه‌و ژ ی لیژنه‌کا چار که‌سی پیکینا کو زمان پاقر و شاره‌زاین زمان عه‌ره‌بی بوون، زیده باری ئه‌فی چه‌ندی کو که‌سین جهی باوه‌ریا خه‌لیفه

بوون ، بو بجهئینانا نهقی کاری پیروژ ، نهو ژی (زیدی کوری پابتی و) سعید کوری عاصی) و (عبدوللا کوری زبیری) و (عبدولرهجمانی کوری حارثی) ی بوون، ومیژوونقیس درژدن کو قئی لیژنی چار دانه ژ قورنانی نقیسینه ، بو باژیرین سه ره کی و وهلاتین دهوله تا ئیسلامی هنارتیه وه کی مه ککه هی وشامی وبه سره و کوفه .

۲ / شهید کرنا خه لیفه عوسمانی کوری عه فانی (خودی ژی رازی بیت) :

لسهر ده می خه لیفه عوسمانی کوری عه فانی (خودی ژی رازییت ، هنده ک ژ لهشکهری ئیسلامی پشته ری بوون و بوونه نه گه را شهید کرنا خه لیفه ی، نهو ژی ب کاره سه ته کا مه زن ومیژوو یا ئیسلامیدا دهیته هژمارتن کو دبیزنی (الفتنة الکبری) (فتنا مه زن) .

خەلیفە عەلیی کورێ ئەبی طالبی

(۲۵-۴۰/۶۵۶-۶۶۰ ز)

عەلی کورێ ئەبی طالب (خودێ ژێ رازی بیت) کورێ عوبدولمەنافی کورێ عوبدولموتەلبە پسمامی پیغەمبەری (س.خ) وئیک بوویە ژ هەقالین وی یین نزیک ، ل باژیری مەککەھی ی ژدایک بوویە ، ئیکەم کەس بوویە د ژیی سنیلەیییدا موسلمان بووی ، و ل دەسپیکا موسلمان بوونا خول مالا پیغەمبەری(س.خ) مەزن بوویە ، ژبەر کورەوشا نابوری وژیارا ئەبی طالب یاباش نەبوو .

دەمی پیغەمبەری(س.خ) زانی کو عەرەیین بی باوەر بزاقا کوشتا وی دکەن ، هەولدا کو باژیری مەککەھی بجهیلیت و بەرەف باژیری مەدینی بچیت ، بوئی مەبەستی ژێ (عەلی کورێ ئەبی طالب) ی ل هیلا دناف جهین خودا دا کو بزانی پیغەمبەر(س.خ) یی ل مالا خو . د هەمی شەرین پیغەمبەری (س.خ) بەشدار ی کرە بئنی ل شەری تەبوک نەبیت ، د پتریا شەرا ژێ دا هەلگەری ئالایی موسلمانا بوویە .

پیغەمبەری (س.خ) فاتیمە کچا خول عەلی کورێ ئەبی طالبی مار کرە .

روودانین سەر دەمی خەلیفە عەلی کورێ ئەبی طالبی (خودێ ژێ رازی بیت) :

دەمی خەلیفە عەلی کورێ ئەبی طالبی دەسەلات ژ دەولەتا ئیسلامی وەرگرتی ، دەولەت تووشی کیشە وگرفتین نافخو ببوو ژ نەگەری شەهید کرنا خەلیفە عوسمانی کورێ عەفانی (خودێ ژێ رازی بیت) ژلایەکی قە وژلایەکی دی قە والیا سەرۆت و ساما نەکی زور کو مکر بوو ژنەگەری دەست بەسەر اگرتا نەردی چاندنی ولایەتی نایینی هەتا رادەیه کی پشت گوھ قەهاقیتبوو .

لدهسپيکي عهلي کورې نهبي طالبي (خودې ژې رازی بیت) دهست هافيته لادانا
 نهو واليېن کول سهر دهمي خهليفه عوسمانې کورې عهفاني (خودې ژې رازی بیت)
 هاتبوونه دانان ، چونکي خهلکي ولایه تا گازنده ژ دهسلاتا وان والیا هه بوون
 ، و ههولدا هندهک واليېن لایه نگرين خو دانېته جهې وان کو دگهل سیاستا
 دروستا خهليفه عهلي کورې نهبي تالیبي بگونجن ، پناقدارترین والي کو خهليفه
 عهلي کورې نهبي تالیبي قیای لاددهت معاويهی کورې نهبي سفیانی بوول شامی
 چونکي معاويهی وهوزا نه موی دقیا شهید کرنا خهليفه عوسمانې کورې عهفاني
 (خودې ژې رازی بیت) بکهنه دوريشمی سیاستا خو دایي بگههنه دهسلاتي.

راهینان

پشتی وه غر کرنا پیغه مبهري (س.خ) ل سهر دهمي راشديا چار خهليفه
 حوکم کر نه فقه بوون:

عومهري کورې خهتاب	

قوتابی عهزیز ههر سي خانين دقلا بناقین گونجای پرکه.

دهرکه فتننا گروپي خه وارجا (الخوارج):

خه وارج پیکهاتبوون ژ کومه کا سهر بازين لهشکهرې خهليفه عهلي کورې نهبي تالیبي
 کول شهرې (صهفين) ژ لهشکهرې عهلي جودا بیوون ، نهوشهرې دناقبه را لهشکهرې
 خهليفه عهلي ومعاويهی داروودا بوو، و خه وارجا سهر کردهک بو خو هه لبرارد بناقې
 (عهبدوللا بن وهب الراسي) وناسنای خهليفه یان (امیر المؤمنین) پیدا ،

خهلیفه عهلی ب توندی دژایه تیا وان کر ، ویزاڤ وچالاکین خهوارجا نه من وئاسایشا دهوله تا ئیسلامی ل سهرده می خهلیفه عهلی تیکدا ، ود نه نجامدا خهلیفه عهلی کوری نه بی تالیبی ب دهستی خهوارجا هاته شهید کرن .

(بهرده و امبونا فتوحاتا)

پشتی دامه زراندا دهوله تا ئیسلامی ل مه دینی ، په یاما پیروزا ئیسلامی ل هه می نیمچه گزیرتا عه ره بی به لاف بوو ، ویه که کا ئیینی ورامیاری ل دهوله تا ئیسلامی دروست بوو ، ل سهرده می خهلیفه نه بو به کری سه دیق (۱۱ ک - ۱۳ ک) وه سا دهاته خواستن کو را سپاردین پیغمبه ری (س . خ) بجهینیت ، نهو راسپارده ژی پیکها تبوو ژ دوورخستنا بیانیا ژ دهوله تا ئیسلامی وبلندکرنا ئالایی ئیسلامی وگهاندا په یاما پیروزا ئیسلامی ب هه می وه لاتا .

ل دهسپیکئی خهلیفه نه بو به کری سه دیق هوسا ب باش زانی کو ژ بهر چهند نه گه را لهشکهری رومین بیزه نتینی ژ وه لاتی شام دویر بیخیت ، وه کی نزیکه بوونا وی ژ دهوله تا ئیسلامی نه فه ژلایه کی فه و ژلایه کی دی فه رومین بیزه نتینی دهست هه بوو د هاندا خه لکی دا کو ژ ئیسلامی لیقه بن و دژایه تیکرنا وی ، ونه گه ره کا دیژی نه بوو کو رومین بیزه نتینی دهسه لات هه بوو لسهر وان ریکیین بازارگانی یین به رف وه لاتی عراقی و مسری فه دچوون .

خهلیفه نه بو به کری سه دیق خه لکی نیمچه گزیرتا عه ره بی پالدا ، بو پشته فانیکرنا موسلمانا بو رزگار کرنا وه لاتی شامی ژدهستین رومین بیزه نتی ، بو قی مه بهستی ژی چار لهشکهر ناماده کرن .

شهری یهرموک (۱۲ک-۶۲۴ز)

کو (هەرقل) ی سەر کردی رۆما زانی موسلمانا مەرهما لەشکەر کیشانی یا هەمی بو شامی، لەشکەری خو کومکر ژ روما و عەرەبێن شامی وەکی ئاکنجیین دەوله تا غەساسنە و خەلکی جەزیرەیی و ئەرمنیا ، ژێدەر ژمارا وی لەشکەری ب (۲۰۰) هزار سەربازا د خەملینن .

لەشکەری موسلمانا و روما ل نهالا یهرموک جهین خو گرتن و هەردو لا دەست ب کۆمکرنا چەکی ولایەنگرا کر بو بهینز کرنا لەشکەری خو ، شەرەکی گراندا ئه پهره هەردولا دا روودا موسلمان ب خوراگری بسەرکەفت و رۆم دوی شەریدا شکەستن .

فەتخا قودسی (۱۶ک/۶۲۶ز).

پشتی دەست بسەردا گرتنا دیمەشقی ژ لایمی موسلمانا فه ، ل سەر داخازا خەلیفه عومەری کوری خەتابی (خودی ژێ رازی بیت) بریاردا کو دەست ب سەر باژیری (قودسی) ژێ دا بگرن و ژ دەستی بی باوهره بیننه دەر ، ل دەسپیککی فەرماندی وی لەشکەری (ئەبو عوبەیدە ل جراح) لایەنی دبلۆماسی بکارئینا ، نامە بو خەلکی قودسی هەنارتن و تێدا داخاز ژێ کر کو باوهری ب خودی و پیغه مبهری (س.خ) بینن یان باجی ل شوینا موسلمان بوونی بدەن یان شەری بکەن .

دەمی لەشکەری موسلمانا ب فەرماندەیا (ئەبو عوبەیدە ل جراح) گەهشتیه نزیك قودسی ناما دوی بو ئاکنجیین قودسی هەنارت دوباره داخازیین بەری ژێ کرن ، بەلی قی جاری ژێ چ بەرسف نه بوو ، ژ بهر هندی باژیر دۆر پیچکر ، هەتا ئاکنجیین قودسی ناچار بووین پهيوه نیدی ب فەرماندی موسلمانا بکەن .

داخازا وی جوړی ناشتیې کر یا دگهل ناکنجیېن دیمه شقی هاتیه کرن ب مهرجه کی
 نهو ناشتیبون ژی لسهر دهستی خهلیفه عومهری کوری خهتابی دابت ، ژهر کو
 گول دادپهروهی پهیمانین خهلیفه عومهری کوری خهتاب بهیستیبون.

راهینان

قوتابیې خوشتیې : نهو قودس ل بن دهستی کی یه ؟
 (سهلاح الدین نهیوبی) سهرکردی بنافو دهنگی ب نقش کورد
 پستی
 شهری.....قودس ژ بن دهستی خاچ په رستا رزگار کر .

فالاها سهری ب په یقه کا گونجای پرېکه

هاتنا لهشکهری موسلمانا بو عیراقی

پستی و موسلمانا دهست ب سهر پتیا ناخا ولاتی خو دا گرتی و ژ دهستی رومی
 بیزنتی دهرئیختی ، هزرده ژ عیراقیدا کر دا کو ژ دهستی ساسانیا دهریختن ،
 چونکی عیراق ههفسنو ربوو دگهل ولاتی شامی ومترسی بو دهوله تا ئیسلامی
 ههبوو .

خهلیفه عومهری کوری خهتابی (خودی ژی رازی ببت) (نهبو عوبیده کوری
 مسعود الثقفی) سهرکردی لهشکهری کو ب دهست بسهر عیراقیدا بگریت و ژ
 بن دهستی ساسانیا دهریخت ، بریقه سهرکرده (موثنا کوری حارثة الشیبانی)
 ب لهشکهری خوفه پهیوهندی ب وی لهشکهری فه کر ، ژ رووباری فورات
 دهر باز بوون وگه هشتنه لهشکهری ساسانیا دتهنجامدا سهر کردی موسلمانا (ابو
 عبیده کوری الثقفی) هاته شهید کرن .

سهر کرده (موثني كورئ حارثة) پلانه كا نوو دانا نهو ژي نهو بوو كو ژلايه كي داخازا لهشكه ره كي زيده تر ژ مه دينئ كربوو ، وژلايه كي دي شه ساساني ب فيلبازا راگرتن وده مي لهشكه ري زيده تر بو هاتي شيان لهشكه ري ساسانيا ل جهه كي دگوتني (البويب) بشكينن وسهر كردي وان ب ناقئ (مهران) ژناقچوو، ولهشكه ري ساسانيا شه گه ريا باژيري مه دائن.

شهرئ قادسيه (١٥ك/٦٢٦ز)

سهر کرده (سعد كورئ نهبي وه قاس) ب چار هزار سهر بازاقه بهر هف عيراقئ بريئ كهفت ، لهشكه ري موته نا كورئ حارثة كول عيراقئ بوو په يوندي پيشه كر ، بهري ده سپيكرنا شهر بهيته گرن دانوستاندن دناقبه را ههردو لا دا ده سپيكر ، وداخاز ژ ساسانيا كر كو د نازادن بو ديار كرنا چاره نقيسي خو بو موسلمان بووني يان دانا باجي .

بهلي فارس رازي نه بوون ، وده نجامئ شهره كي وگراندا كو سي روژا شه كيشا ، تيذا موسلمان ب سهر كر دايه تيا (سعد) سهر كفتن وپشتي هينگي دهستي خو دانا سهر مه دائن گرت (پايته ختي دهوله تا ساساني كو دكه فيته ژيريا به غدايا نه قرو)

کوردستان ل هه مبهه ر سیاستا فره خوازیا ئیسلامی

ل ده سپیكا دهه كه فتنا ئایینی ئیسلامی كوردا په یوه ندى ب ئیسلامی فه كریه وئو ئایین ب راست زانیو وه كی په یامه كاپیروژ وه رگریه ودگهل هندی ژى كوردین جهزیری دریا پروسا فتوحاتا وه كی نه تهوین دی گه هشتنه موسلمانا .
ئو ژى ب ریا سیاستا فره خوازیا ئیسلامی بو ده فه راجهزیری ل سه ر دهستی سه ركردی موسلمانا (عیاض كوری غنم) د سه ر دهمی خه لیفه عومه ری كوری خه تاب دا (خودی ژى رازی بیت) ، كو هندهك ژیده ر دهست ب سه ر داگرتنا باژیرین جهزیری فه دگه رینه سالا (ك۱۶-ك۱۸) یا گرنگ كو دقیریدا باس لیكه یین ئوه دهمی موسلمان هاتنه كوردستانی و كورد موسلمان بووین وهندهك موسلمانین عه ره ب ل باژیرین كوردا هاتنه خو جهكرن .

ل سه ر دهمی خه لیفه عومه ری كوری خه تابى (خودی ژى رازی بیت) دهست ب سه ر هه می باژیرین كورد خو جهین . جهزیریدا گرت وه كی باژیری (راس العین ، نه سیبین ، میافارقین ، نامه د ، روها ، ماردین ، دار ، جهزیرا نه كراد (جهزیرا ئین عومه ر) بازیدی ، زوزان و نه رزه ن) ، ئو باژیر هه می ژى لسه ر دهستی سه كردی موسلمانا (عیاض كوری غنم) دهست ب سه ردا گرت وژ دهستی روما دهه ئیخستن وبقی شیوه ی ئایینی ئیسلامی ل باژیرین هه ریما جهزیری به لاقبوو .

ب ئیك گه هشتنا كوردین شاره زوور و باژیرین كورد خو جهین دی فه دگه رتیه سالا (ك۱۶/ك۶۳۷) دزقریت ، ئو ژى ژبه ر وی له شكه ری هاشمی كوری عه ته به كوری ئه بی وه قاص بوو یی به ره ف جه له ولا دهات ، هنگی ئو باژیرین كوردی د بن ده سه لاتا ساسانیا دا بوون ، ژ ئه نجامی

شهره کئی خونناوی موسلمان سهرکهفتن، وی لهشکهری راهیلا لهشکهری
 شکهستی ساسانیا ههتا گههشتیه ههلوآن (قهسر شیرین) ل سالآ (١٧ك/٦٣٨ز)
 هندهك زیدهر ئاماژی ب وی چهندی دکن کو سه کرده هاشم کوری عهتهبه
 کوری ئهبی وهقاص شیا دهست بسهر بندنیجین (مهندهلی) دا بگریت. وپهیمان دا
 ئا کهنجین وی باژیری سهر وسامان وگیانی وان بپاریزیت، ب مهرجهکی باجی
 بدهن، ل داوییی شیان دهست بسهر دقوقا ° (داقوق) وخانیجار (دوزخورماتو)
 پاشی ژی بجرمی (کهرکوک) دا بکرن .

لهشکهره کئی دی ب سهر کرتدایهتیا (جهریر کوری عهبدو للاً بجلی) بهرف خانهقین
 چوو، وپشتی دهست ب سهر خانهقینی دا گرتی ئهو لهشکهر بهرف ههلوآن
 چوو، ل سالآ (١٩ك/٦٤٠ز) دهست ب سهردا گرت ب ئه گهرا پهیدا بوونا ئاشتییی
 دنابقهرا کوردا وموسلمانا دهقهرین موسل وبادینان وههولیلر وشاره زورور ژ
 لسهر دهستی عوتبه کوری فهرقه دی هاتنه گرتن لهشکهره کئی دی ب سهر کرداتیا
 (ئهو موسا ئه لئه شعهری) کو پیکهاتوو ژخ وجهین بهسره، شیا ب رییا نههاوهند
 بهرف باژیری دینهوهر بچیت ول سالآ (٢٠ك/٦٤٢ز) دهست بسهردا بگریت و
 ژ دهستی ساسانیا ده ریخیت، ل دهسپیکئی ئهو دهست بسهردا گرتن ب شهر
 بوویه، ل داوییی بریاردا کو باجی بدنه موسلمانا ولسهر ئایینی خو بمین،
 دشهری نههاونددا (٢٢ك/٦٤٤ز) کو لسهر ئاخا کور دا روودا بوو موسلمانا
 سهرکهفته کا ئیکجار مهزن ب سهر کردایهتیا (النعمان کوری مقرون المزنی)
 ب سهر ساسانیا دا ب دهست فهینا، کو (فاروزان) ی سهر کردایهتیا وان دکر،
 نهف شهره ب (شهری سهرکهفتنی یی شاهی سهرکهفتنا) دهیته نیاسین.

دهست ب سهردا گرتنا مسرى ل (٢٠/٢٦٤٠ز)

پشتى كو دهست ب سهر پشكه كا زور ژ ولاتى شامى و عىراقى دا هاتيه گرتن وژ روم و ساسانيا هاتيه ستاندىن ، ب برىارا خهليفه عومهرى كورى خهتابى (خودى ژى رازى بيت) لهشكه ر ب سهر كرايه تيا (عمرو كورى عاص بهرف مسرى چوو) ، بىابانا سينا برى و بى شهردهست ب سهر هندهك باژىرا دا گرت وهكى باژىرى عهرىش، موسلمان تووشى چ شهرا نه بوون هه تا گه هشتينه باژىرى فهرما (الفرما) باژىرهى كهفن وشيرهه دارى موكوم بوو ، ووهك بهندهره كى هه لكهفتى ژى دكهفته سهر رهخى روبرى نيل.

موسلمانا نهو باژىر بو ماوى هه يقه كى پتر دور پىچكر ، پشتى هنگى شيان دهست ب سهر دا بگرن پاشى باژىرى بابليون (مهلبه ندى لهشكه رى بيزه نتيا) و باژىرى نهسكه ندرىه گرتن، باژىرى داوى ژى (فوستات) بوو، نهو باژىر ژى بو بنگه هى لهشكه رى نيسلامى و پايتهختى مسرى .

پرسیارین پشکا دووی

پ ۱ / نهفان پیناسه بکه: ۱ / خهلیفه ۲ / لیقهبووی ۳ / شهرى فتوحات ۴ /
یهرموک

۵ / شهرى قادسیه ۶ / دیوان ۷ / م والی ۸ / خهوارج
پ ۲ / باسی روئی خهلیفه عومهرى کورى خهتابی (خودى ژى رازی بیت) بکه
دشهرى فرهخواییدا .

پ ۳ / ب کورتی باسی دهست ب سهردا گرنا قودسی بکه .
پ ۴ / نیشانا راست () ل بهرامبهر پرسیارا راست ونیشانا شاش (X) ل بهرامبهر
پرسیارا شاش دانه وشاشیان ژى راست بکه .

۱- نیکهم کس ژ زهلاما کو باوهرى ب پیغمبهر(س.خ) ئینای خهلیفه عومهرى
کورى خهتابی بوویه.

۲- نهبو به کرى سهدیق ب خهلیفی دووی یی موسولمانا دهینه هژمارتن.

۳- شهرى لیقهبوویا ل سهر دهمی خهلیفه عومهرى کورى خهتابی بون.

۴- بتنى نه گهرى بزاقا لیقهبوویا ، هه لگراوا نه دانا زه کاتنى بوو.

۵- موسولمان و ژناقبرنا لیقهبوویادا دسهر کهفتی نه بوون.

به ندی سینی

کوردستان ل سەر دەمی ئیسلامی

ئیک / کوردستان و ئیکه مین په یوه ندین کوردا ب ئیسلامی :-

تایینی پیروزی ئیسلامی کو ل دەسپیکا سەدا حەفتی زایینی ل نیمچە ی گزیرتا عەرەبی دەرکەفت بەر بە لا قبوو، پاشی ب رییکا خودان باوہرا ولە شکر لەشکەرکیشیا ئیسلامی گەھانده دەرڤە ی نیمچە گزیرتی دەر ل دوویف دەرڤری ڤەگرت و دناڤهرا گەلن جو دا جو دا دا بلاڤ بوو ، میللەتی کورد ئیک ژوان میللەتا بوو کو زوو باوہری ب تایینی ئیسلامی ئینا . په یوه ندین کوردا ب ئیسلامی ڤەب دوو رییکا بوون ئەوژی ئەڤەنە

۱- په یوه ندین کە سایەتی و سنوردار کو خو دھەلویستی جابانی کوردی دا دبیتتە ڤە کو وەکی کوردهک ب خزمەتا پیغەمبەری (س.خ) گەھشتیە و باوہری ب په یاما وی ئینایە وەکی ئیک ژھەڤالین وی بەرنیاسە ، کورپی وی ژی کو ب ئەبو بەسیر ناڤ دارە ، چەند گوتنن پیغەمبەری ڤە گیراینە (رابویە کرینە).

۲- په یوه ندین بەرفرەھ وراستەو خو : کو لسەر ناخا کوردستانی هەر دگەل هاتنا سوپایی موسلمانان ل سال ۱۶ ک دەسپیکریە هەتا سال (۲۵) ی کوچی ڤە کیشایە ، پتریا کوردستانی کەڤتە بن دەستی سوپایی ئیسلامی ، بەلی رازیوونا کوردا ب ئیسلامی و وەرگرتنا بنەمایین ئیسلامی بتنی د وی ماویدا نە بوویە ، بەلکو پشتی هنگی ب چەندین سال دریزی هەبوویە.

دو/ کاریگه‌ریا فتوحاتین ئیسلامی لسه‌ر کوردستانی :-

ئهم دشین ب کورتی کاریگه‌ریین له‌شکه‌ر کیشیا ئیسلامی بو سهر کوردستانی دناؤ چهند خالا دا به‌رچافکه‌ین :-

۱- ژلایی بیرو باوه‌ریین ئایینی فه : بو نه‌گه‌ری ده‌سپیکاؤ ناغه‌کا نوی دمیزوویا کوردستانی‌دا کو تیدا پتریا میلله‌تی کورد پیچ پیچه ژ ئاینین به‌ری (زه‌رده‌شتی ، مه‌سیحی، جو‌هیاتی، هتد...) فه‌بوون و باوه‌ری ب ئایینی ئیسلامی ئینا ب فئی چهندی ژ ی بنه‌ما وزه‌مینه‌وکا نوی ژلایی ره‌وشتی جهانبینی وسه‌ره‌ده‌ریا مرو‌فایه‌تی... هتد بو پیک ئینان .

۲- ژلایی سیاسی فه : ده‌سه‌لاتا ئیسلامی د ده‌قه‌ری دا هاته‌چه‌سپادن ول ویری داوی ب ده‌سه‌لاتا ساسانی و بیزه‌نتیا ئینا کو کوردستان بو خو خوشکر بوو، ب فئی چهندی ژ ی ری هاته‌خوشکرن بو ده‌رکه‌تنا ده‌سه‌لاتا خو جهی ل کوردستانی.

۳- ژلایی ئابووری فه : بو نه‌گه‌ری گری‌دانا کوردستانی ب ده‌وله‌ته‌کا زه‌لیزو و به‌رفره‌ه ، ب فئی چهندی ده‌رگه‌ه بو کوردستانی فه‌بوون و په‌یوه‌ندیین ئابووری و تاییه‌تی یین بازرگانی گه‌شه‌کر، هه‌ر وه‌سا پیشه‌ وکارین چاندنی فه ژیان .

۴- ژلایی جفاکی فه : پشتی کوردستان بوویه به‌شیک ژ ده‌وله‌تا ئیسلامی ئیدی تیکه‌ل یا کوردا و ملله‌تین دی یین موسلمان ب تاییه‌تی عه‌ره‌با زیده‌ بوو ، و کومه‌لکا هوژ و عه‌شیره‌تین عه‌ره‌با ل کوردستانی ئاکنجی بوون ، تیکه‌لی دناقه‌را

وان و کوردا دا چیبوون ، هەر وەسا ژلایێ ناکنجینا فە رێژا عەرەبا ل کوردستانی
زێدە بوو و هەندەك جەهین ئاڤەدانکری یێت کوردستانی ب ناڤی خو بناڤکرن .

چالاکێ

گروپەك ژ قوتایاب پەنا برنا بەر ئەتەسی و ژێدەران بە هاریکاریا مامۆستای
... نەخشی بەر فرەهیبوونا ئیسلامی ل کوردستانی نامادە بکەن .

هەریمین کوردی سەر دەمی ئیسلامی

ل دەسپێکا پەیدا بوونا ئایینی ئیسلامی وولاتی کوردا ناڤە کئی دیار کری نەبوو
کو بو هەمی وولاتی کوردا بەینە ب کار ئینان وەکو وان گەشتیارو ولاتناسین
موسلمان ئەوین جیهان دیتین مروڤین موسلمان ل سەر چەند هەریما دا دابەش
کرینەڤیجا ژ بەر هندی ناخا کوردا د شەش هەریما دا جەهێ خوە کریه وب ڤی
شیوەی:—

۱- هەریما چیا :

دگۆتە دەڤه راه کا چیا ی و بان و ب زنا ر کو ژلایێ روژ هەلاتی فە دگەهشتە
سنوری خوراسان و هەریما فارس و ئەسفەهانی، و ژلایێ روژ ناڤای فە هەڤسویا
نازر بایجان و جەزیرە ل عیراق بوو، بەلی ژلایێ باکوری فە سنورین وی لگەل
هەریمین دیلەم و گەیلان بوون ، ل باشوور ژێ هەریما خوستانی و پارچە کا عیراقی
پێک دئینا .

ل ناڤە راستا بەشی روژ ناڤایی هەریما چیا کورد خو جەهیبوون . و دگەڤندا ب
دەڤهرا (میدیا) هاتبوو ناڤکرن ، دیارترین باژیرین وی : دینەوەر ، قرماسین
نانکو (کرماشان) حەلوان ، شا پورخواست ، شاره زوور، نەهاوەند .

ناقدارترین ئەو ھۆزىن كوردى يىن ل وىرى ئاكنجى بووين : بوزىكانى،
شازەنجانى، جوزەكان، ماجەردانى.

۲- ھەرىما نازەربايجان :

ئەو ھەرىمە كۈ بەشەكى زور ژى ئاكنجىين وى كورد بوون ، ل باشوور ھەرىما
چيا ول باكورى روبرارى نارس ول روژ ھەلاتى ھەرىمىن دەيلەم وگەيلان ولروژ
ئاقى ئەرمىنيا وبەشەكى جەزىرى ھەرىمىن وان پىك دىنان و دكەقندا دگوتى
(ئەتروپاتەكان) يان ژى (ئاتروپاتىن). ناقدارترین باژىرىن ھەرىما نازر بايجان .تەبرىز،
شئوچ مەراغە ورمى .

دىارترین ئەوھۆزىن كوردا يىن ل وىرى ئاكنجى بووين :ھەزبانى ، زرزارى،
جەلالى، سۆلى.

۳- ھەرىما جەزىرە:

ب ژوريا ولاتى ميسووپوتاميا بەردھاتە گوتن ب تايبەتى ئەو دەقەرىن دكەقنە
دناقەرا ھەردوروبراين دىجلە وفورات سنورى روژ ھەلات وروژ ئاقىي ھەرىمى
پىك دىنن، وھەردو باژىرىن ھىت وتكرىت ل باشوورى وئەرمىنيا وولاتى رووم
ل باكوور ھەق سنورىن جەزىرى بوون.

باژىرىن ناقدارىن جەزىرى ئەقەنە : ھەولير، موسل، ئامەد، روھا، ميافارقين ، راس
العين ، جەزىرا بوتان .

بارا پترا ھەرىما جەزىرى كورد بوون وب تايبەت كۈ عەشیرەتېن بەرنىاسىن وەكى:
پەشەنەوى ، حار بوختى، ھەزبانى، جوبى، ھەمىدى .

۴- هەریما ئەرمینیا :

بەشی باکوور و روژهلاتی ولاتی کوردان ل لای و لاتناسین ئیسلامی دکەفیتە هەریما ئەرمینیا کو ژلای باکووری قە ولاتی گورج و ژباشووری قە نازربایجان و جەزیرە و ژ روژهلاتی قە هەریما ئاران و ژ روژ ناڤا قە ولاتی روم و باکووری جەزیرە توخیین وی پیک دئینن ، ناقدار ترین باژیرین هەریما ئەرمینیا ، نانی ، دیبل، بەدلیس، خەلات.

دیارتین هۆزین کوردی ل ئەرمینیا ، روژهکی ، رەوادی ، بوختی، زومان و کردکی.

۵- هەریما خۆزستان:

ئیک ژوان هەریمین سنورداره کو د ناڤهراست و باکووریدا کوردین زور هەبوون ، ژلای باکووری قە دەقەرین کوردستانی و هەریما چیا، و ژلای باشووری قە دەقەرین عەبادان و (کەنداو) . و ژلای روژهلاتی قە هەریما فارس و ژلای روژناڤای قە عیراق سنوری هەریما خۆزستانی پیک دئینا باژیرین بناقدار: رامهورمز ، جندیشیا پور ، ئەهواز.

ژبلی وان هەریمین کو هاتینە باس کرن کورد ل چەند دەقەرین دیتین روژهلاتی دەولەتا ئیسلامی هەبوون یا ژهەمیا دیارتەر هەریما فارس بوو کو دکەفیتە ژیریا ئیرانا نهۆ ، باژیرین شیراز و دارا بچرد و ئەستەخر ، ژگرنگترین باش میرین هەریمی فارس ، لەر گوتنا میژوو نووسا هەریمی دا پینجسەد هزار مال و کاڤلین کوردان هەبوون کو گوتنی زوم یان زوممی کوردان .

رپه رينين كوردا ل سهر ده مي نيسلامى :

پشتى ناييني نيسلامى دناڤ كوردا دا به لاق بووى ، كورد بوونه به شيك ژ دهولتا نيسلامى وراسته وخو كه فتنه ژير كاريگه ربا سهره ده ربا سياسيانه ربا دهولتا نيسلامى نيك ل دويڤ نيكى (راشدى ، نهمه وى ، عه باسى) جار جاره ل هنده ك جهين كوردستانى رپه رين دژى ده سه لاتدارين نهمه وى وعه باسى هاتنه كرن ، نهڤ رپه رينه ب دوشيو ازا به رڤ چاڤد بوون :-

- ۱- به شداريا كوردا د رپه رين و بزاقين وه كى خه وارج ، عه له وبيان هتد .
- ۲- رپه رين و بزاقين تايه تين كوردى كو دژى ده سه لاتداران هاتينه كرن . ب كورتى دى باسى هر نيك ژ فان كه ين :

۱- به شداريا كوردا د بزاقين خه وارج وعه له و بياندا :

خه وارج گروپه كا ناييني سياسى نيسلامى بوون كو د مملانا دناڤه را خه ليفه عه لى كورى نه بى تالبى (خودى ژى رازى بيت) وموعاويه كورى نه بو سوفيانى دا پشته فانين كه سى نه بوون ودگوت حوكم كرن بتنى بو خودى يه ودگوته خو شوراته كان وپشتى ده ركه فتنه وان په نا بو شاره زوور بر وى رى دژايه تيا خو بو نهمه ويا ده ربرى ، دياره هنده ك ژ كوردين شاره زوور پشته قانيا خه وارجيا دكر ، هر وه سا د سهر ده مي عه باسيادا كوردا د چهند بزاقين خه وارجا دا دژى عه باسى به شدارى كرد و ياژ هميا ناڤدارتر بزاقا مساورى كورى عه بدولحه ميدى شارى بوول سالا ۲۵۲ كوچى ۸۶۶ زاييني كول نده قهرين جه زيره سهره لدا

کوردین دهوروبه رین موسل وشاره زور پشکداری تیدا کریه . سه رکه فتنه کا بهر چاڤ دژی عه باسیا بدهست شه ئینایه ، سه رکردی کوردی دیار د ناڤی بزاڤیدا محمهد کورپی خورزای کوردی بوو .

بهلی عه لهویا کو سه رکردین وان ژ بنه مالا پیغه مبهری (س.خ) بوون دوی باوه ریدا بون کو تنی ئو ههژی هندی نه بنه خه لیفه نه کو ئه مهوی و عه باسی له ورا د دریزایا میژوویا ئیسلامیدا بزاڤین عه لهویا د بهر دوام بووینه ، هنده ک جارا کوردا ب نه گهراوی سوژ و دلگه رمیا بهرام بهر عه لهویا هه ی یان بو نیشان دانا نه رازی بوونا خو دژی دهوله تنی پشکداری د وان جوړه بزاڤا دا کریه . ل سالا ۱۲۲ کوچی کوردین شاره زور پشکداری دوان راپه رینین عه لهویا دا کریه کو ب سه روکاتیا زهیدی کورپی عه لی بوو دژی ئه مهویا ، کوردا ل سه ر ده می عه باسی ژی دا ل نیڤا دووی ژ سه دا سیی کوچی ، نه هی زاینی پشکداری بزاڤه کا عه لهویا دا ل ده قه رین نازه ربا یجان هه ر وه سا قه رامتیا کو گروپه کا عه لهویا بوون ل نیڤا دووی یاسه دا سیی کوچی ل ده قه رین کوفه ده رکه فتن ،
ئه وان ژی د ناڤ کوردا دا بشته فان هه بون و سه ر کرده جه عفه ری کورپی حه میدی کوردی ژ ریبه رین قی بزاڤی بوویه .

۲- راپه رین و بزاڤین ناییه تین کوردی:

ئه و رابه رین و سه ره لدانین ژ دژی وی زلم و زور داریی بوون ئه و ل ناڤ کوردا دا هه یی کو ژ بیخه می وی سه رو به ریا ده سه لاتا عه باسیا په ییدا بوویه

سەر کردین ب کێهاتی ومێرخاس فهرماندین قان راپهرینا بوون کو یین زهممیا
دیارتەر ئهفه بوون:

چالاکى /

گروپهك ژ قوتابيا به لافو كه كا سهر ديوارى به رههفه بکهن ، باسی وان راپهرین
وشوره شی کوردی بکهن ئهوین ل سهر دهمی ئیسلامی پهیدا بووین.

۱- راپهرینا کوردین دهو ربههین موپسل :

ل سالای ۲۲۴ کوچی / ۸۳۹ زاینی کوردین روژ ههلاتا موپسل دژی
دهستههلات دارین عهباسیا د وی دهفه رییدا سهرهلدانه . سهر کردی راپهرینی
جه عهفر کوری میر حهسه نی کوردی بوو ، کول دژی زولم وزورداری و ته په سه
کرنی بوو ژ لای وایین عهباسیا ل دهفه رییدا ، چاککی ومهردینی لادابو ژ بهر قی
چهندی کورد دژی وان رابوون .

جیایی داسن مهلبهندی بهر خودانا راپهرین کوردا بوو خه لیفی وی سهر دهمی
یی عهباسیا ئه لوعه ته سم ههست ب مهترسیا ئه قی راپهرینی کریه سهر کرده ک ب
ناقنی عهبدوللای ئه زدی رهوانه ی موپسل کر بو نا ئه برنا سهرهلایا کول نا ئه جیایی
داسندا ل گهل کوردا شهپر کر وسوپایی وی شکهستن ئینا و(عهبدوللای ئه زدی)
بخوژی هاته کوشتن .

ئهفه راپهرینه ههتا سالای ۲۲۷ کوچی / ۸۴۲ زاینی یابه ر دهوام بوو دوی سالییدا
سهرهلدا یین کوردا نهشیان بهرامبهری لهشکه ری زور بهیژی عهباسیا خو بگرن
لهورا خو پاشقه کیشا وئومیدا سهرکهفتنا وان کیم بو ، ژ بهر هندی سهر کرده
جه عهفر خو نه دا دهستی وان و ژهر فه خار .

ب- بزاقا شه دادی کوردی:

ده قهرا چه سهینی زاخوو بو تان ل سالان ۲۸۱ کوچی / ۸۹۴ زاینی ب سهرو کاتیا شه دادی کوردی ، ل بهرام بهر ده سههلات دارین عه باسیا دل ده قهری سه رهلدان کرن ، زور کوردا پشکداری دئی بزاقیدا کربوو هژمارا وان نزیکی ده ه هزار که سا بوون ، ژ بهر هندی مه ترسیا قی سه رهلدان یازور بوو ، ژ بهر هندی خه لیفی عه باسی نه لموعته زید بخوب سهر کردایه تیا سوپایی عه باسیا رابوو شیا داوییی وی سه رهلدانی بینیت.

ج- سه رهلدانا هه زبانی :

هوزا هه زبانی کول ده قهرین هه ولیرو روژ هه لاتی موپسل خو جه بوون. ژ سالان ۲۹۳ کوچی / ۹۰۵ زاینی ب سهرو کاتیا محمهد کوری بیلالی هه زبانی، سه رهلدان دژی والین عه باسیا ل موپسل کریه وشیان ره خیی روژ هه لاتا موپسل بیخنه بن ده ستی خو .

والیی موپسل دخورا نه دیت بهر سینگی کوردین هه زبانی بگریت لهورا داخازا هاریکارییی ژ خه لیفی عه باسی نه لمو کته فی کرن ده می هه زبانی ب قی چه هندی زانی باشقه کی شان بو ده قهرا شاره زور و دانوستاندن لگهل والین عه باسیا ل موپسل کرن ، محمهدی کوری بیلالی سهر کردی هه زبانی دلسوزیا خو بو وان ده ربری ، نارمانج ژ قی نه قه بوو.

۱- ۱۵ سوپایی عه باسی مژیلکته وژ شه ری سارکته .

۲- ۱۵ هه زبانی خو بهر هه قکه ن و مال وزارو کین خو رزگار که ن .

دوی ماوهیدا ههزبانی گه هشتیوونن جیایی قه ندیل و جاره کا دیتز شهر لگهل
عهباسیا کر وهندهك ژ ههزبانیا قه گه ریانه ده قهرا هه ولیری و هزاران مالباتین دی
ژوان ئاواره بوون و ده ربازی هه ریما ئازربایجانی بوون ول ویری مان.

میرنشینین کوردی:

ل سهر ده می چاری کۆچی وده می زاینی بزاقا سه ره بخویا کوردا وه راره کا
به رچاق کر چند میرنشینه کا زی دروست بوون، هه ر ئیک ژوان خودان سه روه ریا
خوبوون وب سه ر که فتیانه خزمهتا وه لاتی کورده واریی ذکر .

گر نکرتین هۆکارین سهر هلدانا میرنشین کوردا ئه قه نه :

۱- هه بوونا گیانی سه ر بخوییی وهه ولدان بو رزگار بوونی ژین دهستی سته مکارا
وهه بوونا ئیک گرنا هۆزین کوردی د وی سهر ده میدا ئه گه ره کا هاریکار بوو
بو به رفه ره بوونا دهسته هلاتا سیاسی کوردی.

۲- شهیرزهیی وه نارامی ولاوازبوونا دهولهتا عهباسیا وبه لاقبوونا گهنده لیا
سیاسی وکارگیری وئابوری دهه می دام ودهزگه هین واندا ل داوییی لاوازبوون
وژبه ر ئیکبوونا دهولهتا وان چند هه ریم وده قه ر ژی جودا بوون .

۳- سروشتی جوگرافییی وه لاتی کوردا وه کی هه بوونا چیا ونهالا وزور جهین
ناسی وزه حهت هاریکاربوون بو پیکینانا دهست ههلاتا سیاسی کوردی.

۴- هه بوونا باری گونجایی نابوو ریا جفاکی نا ق جفاکیی کوردیدا ل وی سهر
ده می کوری خوشکه ره بوو بو خه ملانا سیاسی نوی.

دیارتترین میرنشینین کوردی ل سەر دەمی نیسلامی :

۱-میرنشینا رهوادی :

ل دەرووربه‌رین سالا ۳۳۷ کۆچی / ۹۴۸ زاینی میرنشینا رهوادی ل هەرێما نازربایجانێ ل سەر دەستی میر محمەدی کوری حسینی هلتیه دامزران کو سەرۆکی عەشەرەتا رهوادی کوردی بوویه ، شیایه دەسته‌لاتا خو بچەسپینیت ول نازربایجانێ فرەخوازیی بکەت .

ناقداڕترین میرین نه‌قی میرنشینی

میر حسینی کوری محمەدی (ئەبو‌له‌جایی رهوادی) کول سالا ۳۴۵ کۆچی ۹۵۶ زاینی باژیری تەفریزی ستاندو بشتی هنگی کره پایته‌ختی میرنشینا خو .
=میر ئەبو‌له‌جایی دووی شیایه هەمی نازربایجانێ بیخنته ژیر دەسه‌لاتا میرنشینا خوو هیرشی بکەته سەر ئەرمینیا ، زۆر پویته ب ئاقەدانی و خزەمەتا زاینی و فیرونی دایه .

= میر محمەد هسوزان یی بەرنیاس ب (مەملان) کول سەر دەمی هاتنا سەلجوقیا میربوویه سولتان توغروول بەگکی سەلجوقی دان پیدان ب دەسه‌لاتا وی کریه، بەلی هەر ب کار تیکرنا سیاسەتا نه گونجایا سەلجوقیا ل سالا ۴۶۳ کۆچی / ۱۰۷۱ زاینی میرنشینا رهوادی هەرفیته .

۲-میرنشینا شه‌دای :

ئەو میرنشینا کوردی ل دەسپیکا سالا ۳۴۰ کۆچی / ۹۵۱ زاینی ل دقەرا ئاران کو دکەفیتە ناقه‌را هەردو هەرێمێ نازربایجان و ئەرمینیا ل ژلایی دی یی روبراری ئاراس دەرکەفتیه .

شهادتی بنه مالک کورد بوون ژ هژا رهوادی کو سهر کردی وان محمهدی کوری شهادتی ب دامهزرینهری فی میرنشینی دهیته هژمارتن کو بو جارا نیکی ل باژیروی دیبل سهر هلدل .

ناقدارترین میرین میرنشینا شهادتی:

میر لهشکری کوری محمهدی کو ماوی ههشت سالا حوکم کره و میرنشینا خو بهرفههکریه وزور باژیرو دهفر گههاندینه میرنشینا خو :

۱- میرفهلونی کوری محمهدی کو ماری (۴۵) سالا میراتی کریه، وزور ب پیوته ب باشکرنا پهوهندیی ژ دهرفهیی میرنشینا خو کریه و گرنگی ب چاکرنا ری وربارا دایه و پرهک لسه رووباری ئاراس دروست کریه . ژ سالا ۴۲۲ کوچی/۱۰۳۰ زاینی میرشاور نه بو سوار کوردی فهلون نیکی ژ میرین مهزین شهادتی ب زهلامهکی دادپهروه و بجهرگ دهاته نیاسین د سهر دهمی ویدا سهلجوقیا هیرش کره سهر وهلاتی وی .

۲- پشتی کو دهسهلاتا شهادتی لدهفری لاواز بوی سهلجوقیامهترسی لسهروان دروست کر هیدی هیلی ل ههریما نهرمینیا هیزا وان زیده دبوو لهورا پایتهختی میرنشینای بو باژیروی ئانی ل نهرمینیا هاته فهگوهاسن ول ویری زی چهندی میرین ب ناؤ ودهنگ میراتی کریه ودهسهلاتا شهادتی هتا سالا ۵۹۵ کوچی بهردهوام بوویه و ب دهستی مهغولا ههرفتییه.

۳- میرنشینا حسه نوئیھی :

ئەق میرنشینە ل سەر دەستی میر حسه نوئیھی کوری حوسینی کوردی هاتیە دامەزراندن کو سەر وکی هۆزا بەرزیکانی بوو ل هەرما چیا .
میژویا دامەزراندنا وی قەدگەریت بوو سالانە ۳۴۸ کوچی / ۹۵۹ زاینیی، باژیری (شاپورخواست) ل دەقەرا لورستان پایتەختی میرنشینیی بوو .

ناقدا رترین میرین وی

میر حسه نوئیھی کو هەتا سالانە ۳۶۹ کوچی / ۹۷۹ زاینیی میراتی کره بوو گەلەك زیرانە پەيوەندیین سیاسی دگەل بوه یهیا بهیز کرینه وشیایه چەندیین هۆز و دەقەرین جودا جودا یین کوردی بیخیتە سەر میرنشینا خو .
میر بەدر کوری حسه نوئیھی کو پشتی بابی خو دەسهلات وەرگرت میره کی گەلەك هیژا و بکاربوو ، سەنگەیی سیاسی یا بەر جاڤ د دەقەریدا هەبوو ، زیده تر ژسیه و پینج سالانە میری میرنشینیی بوو . زهلامه کی زیرهك و مەرد و خیر خواز بوو ، ل سەر دەمی حوکی وی دەقەرین لورستان و دینه وەر و کرما شان و هەمەوان و شارەزور و باژیری دیتین کوردی وەراو ئافادانیه کا بەرفره بخوڤه دیت .
میر بەدر گەلەك زوی دەهوارا جوتیار و وەرازیین وەلاتی دچوو دژی زور داریا دەره بەگا و هاریکاریا هەژارونە دارا دکر ، پاره و جل و بەرگ ل سەر بەلاقە دکر .
مەردینیا وی گەهشتە راده کی وەسا خەلکی بەغدا و حیحازی ژی ژی بی بهر نەبوون .

میر بہدر چ جارا ری نہد دا لشکر و کار بہ دستین خو زور داری ل کہسہ کی بکن ، ل ٹھوین مافین وان دہاتنہ خوارن دپرسی و مافین وان بو دزقراندن ، و گہلہک گرنگی بری وریبارا د دا وشوینوارین وی یین میژووی ل پاش وی ماینہ .

میرنشینا حسہنہویہی پشتی مرنا میر بہدر ل سال۴۰۵ کوچی / ۱۰۱۴ زایینی بہرف لاوازی چوو میری داری میر تھری کوری ہلال کوری بہدری بو بتی بو ماوی ٹیک سال میراتی کر و ل سال۴۰۶ کوچی / ۱۰۱۵ زایینی دہسہلاتا و میرنشین ب داوی ہات و میرنشینا عنازی جھئی وی گرت .

۴-دہولہتادوستہکی مہروانی:

ٹھ دہولہتہ ل دہقہرا دیار بہکر ل دہورویہری سال۳۷۳ کوچی - ۹۸۳ زایینی) و ہکو دہسہلاتہکا سیاسی پیددا بو ، دامہزینہری فی دہولہتی میر بادئ کوری دوستہکی کوردیہ کو شیاہ ژبلی دہقہرین دیار بہکر ہندہک باژیرین ہریمما ٹہرمینیا ژی بیخیتہ بن دہستی خو بو ماوہکی فرمانرہواییا باژیری موہسلئی ژی کریہ .

میر بادل سال۳۸۰ کوچی / ۹۹۰ زایینی) و ہغر کریہ خوارزایین وی دہسہلاتا دہولہتی و ہردگرتن وبقی شیوہی بنہ مالا مہروانی دبنہ میرین دہولہتی .

ناقدارترین میرین دهلته تا دوسته کی مهروانی

-میر نه بو عهلی کوری مهروانی کو زور خودان شیان بوو ، وشیا ب لیزانین جهی خالی خو(باد)ی بگریت و باژیرب باژیر وده قهر بده قهر بیخیته بن دهستی خو.

-میر مومه هد نه لده وله کوری مهروان کو ل سال(۳۸۷ کوچی/۹۹۷ زاینی) بوو میری دهلته تی شیا دهسه لاتا خو بهیز بیخیت دناؤ هیژین دیارین ده قهریدا (بیزه نینی و بوه یهیا) دانپیدان ب دهسه لاتا وی کر و خزمه تین بهر چاؤ کرینه دیباقین نافه دانکرن وزانست وزانیاریادا .

-میر نه سرولده وله نه همدی کوری مهروانی کوری نیک ژمیرین ناقدارین کورده د سه دین نافه راست دا ول سالین (۴۰۲ - ۴۵۳ کوچی / ۱۰۱۲ - ۱۰۶۱ زاینی) حوکم کرینه ، د سهرده می وی دا دهلته ل گویتکا قوناغین وهرارا سیاسی وشارستانی دا بوو ، کارین وی د روژ هلاتی نیسلامی دا دهنگ قه دا بوو ، خودان له شکه ره کی بهیز ودام وده زگه هین کارگیرین دهلته تی بوو ، وه زیرو شیره تکار و جیگرو والین شاره زا هه بوون بروژین جودا جودا یین بهر فره هکرنا باژیرا نویژن کرنا شویرها وراگیشانا ئافی بو ناؤ جهین ناکنجیا ودروستکرنا پر وکوچکا ب نه نجام گه هاندینه .

زور سیاسیانه ژپینگه ی هیژداریی وهلته تی خو پاراستیه وئاسایش وته ناهی دابین کرینه و خه لک دژین وژیاره کا خوشدا وژیان، هه تا راده کی دگوتن شه قین سهر ده می حوکمی میر نه سرولده وله ژ روژین وی خوشتر بووینه .

پشتی هاتنا سه لجوقيا بو هدریمی وداگیر کرنا دیار به کرو دهوروبه ری ، دهوله تا دوسته کی -مهروانی د قوناغه کا لاوازیی دا دهر بازبوو هه تا ساللا ۴۸۹ کوچی / ۱۰۹۶ زایینی بتمامی بدهستی سه لجوقيا داوی ب دهسه لاتا وان هاته ئینان .

۵-میرنشینا عه نازی:

ئه فمیرنشینه ل ده قهرا حهلوان دنا ف کوردین هوزا شازه نجانی پهیدا بوو و هه رار کر هه تا وهلی هاتی پشتی نه مانا میرنشینا حه سه نوهیهی بو میراتگری وی و ده همان وان جهین حه سه نوهیهی تیدا دهسه لاتتدار .

ناقدارترین میرین میرنشینی :

-میر نه بولفه تح محمه دی کوری عه نازی کو ئیکه م میری وان بوو ل ساللا (۳۸۱- ۴۰۱ کوچی / ۹۹۱-۱۰۱۰ زایینی) میراتی کریه دهسه لاتا خو گه هانده خانه قین وژوریا به غدا . گه له ک گرنگی ب ئافه دان کرنی وپاراستنا وهلاتی خو دا دا .

-میر حسام نه لده وله کوری نه بولفه تح کو پشتی بابی خو میراتی کریه ، وشیا دریزیی ب ریبازا بابی خو بدهت دخزمه تکر ودروست کرنا په یوه ندیا دگه ل هیزین ده قه ری ، بهلی ماوی حو کمی میر حسام نه لده وله ۳۶ ساللا فه کیشا د وی ماوهیدا شهر و ناکو کیین ئافخویبی و دهره کی کارتیکر نه کا خراب ل سهر میرنشینی هه بوو .

میرنشینا عه نازی پشتی هاتنا سه لجوقيا تووشی قوناغه کا لاواز زدهسه لاتا سیاسی بوون بهلی دهسه لاتا سیاسیا میرنشینی ب داوی نه هات هه تا ساللا ۵۱۱ کوچی / ۱۱۱۷ زایینی .

۶- ميرنشينا ههزبانى :

هوزا ههزبانى كو ئيكة ژ هوزين ههردمه زنين كوردا سهر دهمى ئيسلاميدا تيبينى دهتته كرن كو باژيرى هوليرى ئيك ژيپگه هين بهيزين ههزبانى بوويه ، ژهر هندى ههر ژ دهسپيكا سهدى پينجى كوچى (يازدى زايينى) ل هوليرى ودهوروبرى وى ميرنشينا ههزبانى هاتيه دامه زراندن كو دهسه لاتا وى ههتا سالا ۵۳۴ كوچى / ۱۳۹ زايينى قه كيشايه نهؤ قوناغه دا ميژويا ده قهريدا ههلقهيه كا گهشا وديروكا كه فنا هوليرى پيكدنيت .

چالاقى /

گروپهك ژ قوتابيا (راپورته كى) ناماده بكن كو ژ دولاپهرا پيكه تبيت دهر باره ي دو ميرنشينا ... بهرامهر قوتابيا راپورتى بخوين و دان وستاندن وپرسيار دقى بيافيدا بهتته كرن .

ناقد اترين ميرين ههزبانى ل هوليرى :

- عيسايى كورى موساى ههزبانى .
- سالارى كورى موساى ههزبانى .
- نه بولحه سهن كورى موساى ههزبانى .
- نه بولحه بجائى ههزبانى كو ميره كى بهيز بو، وشيا دهسه لاتا خو ده قهر ايدا بچه سپينيت ، پهيوه ندين دوستانه دگهل سه لوقيا هه بوينه .

پرسيار

- ۱- جابانى كوردى كيه ؟
- ۲- دوخالا ژ كارى گه ريا فتوحاتين ئيسلامى بو سهر كوردستانى بهژميره ؟
- ۳- ههرىما چيا چ ده قهرا قه گرتيه ؟
- ۴- سى ژ باژيرين ناقدارين ههرىما (جزيرى) بهژميره .

سەر دەمی دەولهتا ئومەوی
بارودوخی گشتیی دەولهتی
دەولهتا ئومەوی (٤١-١٣٢ك)

بە مالا ئومەوی:

ئومەوی سەرب ھۆزا قورەیشیا ڤەنە ، دەولهتا وان بناڤی (ئومەییە کوری عەبدشمسی کوری عەبدلەناف) ی باپیری وان یی مەزن ھاتیە بناڤکرن ، وی ومامی وی ھاشم کوری عەبدلەنافی ھەڤرکیە کا مەزن ل سەر سەرورەیی دکر ، ئومەوی خودان پایە وپلەییە کا بلندبوون سەرورەت ومالەکی زور ھەبوو .

ھە ئویستی ئومەوییا بەرامبەر ئیسلامی:

ئومەویا ھەر ژکەڤندا دل خیلافەتیدا ھەبوو ، بەئی ل سەر دەمی ئەبو بەکری وعمەری دەلیڤە بو ھەلنە کەفت ، پستی کوشتا ئیمامی عمەر وراسپاردنا شەش کەسا بو دەستیشان کرنا ئیکی ژناڤوان ، ھیقی وئومیدەک پەیدا کر ، وپشتەقانیئ ئیمام عوسمانی بوون ب ئاشکرایی ونهینی ، پستی عوسمان ھاتیە دەست نیشان کرن ، کارکر بو دامەزراندنا خیلافەتە کا ئومەوی ، بو ڤی چەندی معاویە دەست ب خو ئامادە کرنی ب پشتهقانییا خەلکی شامی .

ئومەوی دو پشکن ، پشکا (بەئومەییە) وپشکا (ئەبیلعاص) وپرانیا خەلیفا ژ پشکا دوی بوون .

ناقدارترین خەلیفین ئومەوی :

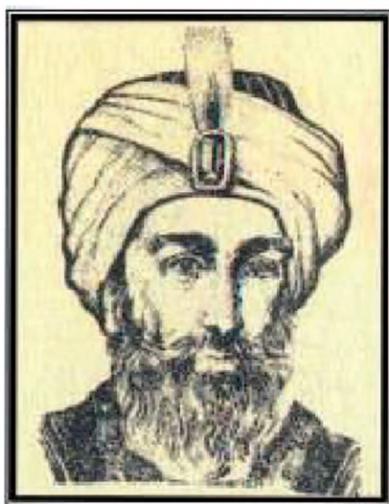
ل دەسپیکا دامەزراندنا دەولهتا ئومەوی ل سالا ٤١ ی کوچی ھەتا کەفتنا وی ل سالا ١٣٢ ی کوچی ، (١٤) چارده خەلیفا ڤەرمانرەوایی کرە ، یین ژھەمیا بناڤدارتر :-

۱- خەلیفە معاویە کورۋى ئەبو سفیان (۴۱-۶۰ كۆچى):

معاویە ل مەككەھى ژدايك بوویە ، پىشتى گرتنا باژیرى مەككە ل سالا(۸) ى كۆچى موسلمان بوویە ، ژىی وی ۲۳ سال بوون ، پیغەمبەرى ھەز دکر ئەو كەسین درەنگ بووینە موسلمان نزیكى خو بکەت وكره نقیسەرى وەحي (سروش) وڤه گیزی فەرموودین پیغەمبەرى بوویە.

داهینانین معاویە ى :-

- معاویە ھندەك تشت داهینان كو بەراھیی نەبون ژوان :-
- ۱- مقصورا نقیژی بو خو دانا، ژترسا كوشتنی ل دەمی نقیژ کرنی.
 - ۲- پوستانە ریکخست ، وھیسزا كوری بری بو دانا .
 - ۳- دیوانا مورکرنی دانا (دیوان الخاتم).
 - ۴- پەردەدارى دناقبەرا خو وخەلكدا دانا.
 - ۵- خیلافەت کره پىشتا وپشت.

فتوحاتین معاویہی:

سہر دہمی معاویہی ب دہسپیکرنا فتوحاتا دہیتہ ہژمارتن، ود وی سہر دہمی دا شیان بگہنہ دوورترین خال، ژ روژہہلاتی گہہشتنہ ولاتی (سند) و(بوخارا)، وہر جہہ کی دہست بسہردا گرتبا شیاہ ہہتا رادہ کی باش نہمن وتہناہیی تیدا دابین بکہت، ہیرشین وی ل ہاقینی وزفستانی دہردہوام بووینہ لسہر دیمی ووناقیدا، وگرنگترین ہہولین وی بوگرنا قستہنتینیہ بوو کو دؤر پیچ کریہ بہلی بدہستفہ نہہاتیہ.

یہزیدی کوری معاویہی (۶۱-۶۴ک):

پشتی وہغر کرنا معاویہی یہزیدی کوری وی ہاتہ جہی وی (لدویف سیستہمی پشتاویشت) چار سالا حوکمرانی کر، د وی سہر دہمیدا چہند کارین دلتهزین روودا بووینہ وبونہ جہی نہرازیبوونا موسلمانا وپارچہ پارچہ بوونا موسلمانا، وخہلیفین پشتی یہزیدی ژی نہشیان چارہ سہریا بار ودوخی بکن ہہتا ہاتنا خہلیفہ عبدولملکی کو شیا ہیز وسہروہریای بو ئومہویا بزقریتتہ فہ.

گرنگترین روودان:

- ۱- کوشتنا حوسہینی کوری نیمام عہلی ل ۱۰ ی محہرہما سالا ۶۱ کوچی، نہؤ روودانہ خالہ کارہشہ دمیزوویا ئومہویادا.
- ۲- روودانا حہرہ- ل سالا ۶۳ ی کوچی: ئومہویا ہیرش کرہ سہر مہدینی وپاشی مہککہہی وزیانہ کا مہزن گہہاندہ کہعبی دا وخہلکی مہککہہی ئیشاندن.

عبدالولہ لکئی کورئی مہروانی (۶۵-۸۶ ک)

عبدالولہ لکئی کورئی مہروانی کورئی حکمہ می ، ل سالاً ۲۶ ی کوچی ل مہدینئی
ژدایک بوویہ، ہەر ژلاوینیا خو پویته ب خاندن و فیر کرنئی دا ، ل مہدینئی
ب زہلامہ کئی دیندار وتیگہ ہشتی ناسیار بوو ، پشتی بابئی خو بوویہ خہ لیفہ،
ل دہسپیکا ہاتنا وی ولاتئی موسلمانا یئی پارچہ پارچہ وشہ برزہ بوو ، ب ہیئر
ودہسہ لاتا سہربازی و پشتی روودانا چہ ندین شہرا دژی (زوبیری کورئی عہوامی)
شیا بسہردا زال بییت و دہسہ لاتا خو بسہر ہمی دہولہ تا ئیسلا میدا بکیشیت
، ود فی شہری ژی دا دوبارہ ہر دو باژیرین پیروژین (مککہ و مہدینہ) کہفتنہ
بہر ہیرشین ئومہویا .

شورہ شا عہ بدولرہ حمانئی کورئی نہ شعہ ث :

ل سالاً ۸۰ ی کوچی عہ بدولرہ حمانئی کورئی نہ شعہ ث کرہ والیئ ہەریمآ سہجستان
ل سنورئی ہندی (حہجاجی کورئی یوسفی سہ قہ فی) شہری تورکا بی سپارد بوو
چونکی پشتہری بیوون و باج نہ ددا و دہست دریژی ژی کر بوو سہر موسلمانا ،
کورئی نہ شعہ ثی ب سہر کہفتیانہ کاری خو نہ جامدا و ہوشدار کرن وشیا ولاتئی
وان ژی بگریت ، و ہسا دیارہ لہشکہری وی ماندی ببو ، ژبہر ہندی دقیا ل
وہرزی زفستانئی ہندہک بہینقہ دانئی بدہتی ، پاشی دہاقینیدا جارہ کا دی ہیرش
بکہتہ سہر وان ، و دہمی حہجاجی نہ قہ زانی گہلہک تورہ بوو و ماوہیہ کی
پیقہ بوون رازی بکت بہر دہوام بیت دہشہر کرنیدا بہلی سہر نہ گرت ، نہ قہ ژی بو
نہ گہری تی کچرونا پیوہ ندیا دناقبہرا وان دا و نہ قہ ژی بو نہ گہری بہر فرہ ہیوونا
بزاقا الاشعث و ہژمارہ کا زور ژ مہوالیا ب تاییہ تی ژ کورد و فارسا ہاتنہ دناق

بزاڤا وی دا ژبه‌ر بیزاریا وان ژ سیاستا حه‌جاسی ، نهو بوو الاشعث نزیک بوو
ژ گرتنا عیراقی.

ل ساللا ۸۲ ی کوچی ل (دیر الجماجم) ل نزیک کی کوفه، نوموویا سه‌رکه‌فتنه‌کا
نیکلاکه‌ر بده‌ستقه‌ئینا ، عه‌بدوله‌جهان زی به‌ره‌ف ولاتی تورکا ره‌قی و ل ساللا
۸۵ ی کوچی بده‌ستی نوموویا هاته‌کوشن.

گرنگترین کارین عه‌بدولمه‌لیکی

۱- ب عه‌ره‌بیکرنا ده‌زگه‌هین ده‌وله‌تی :- تانکو گورینا هه‌موو تشتا ل ده‌وله‌تا وان
بوو زمانی عه‌ره‌بی چونکی به‌ری زمانی فارس ویونانی ده‌اتنه‌بکارتینان و گرنگترین
گورین بابه‌تا فه‌دگریت:

أ-ب عه‌ره‌بیکرنا دیوانا:

عه‌بدولمه‌لکی فرمان دا کو هه‌موو دامو ده‌زگه‌هین ده‌وله‌تی تانکو دیوانا بکه‌ته
عه‌ره‌بی، زمانی رومی ل شامی و فارسی ل عیراقی گوری بوو عه‌ره‌بی، به‌لی ل ولاتی
مسیری نه‌ف کاره‌هاته‌پاشن‌خستن هه‌تا سه‌ر ده‌می کوری وی وه‌لیدی ۸۶-۹۶
کوچی ، ژ نه‌جمای قی کاری فرمانبه‌رین دیوانا نه‌چاربون خو‌فیری زمانی عه‌ره‌بی
بکه‌ن دا کولسه‌ر کارین خومینن، زمانی عه‌ره‌بی بوو زمانه‌کی فه‌رمی نه‌فه‌ژی
پینگا‌فه‌ک بوو دا کو خه‌لکی هه‌می ولاتین ئیسلامی فیری زمانی عه‌ره‌بی بن .

ب-خه‌لیفه‌ عه‌بدولمه‌لکی ل سالین ۷۴ و ۷۵ ی کوچی فرمان دا هه‌موو پارین
ده‌وله‌تا ئیسلامی ب نه‌خش و نیگارین عه‌ره‌بی و ئیسلامی به‌ینه‌نه‌خشاندن وب
پارین به‌ری رازی نه‌بوو وبو هه‌ر کار به‌ده‌سته‌ک(عامل)ه‌کی هه‌بوو

دولاتی ویدا پارہی دہریختیت ب وی شیوی دہولہتی دانای کو دگوتی (پاری
 ئیسلامی) و دگوتہ جہی دہریختیتنا وی (دار السکہ) نانکو (خانہی چیکرنا
 پارہی).

پروژین نافہ دانکرنی:

۱- دروستکرنا مزگفتا ئەقضا یاشہریف وقوبا سہخرا موشہرف ل قودسی.
 ل سالای ۶۶۶ی کوچی دەست ب دروستکرنا ہہردو مزگفتا کر، و باجا زہفیا
 یاہفت سالای تہرخانکر بو دروستکرنا وان. ول سالای ۷۲۲ی کوچی داوی ب
 دروستکرنا وان ہات.

۲- ریختیتنا کارگیریا دہولہتی :-

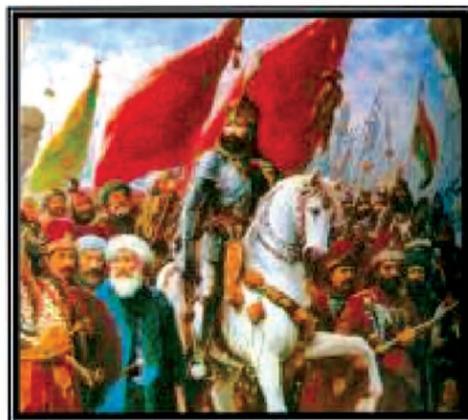
ئەو کارین کومعاویہی دەسپیکرین عہدولہلکی تہمام کرن وەکی ریختیتنا
 دیوانا زہفیا (الخراج)، پستی ہیمن بوونا بارودوخی دہولہتی دەست ب سہر
 ژمیریا (اہل الذمہ)

جوہی و مہسیحیا کر، بو دانانا باجی ل سہر وان.

وهليد كورى عهبدوالملك (۸۶-۹۶)

وهليدى كورى عهبدولهلكى جيگري بابى خوبوو، وپشتى وهغر كرنا وى جاره كا دى بو خهليفه، و ماوى ۱۰ سالا ودهسهه لاتيدا ما ، ول سهردهمى وى هيمنى وخوشى وئهرزاني بوو، وهليد شيا گهلهك جها بگريت ويئخهته بن دهسهه لاتا خو بتايهتي ولاتى السند و ولاتى ماورا النهر (ل روژ هلاتى) وولاتين روژ ئافايى عهره بى وئنده لوسى (ل روژ ئافاى).
پهيدا بونا قى بارودوخى بو هيئرو وشيانين بابى وى فه دگهريت چونكى پشتى مرنا خو دهولهته كا بهرفرهه وهيمن بو بجه هيللا.

عومهرى كورى عهبدولعهزيسى (۹۹-۱۰۱) كوچى

عومهرى كورى عهبدولعهزيسى كورى مهروان كورى حكه مى ، ل سالا ۶۲ى كوچى ژدايك بوويه، لگهل بابى خوبوو دهمى ل مسرى وال ولسهر داخازا وى كو داخاز ژ بابى خو كر بهيته هنارتن بو مهدينى بو خاندنى وروينشتنى لگهل زانا پياوين ئابىنى، ههر ژ بچوو كى قورئان ژ بهر كر ،هندي بيژى ل زانستى دا

شارهزا بوو، عومهری کورپی عهبدولعهزیزی خودان رهوشته کی بلند ودهست پاک
وزمان پاقر بوو خو مهزن نه ذکر ویی دفن بلند نه بوو، سالوخته تین وی وه کی یین
عومهری کورپی خه تابی بوون.

گرنگترین کارین عومهری کورپی عهبدولعهزیزی:

۱- باج لسه ر وان که سان نه هیلا نه وین بووینه موسلمان ژ (أهل الذمة) جوھی
ومه سیحیا.

۲- ئیکه مین کهس بوویه ته ماشه ی سکالایین غه در لی کریا کری و فه رمان دایه
هه موو کاری پی بکه ن.

۳- فه رمان دایه کار به دهستان د رییا فورنانا پیروژ وسونه تا پیغه مبهری دا کار
بکه ن.

۴- د سیاسه تیدا ناشتی پیاده کریه ، لگه ل خه وار جا دانوستاندن وروینشتن کریه
وژماره ک هاتنه لگه ل وی وژماره کا دی چالا کیین خو ل سه ر ده می حو کمئی وی
راوه ستاندن.

۵- زه فی چاک کرن و بیر لی کولان وری ژی چاک کرن.

ل سال ۱۰۱ ک خه لیفه عومهری کورپی عهبدولعهزیزی چوو بهر دلوقانیا
خودی.

خه لیفه مهروان کورپی محه مدهی (۱۲۷-۱۲۲):

مهرون کورپی محه مدهی ، ل کوردستانی ژدایک بوویه و پهروه رده ببویه، وهه ر
ب والیی کوردستانی وئه رمینیا هاته دانان ، مهروان دژی خه لیفه ئیبراهیمی
کورپی وه لیدی راوه ستا، وشیا هی ره شه کی بینته سه ر شامی وله شکه ری خه لیفه ی
بشکینیت وب سه ر که فتیانه راگه هاندنا ده وله تی دا به لی ل سال ۱۳۲ ی کوچی
ده وله تا ئومه وی ژناقچوو.

راهینان

ئیکه مین خه لیفی ئومهویا خه لیفه [] بو .
داوی خه لیفه: []
توژی سالا دامه زراندا وسالا ژناقچوونا
ئومهویا بنقیسه .

هوکارین ژناقچوونا دهوله تا ئومهوی:

- ژناقچوونا دهوله تا ئومهوی بو فان هوکارین خاری شه دگه ریت:
- هه ر چهنده بیرو بوچونین جودا هه نه بو روهنکرنا ژناقچوونا دهوله تا ئومهوی به لی
ئه ه هویه زور د دیار و بهرچاقن.
- ۱- زه فتنکرنا دهسه لاتنی ، چونکی مافی وان نه بو وب زوری دهست ب
سهرداگرت.
- ۲- بکار ئینان توندوتزیی لگهل خه لکی .
- ۳- خه لکه کی خراب وبی مفال خو خیره کر بوون .
- ۴- مال وسامانی خه لکی ب نه هه قی دخوار.
- ۵- گه لهک ژ والی وکار به دهستین وان د دلره ق وستهمکار بوون.

دهولهتا عهباسی (۱۲۲-۶۵۶) ك

بنه مالا عهباسیا :

پشتی مرنا عهباسی کوری عهبدو لموته لیبی، عهبدو لالیئی کوری وی کو ژ همیا ب ناؤ وناقدا تر دگهل ئومهویا بناشتی دژیا، پشتی مرنا عهباسی عهلیئی کوری وی ژلایئی ئومهویا فه رهوانه ی باژیرکی (حمیمه) دهیته کرن ههتا سالا ۱۱۸ کوچی ل ویری دمريت، بهلی عهلی کوری وی کو ناقی وی عهبدو لالییه ئیکهم کس بوویه دقئی بنه مالیدا کو ئاره زویا خهلافهتی هه ی، دهمی ئومهویا زانی کهلهک ب توندی دژایهتیا وی دکهن وئیشین، پشتی ههول و بزاقه کا بی راوستان، عهباسی شیان نیار و دوژمین ئومهوی ل بن دروشی (رازی بوون ژبنه مالا محمد (س.خ) (الرضا من ال محمد (ص) ریک بیخن ودهولهته کی دامه زینن ب ناقی (عهباسی کوری عهبدو لموته لیبی) کو مامی پیغه مبهریه وژلایئی ته مهنی فه مهزنی بنه مالی بوو.

نارمانجا عهباسیا :

بانگه وازیا عهباسا بزاقه کا سیاسی بوو، مه ره ما وان یاسه ره کی:

- ۱- نه هیلانا ئومهویا .
- ۲- نه هیلانا جو داهیئی دناقه را عه ره ب وپشته قانین وان - موسلمانین نه عه ره ب .
- ۳- پهیره و کرنا فرمانین قورنائی وکردهوین پیغه مبهر (س.خ) .

دامه زاندا دهولهتا عهباسی :

که لین ئیرانی توخئی سه ره کی بوون ژ دامه زاندا نه قئی دهولهتی، پراپیا ته خین کو ل دو یف قئی بانگه وازیی هاتین ته خا هه ژار

بندەست بوون ، كو دنامادەبوون بو ھەر كارەكئى بىتە ئەگەرى بدهست قە ئىنانا
ھىقى وئومئىدئىن وان .

بانگەوازيآ عەباسيا (قۇناغا نھىنى):

عەباسيا ب مەرھما بەلاڤكرنا بنگەوازيآ خو ، ل گشت ولاتئى ئىسلامئى بانگەوازيآ
خو بەلاڤكر ، ب تايبەتى جھئىن دوور زلايئى روژ ھەلاتىقە ب شيوازيئىن جودا
جودا ، ھەبوون ب ناڤئى بازرگانئى ، ناڤئى سوڤياتئىيھتد. ھەتا كو ئاشكرا
نەبن وزەمىنئى خوش بكنە ول سەر پئى خو راوہستن زئوى ئاشكرا بكنە.

رئىكخەرى بانگەوازيئى :

ئەڤ كارئى سياسىي زلايئى (ئىبراھىمئى ئىمام) قە كو ئىمامئى مەزئىن وان بوو ، دھاتە
ئىنان ل دەسپئىكئى لپەى فەرمانئىن ئىمامئى ، ب ھەر شيوہكى روو برىدوووبوون
دگەل ئومەويا قەدەغەبوو ، ژ ترسا ئاشكرا بوونئى ، ھەر ژبەر قئى ئەگەرى ژى
ناقەرۆكا قئى بانگەوازيئى يا ديار نە بوو.

قۇناغا ئاشكرا :

گەلەك ب رىك وپئىكى رەھ ورىشالئىن بانگەوازيآ خو دا ھىلانە ناڤ خەلكى
وژمارەكا زوړا خەلكى ب دويف كەفتن ، روژ بو روژئى دىيشقە چوون یدا
بوون ، ئەڤجا وەلى ھات كو ئاشكرا بكنە ، بەلى بو دەست نىشانكرنا جھەكى
بو كاركرنئى پشئى پىك گورپىنا بىرورا و دانوستاندنا باژئىرى (مەرۆ) قئى مەرەمئى
ھاتە دەست نىشانكرن بو ، ول روژا ئىكئى ياجەژنا قوربانى ساللا ۱۲۹۱ى كوچى
/۷۴۶ زايىنى ، بانگەوازي ھاتە راگەھاندن.

نه بوموسلمی خوراسانی:

د قوناغا نهییدا ، نه بوموسلمی خوراسانی په یوه نندی ب (نیراهیمی نیمام) فه کر ژ بو کار کرنی ، پستی ماوه کی دیت کو نه ف لاوه خودان شیاین زوره ، کره سهر پهر شتیار ی بانگه وازیا

خو ل خوراسانی ، نیمامی مهزن هند باوهری پی هه بوو هه تا راده کی نهینین خو بوو وی ناشکرا کر بوون ، زیره کیا نه بوموسلمی ونا ف داریا وی نومه وی بزاند بوون ، ل هدر یما خوراسانی عهره یین وی ژیک جودا کر بوون ، پستی ماوه کی شیا دست ب سهر خوراساندا بگریت و کار مه ندین نومه ویا ده ریخیت و کار گیریا نه فی هدر یمی کره د دهستی خودا .

شهری زاب ل سال ۱۳۲۲ ی کوچی:

پستی ماوه کی نومه وی نیراهیم نیمامی دهستگیر دکه ن ود زیندانیدا د کوژن ، بهری مرنا خو ژ ی خه لافهت بو أبو العباسی برایی خو راسپارد بوو کو نه فه ژ ی سال ۱۳۲۲ خه لافهتا عه باسیا ل کوفه رادگه هیئت و خه لکی کوفه ژ ی بهیعی د ده نی ، خه لیفه مهروان ب خو وب لهشکهره کی مهزنقه ژ جهزیری هاته مويسل نه بو العباس ژ ی بو روو ب روو بوونا مهروانی لهشکهره ک ب سهروکاتیا مامی خو (عه بدولایی کوری عه لی) پینک ئینا هه ردوو ل سهر زییی مهزن نزیک باژیرکی خازر گه هشتنه ئیک شهر و پیکدا دانا ده سپیکر د نه جامدا نومه ویا شکه ست ئینا ، هه ر چهنده ژ مارا شهر که رین وان دگه هشته ده هان هزار که سا ، نه چار بوون خو فه کیشن بو باژیری مويسل ، به لی خه لکی مويسل نه هیلا بچنه نا ف باژیری و ده رگه ه لی نه نه کرن ، نه چار بوون به رف ولاتی شامی بچن ، عه باسیا راهیلاب دویش فه ، مهروانی ل چ جهه خونه گرت هه تا گه هشتیه ولاتی مسری ، پستی هنگی شیا خو بگه هینته گوندی (بو صیر) و عه باسیا دست ژ ی بهرنه دا هه تا ل گوندی کوشتی . ب کوشتا (مهروانی کوری محمه دی) ده وله تا نومه وی ب داوی هات .

سەر دەمی نیکی یی عەباسیا (۱۲۲-۲۴۷ کۆچی / ۷۴۹-۸۶۱ زایینی)

ئەڤ چەر خە ژ دەست ب کاربوونا خەلیفە ئەبولعەباس سفا ح دەسپێدکەت هەتا کوشتن خەلیفە ئەلموتەوہ کل ل ساللا ۲۴۷ ی کۆچی دفی ماوہیدا عەباسیا گشت ھەول و بزاقین خو بکارئینان بو چەسپاندنا دەسھەلاتا خو .

دەولەتا عەباسی ل سەر بنەمایەکی ئایینی ھاتیە دامەزراندن ، کاریگەرترین چەک بوو ب کار ئینای بو ژناڤ برنا دەولەتا ئومەوی ھەتا ڤەگەراندنا دەسھەلاتی بو بنەمالا پیغەمبەری (س.خ): بقی جووری فی دروشی خەلکەکی نیکیچار مەزن لی کوب خەرڤە کربوو . ب تایبەتی خەلکی ھەزار و سادە ، عەباسیا گەلەک ب زبیرەکی مەلبەندین خو دەستیشان کربوون ، ب تایبەتی کوفە و خوراسان کو خەلک دی پشتەقانی وان بیت ، پرانیا وان ساسانی بوون ، چونکی بنەمالا پیغەمبەری خو ش دڤیا، ساسانی خودان میژوو و کەلتورەکی رەسەنن ، کو دەسھەلاتا خو ب سەرەھەربا دا گرتبوو ل عیراقتی ویەمەنی ، بەلی ب ھاتنا ئایینی ئیسلامی دەسھەلاتا وان نەما ، ئەڤ بانگەوازیە ب دەلیڤە زانی کو جارەکا دی ڤەگەر نەڤە ، بو ب دەست ڤە ئینان ئارمانجین خو . ڤیچا ھەر دڤی قوناغیدا ، عەباسیا ئەوی گومان ل ژمی کریا ، ژناڤ دبر ولپەیی رینمایین وان کو ب ئەبو موسلمی خوراسانی راسپاردبوو وری دابوویی ھەر کەسی گومانی ژمی بکەت بکوژیت ، و کەلەک کەس ژمی کوشتن ، و ھەر ئەو بخو ژمی بوو دبیتە قوربانی گومان لیکنی دەیتە کوشتن .

پشتی مرنا (ئەبولعەباس) ل ساللا ۱۳۶ کۆچی ، خەلیفە ئەبو جەعفر ئەلمەنسور جھیی وی گرت ، ئەلمەنسوری بەردەوام خەبات دکر بو چەسپاندنا دەسھەلاتا دەولەتا عەباسی ، پتر ب ئافا کرنا بازیری (بەغدا) ناڤ و دەنگیا وی دەر کەفت بوو .

سەر دەمی دووی یی عەباسیا

چەرخی دەسه لاتا تورکی (۲۴۷-۲۳۴) کوچی

ئەف سەردەمە ژ دەست ب کاربوونا خەلیفە مونتهسر دەسپیدکەت ل سالا ۲۴۷ کوچی / ۸۶۱ زایینی دفی سەردەمیدا دەست تیوەردانا تورکا دناف کاروبارین دەولەتی دا ب دانان لادانا خەلیفا دەسپیکر بو وی مەرەمی تورکا خەلیفە دکوشتن و چاقین وان دئینانە دەری .

جارین وەسا هەبووینە خەلیفە نەچارکیرنە هەتا ب دەستی خو لادانای بنقیسیست چ بو خو وچ بو ئیککی دیت ، ژبلی فی حالەتی د ناف تورکا ب خو ژیدا هەفرکی هەبوو فی کاری ئەمن وئاسایشا ولاتی تیکدا بوو مونتهسر ژ شەش هەیفای پتر نەشیا خەلافەتی بکەت ، و دبارودوخەکی نەدیار دا مر، سەرکردین تورکا دەست مرنا ویدا هەبوویە.

تورک خودان دەسه لاتا راستەقینەبوون، وەسا ریکەفتن کورین (موتەوەکل ی نەکنە خەلیفە . بەلکی خیلافەت ژ کورین موعتەسەمی دەر نە کەفیت .

پشتی هاتنا موستەعین (۲۴۸-۲۵۲ ی کوچی) بارودوخ جیگیر نە بوو ، بیزار بوو سامرا بجه هیلا ، هاتە بەغدا وژمارەکا تورک وکار بەدەستاد گەل دابوو بەلی چ بەدەستی خەلیفە نەبوو . دەمی تورکا دیتی کو خەلیفە ی سامرا ب جه هیلا یە ، هەست کر کو جهی وان دمه ترسیایە بزاف کر رازی بکنە کوفە گەریتە فە بەلی نەزقری، تورکا موعیزی کوری مامی وی ل جهی وی دانا ، بقی جووری موستەعین ل بەغدا و موعیز ل سامرا دنەجامدا شەر دناقهرا وان پەیدا بوو و هەر دو باژیر هاتنە دۆر پیچکرن ژبەر کو ژمارا ناکنجین بەغدا گەلەک بوون بە گریا دور پیچکرنی نەبوو ، ب باشی زانی فی کیشی چارەسەربکنە و موستەعین نەچار کر بەغدا ب جه بهیلت و بچیتە باژیری مە ککەها پرۆز .

سەر دەمی سینی یی عەباسیا

چەرخی دەسه لاتا بوهیهیا (۳۳۴-۴۴۷ کۆچی / ۹۴۵-۱۰۵۵ زاینی)

بوهیهی خەلکی دەیلەم بوون - ولاتە که دکەفیتە باشووری روژناقیی دەریا
یاقەزوین - ل دەسپیکا بە لاقبوونا نایینی ئیسلامی ، بوهیهی ژبەر چیا یا ولاتی
خو نەبوونە موسلمان .

عەباسی شیان قی هەریمی ب ولاتی ئیسلامی فە گریدەن ، ب تایبەتی ل سەر دەمی
ئەبو جەعفەری مەنسور (۱۳۶-۱۵۸ کۆچی) ول سەر دەمی هارون رەشیدی
(۱۷۰-۱۹۳ کۆچی) ئەو ولاتە بوویە مەلبەندی یەحیایی کورپی عەبدوللای
عەلەوی ، شیا خەلکە کئی زور ل دۆر خو خرفە کەت و مەترسی بو هارون رەشیدی
پەیدا کر ، ترسیا نە کو جودا بییت ، قیجا بریاردایینکا هاتن دگەل یەحیای
بمینیت بە لی ل بن ئالایی عەباسیا .

بە لاقبوونا نایینی ئیسلامی ل قی هەریمی فە دگەریتە فە بو سالای (۲۵۰ کۆچی
- ۸۶۴ زاینی) حەسەنی کورپی عەلی چوو ولاتی دەیلەمی ، سیزدە سال ل
ویری ما شیا بیروباوەرین خو هەتا رادەکی بە لاق بکەت و پشتی مرنا وی رەوشا
ولاتی تیکچوو و هەفرکی و مەملانی یادناقبەرا سەر کردا دا بو ئەگەرا پەیدا بوونا
بوهیهیا .

دهسپیکا په یوه نډیښ بوهیې وعه باسیا:

ل سهردهمی خهلیفه نه لرازی بیلاهل (۳۲۲-۳۲۹ کوچی) سهر کردی بوهیې (عهلیی کوری بوهییه) په یوه نډی لگهل عه باسیا کربوو، بو دا کو دان پیدانی ب په یوه نډیښ وان بکه ن بهرام بهر پاره کی زور ژبه ر نه بوونی وه ژاریا عه باسیا رازی بوون، پشتی ماوه کی بوهیې ژوی پاره دانی په شیمان بوون، بهلی نارمانجا خو ب دهست فه ئینا وشه رعیه تا خو وه رگرت، بوهییا ب زیره کی کاری خو ب جه ئینا .

بوهیې دئاگه هدار بوون کو سیاستا خهلیفه نه لرازی (۳۲۲-۳۲۹ کوچی) بو چاره سهر کرنا نه فان کیشا پی ناهیه ته کرن، بوهییا ری خوشکر بو داگیر کرنا عیراقی . بو تاقیکرنا کو هیزا دهوله تا عه باسی چهند جاره کا هیرش ئینانه سهر چهند دهقه ره کا بهلی عه باسیا نه هیلا .

گرتنا به غدا :

ل سهر دهمی خهلیفه موتیعی (۳۳۴-۳۶۳ کوچی) بوهییا ب سهر وکاتیا (نه همدی کوری بویه) یی نافدار ب (معز الدولة) هاتنه ناؤ به غدا، وه کی هدر داگیر کهره کی بوهییا ب پلا ئیکی بهر ژه وه نډیښ خو بهر چاؤ دکرن، بو بریقه برنا کاروبارین عیراقی پرانیا وه زیرو کار به دهستین وان فارس بوون . خه لکی به غدا بیزار ی ونه رازی بوونا خو دربری .

سەر دەمی چاری یی عەباسی

چەرخی دەسهلاتا سهنجوقیا (٤٤٧-٥٧٠هـ.ك)

سهـلجوقی کۆمهـکا هۆزین تورکانه ، ژ دهشتین تورکستانی هاتبون ، وناقئ وان ژ سهـر کردی وان یی ناقدار سهـلجوقی کوری دقاق هاتیه .

سهـلجوقی نه شیان ل وهلاتی خو جیگیرین ، بهرف ولاتی موسلمانان ل روژئاقای هاتن ، ل سال ٣٤٥ کۆچی / ٩٥٦ زایینی دهسهلاتا وان دهسپنکر .

سهـلجوقی پشتی سهـر هاتیه کا دوور ودریژ ژ جههکی بو جههکی وقوناغ بو قوناغی هاتن ههتا گههشتینه نزیك عیراقی ل سال ٤٤٧ کۆچی / ١٠٥٥ زایینی ، توغرل بهکی سهـروکی وان مهکی بو خیلافهتا عەباسی دنقیسیت نهو بهری پشتهقانی وچهماندنا خو نیشا ندهت ، وپیمانی دهته تورکین بوهیهی کو پیدیه هاریکارین ههفروب ، بقی دبلوماسیهتی بوهیهی وعه بسی کرنه دوستین خو ، د دهمهکیدا عیراقیا گازنده ژ دهسهلاتا بوهیهیا دکرن ژبلی کیشین دناقبهرا واندا ، نهقه ههمی د بهرژوههندی سهـلجوقیا دا بوو ، وئیکه م پینگاقا سهـلجوقیا مفا وهرگرتن بوو ژ تورکین بوهیهی ، بو زمینه خوشکرنی وری خوشکرن بوو داگیرنا عیراقی .

سهـلجوقی دناماده باشیی دا بوون بو داگیرکرنا بهغدا ، سهـر کردهکی تورک (بهساسیری) دهست بسهـر کاروبارین بهغدا دا گرتبوو ، وچ پهیههندی دناقبهرا خیلافهتی بوهیهیا وبهساسیری دا نهماوو . ل سال ٤٤٧ کۆچی / ١٠٥٥ زایینی توغرول بهگ بهرف عیراقی کهفته ری ، ل بازیری حهلوان هاتهناؤ ناخا عیراقی ، کو کورتترین وسهـناهیترین ریبه بوو کو هاتنا ناؤ بهغدا

داكو هاتنا وى يا سروشتى بيت ، ولايه ننگه رين به رنگارى وى نهبن ، نامهك بو (ديوانا خيلافه تى) دهنيريت ، تيدا خهلكى پشت راست دكهت كو هاتنا وى بو به غدا بتنى دى قوناغهك بيت بوچورنا جهجى ئنيهتا وى ئهوه ريكاهه جى چييكهت و ناهه دان بكهت ، پاشى دى بزافى كهت دهسه لاتا فاتميا دقنى دهفه ريدا نهه يليت .

ئهقنى نامى خهلك پشت راستكر ، ترس نهما ، و خيلافهتا عه باسيا خپاند خهليفه ئهلقائم بته مريلا بريا ردا ناقى سولتانى سهلجوقى دگوتارا نقيژا ههينيدا بينيت . وتوغول بهگى ب فهرمى دهستورى ره رگرت كو بيته به غدا ب پيشوازيه كا گهرم بخير هاتن لى هاته كرن ول ۲۵ى ههيشا ره مه زانى ساللا ۴۴۷ كوچى / ۱۰۵۵ زاينى سهلجوقى ب رى و ره سهه كى ريك و بيك هاتنه ناؤه به غدا .

جهرخى عه باسيابى داويى

پشتى مرنا سولتان سنجر خودان دهسه لاتا سهلجوقيا ل ۵۵۲ كوچى / ۱۱۷۵ زاينى سولتانى بهيزى سهلجوقيايى داويى ، بى هيزى ولاوازي كهته ناؤه وان ، بتايه تى ل ساللا ۵۶۰-۵۷۰ كوچى وهلى هاتن سولتانى سهلجوقيا كره ياريهك (العوبة) دهستى خودا .

الناسر لدينلا:

دقنى سهرده ميده خورازم نزيكى عيراقى ببوون ، خهليفه ناسر داخازا هاريكاريى زيكر بو دانانا سنوره كى بو سهلجوقيا ، ول دهمى به شدار يكرنا لهشكهري خورازمى بتنى ببوون بىي كو لهشكهري خهليفه ي هاريكاريان بكهت .

المعتصم بالله :

پشتی موسته نسهری ساللا ٦٤٠ك/١٢٤٢ ز كورئى وى بناقئى المعتصم بالله جهئى وى گرت ، زهلامه كئى نهرم وسهرخوبوويه بهئى دحوكمدانبييدا شاره زاييا وى يا كئيم هه بوو ، لهورا لاواز بوو ، نه شيا بهر ههنگاريا وان كه سا يئى دلى خو دبره خيلافه تئى ، فيجا ههر چهنده خه ليفه يئى ناگه دارى بو ژمه غوليا بو كو دلى خو بريه خه لافه تئى ، بهئى نه فه ب چ فه وهر نه گرت ، بقئى چه ندئى خيلافه تئى ل سهر ده مئى فى خه ليفه ي تووشى داگير كرنا مه غوليا بوو ، وب ده ستئى مه غوليا هاته كوشتن بهغدا ل ساللا ٦٥٦ كوچى /١٢٥٨ زايينى كه فته ده ستئى وان .

به رسفا فان پرسيارا بده

- ١-عه بدوله ليكئى كورئى مه روانى ب چيئى ناقدار بوو؟
- ٢-باسئى گرنگترين كارين ئه بو جه عفرئى مه منصور بكه.
- ٣-بو هيهيئى ژكيه هاتبون .
- ٤-بو هيهيئى چاوا شيا نحو بگههنه بهغدا ؟
- ٥-سه لجوقيا ل ساللا.....هه تا.....حوكمئى ل عيراقئى كرى .

بېرسيار

فان فالاهيا پرېکه :

- ۱- ناقدار ترين خهليفى ئومهوى.....بوو.
- ۲- دهولته تا ئومهوى ل سالا..... تا سالا.....حوكم كر .
- ۳- ل سالا..... حوسينى كورنى ئيمامى عهلى هاته كوشتن .
- ۴- ل سهر دهمى عهبدوله ليكى كورنى مهروانى ديوان كرنه ب زمانى
- ۵- نهو پارى كو عهبدوله ليكى دروست كرى ، دگوتنى پارى
- ۶- مزگه فنا قبه الصخره ل..... هاته دروست كرن.
- ۷-سهر كر دى گرنا قودسى بوو .
- ۸-ئيكه مين خهليفى ئومهوى بو بهرى خو دا گازندين خهلكى
- ۹- خهليفه مهروانى كورنى محمدهدى ل ژدايك بوو.
- ۱۰- دهولته عهباسى ل سالا ههتا سالا..... بهر دهوام بوو .

به شیء
هه قولاتیبوونی

به ندى ئىكى

هه قولاتييون

د سهرانسهرى جيهانيدا ئىك ژ هوكارين سهركهفتنا پرؤسا ديموكراسى
وبهختهوهرىا گه لان وهرارا دام و دهزگهه و يكخراوين مهديه ، نهؤ وهراره ب
نه گهرا بزافكرنى يه ژبو بدهسقهئينا نا خاصيه تين هه قولاتييونى ، دبست نهؤ چهند
خاله وهكى رهوشتى تاكى بن بو هه قولاتييونى :-

۱- راسگوئى و دلسوزى دكاركرنيدا :

راستگوئى و دلسوزى رهوشتى تاكيه ژبو هه قولاتييونى ، نانكو هه بونا فان
خاصيه تا شيانين هه قولاتى دچمكايدا نه كتيقتز ليدكته و مهودايه كى فرههز بو
پهيدا دكته .

۲- گيانى ليبورينى :

ددهمى شهريدا هزرى دناشتييدا دكهين و ددهمى ناشتييدا هزرى دداهينانيدا
دكهين ، پيدقيه هه مى كهسا گيانى ليبورينى ههبيت داکو ب ناشتى بزين، د
ههقدو گههشتن و ههقدو قهبولكرن مه فبرى وى چهندي دكته چاوا بهرهؤ
ديموكراسيى بچين و بيرو بوچوونين جودا قهبولكهين وهيقى و ديالوگ بيسته
زمانى ههچهرخ .

۳- نیکگرتن و ههفکاری:

ئانکو نیکگرتن لسه‌ر بنه‌مایێ دهه‌قدو گه‌هشتن و هیشیا ولاتینی و گیانی هه‌فکاریکرنی دگه‌ل هه‌قدو.

راهینان

که‌نگی نه‌ز هه‌ست ب به‌رپرسیاریی دکه‌م

– که‌نگی من ئه‌ر کین خوه‌ بجه‌ئینان

هنگی نه‌ز هه‌ست ب به‌رپرسیاریی دکه‌م

– ئه‌گه‌ر من مافین به‌رامبه‌ری خوه‌ پارستن هنگی

نه‌ز هه‌ست ب به‌رپرسیاریی دکه‌م

– ئه‌گه‌ر من ئه‌رک و مافین خوه‌ ژیکجودا نه‌کرن

ئه‌ری نه‌ز هه‌فولاتیه‌کی باشم؟

ئه‌گه‌ر به‌رسف : نه‌خیر بوو

بوچی؟

۴- ههست کرن ب بهرپرسیاریی:

ئهم ههمی وه کی تاکه کئی فی چقاکی ئه رکه کئی لسه ر ملین مه ئه و ژئی بهرپرسیاریه بهرمبه ر مه بخو و پاراستنا دهستکه فیتین مرو فایه تیئ و بهیز کرنا ههسته و هرا دگهل ژینگه هئی و ههست کرن ب بهرپرسیاریی بهرامبه ر جفاکی و ریزگرنا بهرامبه ر و پاراستنا دام و دزگه هین مه دنی و نیشتمانی نه.

۵- ریزگرتن ل یاسایی:

ئه گه ر جفاکی هشیاریت ، دقیت رییه کئی دانیت بو بریفه چوونا بهرنامی کاری دنابهرا تاکین جفاکیدا، دقیت یاسایی دانیت و دروشمی سه ره کیئ وی یاسایی ئه وه کو ئهم ههمی ل بهرامبه ر یاسایی وه کهه فین ژ بهر هندی لسه ر مه ههمیان پیویسته دههمی بیافین ژیانیدا ریزی ل یاسایی بگرین .

۶- ریزگرتن ل دهمی:

دەم پربھایه و نابیت بهیته ژدهست دان، ریزگرتنا دهمی داهینانی دروست دکەت، ب رییا دلسۆزیی دکار کرنیدا چفاک بەره‌ۆ پیش دچیت.

۷- بەرقه‌راکرننا ناشتی و بهه‌قرا ژیان:

ئانکو قه‌بوولکرنا هزروریرین جودا و باوه‌ریکرن ب هه‌قدو و ژخوه رازیبوون.

چالاک /
گروپه‌ک ژ قوتابیان دی راپورته‌کی دهرباره‌ی بهایی
دەمی بەره‌هه‌فکه‌ن

۸- پارستنا تایبه‌تمه‌ندی:

مه‌هه‌میا جووره‌کی تایبه‌تمه‌ندی هه‌یه کو به‌شه‌که ژ کهساتیا تاکی، لی کهساتیا سه‌رکه‌فتی تایبه‌تمه‌ندی د پاریزیت ئەفه ژی ریزگرتنه ل هه‌قدو و قه‌بوولکرنا نه‌یین هه‌قولاتیبوون ئانکو گورینا ره‌وشتی و هه‌ستکرن ب هه‌ستی به‌رامبه‌ر و پاراستن و به‌یزکرنا دام و ده‌زگه‌هین مه‌ده‌نی و پیشقه‌برنا پروسا دیوکراسی و مه‌ده‌نی ب رییا هوشیاربوونی.

راهینان

وه‌که‌ه‌فی: دقیت ئەم هه‌می به‌رامبه‌ر یاسایی وه‌که‌ه‌فی بین ئانکو یاسا جوداهیی دناقه‌را ده‌وله‌مه‌ند و هه‌ژاراندا ناکه‌ت ...
جوداهیی دناقه‌را به‌رپرسه‌کی و ولاتیه‌کی ئاساییدا ناکه‌ت ..
لی: ئەری یاسا جوداهیی دناقه‌را (بی‌گونه‌هه) (گونه‌هه‌بار)یدا
دکەت ؟
بوچی ؟

جفاك و سروشتى پيكهاتا وى

۱- جفاك چيه؟

مروڤه بونوهوره كى جفاكيه نه شيت بتنى بژيت ، پيوستى ب كه سين ديت هيه بو پيگورينا سوز و فيانى وهه فكارى و هاريكاريا هه قدو و بهه فرا ژيانى و كريات و غهريزا بهه فرا ژيانى دتاكيدا دييژنى بجفاكيون نانكو بهه فرا ژيانا بكوم ، نهفه ژى غهريزه كه دمروڤيدا و وهكى رهوشى وى ليها تيه و بجووكترين غهريزا بجفاكيونى لنك مروڤى و ناژهلى ههزا چيكرنا خيژانى يه نانكو خرڤه بوون دچارچووڤه كيدا كو سوز و فيان و ريز و هه فكارى وان خرڤه دكتهت كو رهوش دناقبهرا واندا دهاو بهشن نهڤى ژى دييژنى خيژان، خيژان ژى بجووكترين يه كا جفاكى يه ، جفاك ژى ژ چهند خيژانين جودا جودا پيكدهيت كو چهند فاكتهرين هاوبهش دناقبهرا واندا هه نه وهك (ناخ ، زمان ، ميژوو ، تيتال ، رهوش و خاسيه تين وه كههڤ ، پهروه ده و) نانكو خيژان ژينگه ها جفاكيا نيكي يه مروڤه تيدا هاتيه دورپيچكرون و تيدا رهفتارى دكتهت و نهڤه ريجوشكرنه كو پهيوه ندين جفاكى دناقبهرا نه ندامين خيژانيدا دروست بن.

نانكو جفاك (خرڤه بوونا خوجهايه) كو باوهرى ب نيك هيشى و نارمانجا پيروز هيه، مفايى هاوبهش و پهيوه ندين ريك و پيك نهو خرڤه كرينه، د ژيانى و هزر كرنى و ماددهيدا دتانا هه قدو دچن، ههروه سا نيك ژ نيشانين جفاكى نهوه كو ههردهم دگورينيدا يه.

چالاکي:

جفاڪ (خرڦه بونا خوجهايه) لي دڦيٽ باوهري ب
..... ههبيت

بنه مائين چفاڪي

۱- نهر د:

نهر د نهو رووبهري ناخي يه كو پيهڪاتين سروشتي بخوفه دگريت و هوڪارين
ژيانن بو مروفي بهردهست دڪهت و چهند كهسهك ب شيوي خيژانن و گروپين
بچووك كو بهرژه وهنديين وان وان بههفراكوم دڪهن و لسهر في ناخي دژين و
بو بهردهواميا ژيانن بكاردينين و مقاي زي وهر دگرن ،ب دريژيا ميژوويي نهو
پيڪگورينه دي يا بهردهوام بيت دنافهرا تاكا و بكارئينهريين نهردي ژيه رهندي
في ناخي دپاريزيت و قوربانين بو ددهت چونكه پهيوهنديه كا گياني (روحي)
دنافهرا مروفي و نهرديدا هديه.

۲- شارستانيهت:

نيك ژ بنه مائين سهره كيپن ههر جفاكه كي نهوه كو شارستانيهتيا تايبهتيا خواه
ههبيت و شارستانيهت ژ نهجمي ههفركيا پيشكهفتني پديدادبيت كو نهو جفاڪ
ژ نهجمي داهينان و دروستكرنا ميژوويه كي بو خواه تواماردڪهن كو بهردهوام
شانازي بي دڪهن و ديبته دهسكهفته كي نهتهوايهتي كو د بيژني شارستانيهت .

۳- مفايى ھاوبەش :

تەڭ ئەويىن دجفاكىدا دژين پىنگگورپىنا سۆزى و ھەفكارىيى ھارارىكارىيا ھەقدو و بەرزەوھەندى وان بەھفراگرىدەن كو نەشىن بتنى بژين ژبەر ھندى مفايى ھاوبەش مەزنىزىن گرى بەندا جفاكىە.

۴- پەيوەندىيىن جفاكى :

جفاكاناس ، پەيوەندىيىن جفاكى ب بناغى سەرەكىيى جفاكى ددانن يان جفاك كورتيا وان پەيوەندىيىن جفاكىە يىن جفاكى و تاكىن جفاكى بەھفراگرىدەن ، ژ بەر ھندى ھەردەم بزافى دكەن سىستەمەكى پىكىين كو ئارستەكون و راگرتنا رەفتارىن وان رىكىيىخيت ، نەركى فى سىستەمى ئەو رى بەدەتە چالاكىا و دەھمان دەمدا ژى سنورى بو دانيت ، چونكى ئەو سىستەم ئەوان دەستىشان دكەت يىن پىدقىە بەينە كون يىن نەھينە كون درىيا پەيوەندىيىن جفاكىدا.

چالاكى :

ژ ئمونىن پەيوەندىيىن جفاكى ، پەيوەندى دناقبەرا

ولانى و	قوتابى و	برا و	زاروك و دايك و باب
---------------------	----------------------	-------------------	--------------------------

۵- هاریکاری و ههقکاری:

ئهفه بناغی بههقرا ژيانا بهرده وامه دناڤ جفاکدا کومه ههمیا پئویستی ب ههقدو ههیه ، کهس ژمه نهشیته بتنی بژیت ژبو موکمکرنا فاکتهرین بجفاکبوونا تاکی دقیت نهم ههمی هاریکاری و ههقکاریا ههقدو بکهین.

۶- نووخوازی:

بنه مایی شارستانیته تی و نهفه قه تیانی یه ژ کاروانی پیشکهفتنا جفاکین دیتزین جیهانی ، دقیت دژی راوهستیان و کهفه خوازیی راوهستین ئهفه ژی دی ب رییا پیشکهفتنا دام و دهز گههین مهدهنی دبیت دجفاکیدا.

ژ نمونین ((دام دهز گههین مهدهنی))

سهنته ری

مافی.....

سهندیکا

.....

ریکخراوا

قوتایان

چالاکي

ليپورين

نه گهر براده ري ته بهرام بهر ته رفته تاره کا شاش کر ،

تو دي چ کهي ..

((دي زي سل بي ، دي نه خوش بهر سفا وي دهی ،

دي ليپوري ؟))

وه راركرنا جفاكى

ديروكنفيس د وى باوهريى دانه كو خيزان د دهسپيكا دروستبوونا خوهدا ب
قى شيوهيى هدى نه بوويه ، ژبهركو هوكارى سدرهكيى ئافاكرنا خيزانى نابوورى
و بهرژه وهنديا بهه فرازيانى بوويه ، تاك نه شيايه بتنى دشكه فتاندا بژيت و هه بوونا
خوه ژ كاره سات و ئافاتين سروشتى و زياندارين درنده بپاريزيت ، لهورا وهك
گروپين بچووك بچووك ب شيوى خيزانى ژيايه و مروقى پيوستى ب نيكي
هه بوويه كو هاريكاريا وى بكهت ژبو مسوگه ركرنا خوراكى و پيدفيين وى ،
لهورا زى ملكدارى د تاكيذا پيدا بوويه لسهر شيوى ژن ئينانى . لى لسهر ياسا
و مهرج و تيتالين نهو نه بوويه ، ژنكى پيگه ه و بهايه كى بلند د خيزانيدا هه بوويه
، چونكه په روه رده كرنا زاروكان و بريغه برنا تهف كاروبارين ناف مالى لسهر ملين
وى بوون ، ههرچهنده مسوگه ركرنا خوراكى و ژينگه ها ئارام و پارستنا ژن و
زاروكان ژ درندان و كاره ساتين سروشتى لسهر ملين زهلامى بوون ، لگه ل هندى
ژى خرغه كرنا خوراكى و دروستكرنا ناقماليى و جلكا لسهر ملين ژنكى بوون .
دجفاكى دهسپيكيذا زهلامى هند پيوستى ب ژنى هه بوويه كو پالدايه پتر ژ
ژنه كى بينيت ، دا گه لهك زاروك هه بن و بو ژيارى مفاى ژى وه رگريت . ژ
ئنجامى ئالوزيا ژيانى و زوربوونا هه مه جوړيا پيدفيين ژيانى خيزان نه چاربوون
هه فبگرن و جفاكه كى بچووكى ساده پيكيبن ، نهف چفاكين بچووك و ساده
هيدي هيدي ب نه گه را زوربوونا كه سين دناقادا ، ب هه فگرتنا چهند گروپه كين
بچووك جفاكه كى ب وه رارتر و پيشكه فتيتز و مهزنتز پيكيينا ، ب نه گه را
زوربوونا پيدفيين ژيانى و زيده بوونا داخوازين تاكى ژيار پتر ئالوزبو نهفه ژى
گه شه كرنه كا ديتزبوو كو جفاكى دهسپيكي ژ شكه فتا ده ركه فن و ل كه نارين

دەریایا و رووبارا و ئەردێن بەرفرەهێن چاندنی خوجە بێن، جفاک ب قی ژێ تیر
 نەبوو چونکی بکارئینانا چاندنی هەمی پیدقیین وی بجه نەئیناینه، ژبەرهندی بزاف
 کر ئامیرا چیکەت بو زورکرنا درامەتی چاندنی و مسوگەرکرنا پیدقیین ژیارا
 روژانه، بو پارستنا بەرژەوهندیان و دابەشکرنا ملکداریا درامەتی روژانه بو ئەگەرا
 پەیدا بوونا سیستەمی حوکمداری و ئاینی و کاروبارین نابووری و پەروەردی و
 سیستەمی خیزانی و جفاکی و یاسایی دئەنجامدا هەر گروپەک بو خودانا
 ناخ و قەوارەکی سەربخووە و شارستانیەتەکا تایبەتا جودا ژ جفاکین دیت، ب
 قی رەنگی جیهان بەسەر چەندیین جفاکین جودا جودا دابەشبوو. کو ب دەولەت
 هاتنە نافکرن. ئەو جفاکین نەو هەین پستی د زور قوناغین پێشکەفتن و وەراریدا
 دەربازبووین گەهشتینە قی قوناغا نەو تیدا.

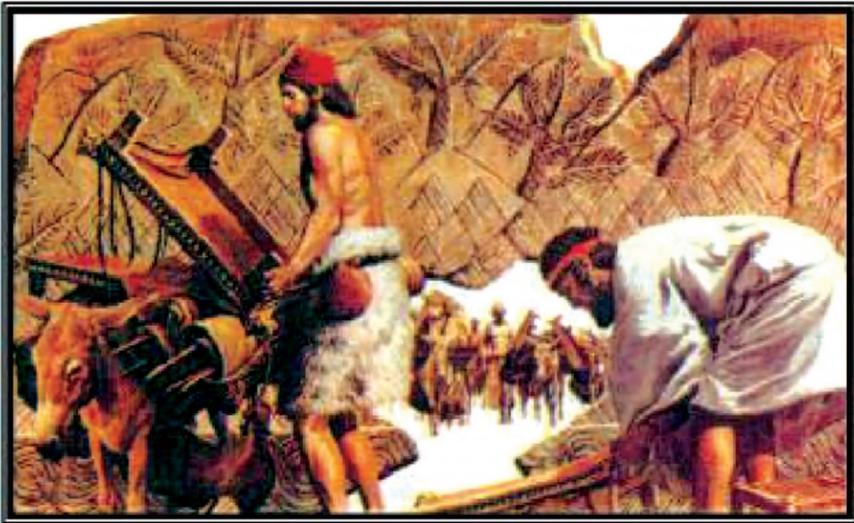
چالاکي: ژن نیقا جفاکیه

دقی سەردەمیدا ژنان ماف هەیه پشکداریی دەهەمی
 چالاکیین گەشەپیدانا جفاکیدا بکەن، ژ وان ژێ
 چالاکیین سیاسی ..
 ل پەرلەمانی نەهویی ئیراقی ریژا ژنان چەندە؟
 ل پەرلەمانی کوردستانی ریژا وان چەندە؟

توناغين وەراركرنا جفاكى

۱- توناغا نيچيرثانيني

ئەقۇ قوناغە ب ئىكەمىن قوناغا بەرھەمئىنانا تاكى دەيتە دەيتە ھۆمارتن و ئىكەمىن قوناغا كارى سەر بەستە كو ھىزا كارى وى بو وى بخود زقریتە قە، ئەقە نیشانە كا گرنگا قى قوناغى بوو بە . ھەر وەسا نیشانە كا دىترا قى قوناغى ئەو بوو كو مروقۇ ل يەك جھ ئاكنجى نەدبوو ، ژبەر كو بدويفگەر يانا ئازە لان ب مەرەما نيچير كرنى وەل مروقى كروبوو كو نەشيت ل يەك جھ بمىنيت ، ل ھەر جھە كى كو ژىدەرى ژىن و ژيارا وى نەدما دا ژوى جھى قە گوھىزىتە جھە كى دىتر .

۲ - تونانا خودانکرنا نازەلی:

ب شیوه کئی گشتی گروپین نازەل خودانکرني ژ گروپین نیچیری مهزنتر بوون نه گهرا فی چەندی نهو بوو کو مروّف شیا هوپین ژیاړی قهینیت و دهستی خوه دانیته سەر، ژیاڼا گروپان دفی قوناغیدا بنه جهتر بوو، چونکه په یوهندی دناقبهرا جفاکاندا پهیدا بوون . ههروهسا نیشانه کا دیترا فی قوناغی دروستبوونا ههفرکیی بوو دناقبهرا جفاکاندا لسەر دهست بسەردا گرتنا چهروانگهها و نیشانه کا دیترا فی قوناغی دروستکرنا خانیا بوو ، دگهل هندی هیشتا هندهک جفاک ههبوون د ناّف چهروانگههاندا فیری گهریانئی بیوون و دهست ژئی ههله دگرت.

پرسیار: بوچی جفاکئی خودانکرنا نازەلی ژ جفاکئی
نیچیرفانیی مهزنته ؟

۳ - تونانا چاندنی :

فیروونا چاندنی ب مهزنتین گورپین دژیاڼا مروّفیدا دهیته هژمارتن چونکه چاندنی وهل مروّفی کر کو خوجه بیت و ژئەردی خوه دوور نه کهفیت، و سنوره کی دیارکەت بو دهسهلاتا هیزا کاری لسەر ئەردی، نهو بوو نهچاربوو خانیا ئافاکەت و جهی خوه ل نزیك کانی و رووبار و دهریاچهیان قایمکەت و خوجه بییت ، هەر ئەفه بوو ژئی وه کری کو په رستگهه و بنگههین پارستنی و خرّفه کرنئی و یاسا و پولیس و چه کداران بو پاراستنا بهرژه وهندیان دانیت .

ئەقەژى بۇ ئەگەرا سەرھەلدا نا بنەمايىن دەولەتى . چونكە جفاك ھاتەگورين بوونە گوند و باژير و پەيوەندىين جفاكيين وان جفاكين چاندىن دكر ئەو ھىز و موكومىە نەما ، چونكە خەلك ل گوند و باژيران دژيان و ژھەقدو ددووربوون .

چالاقى: (چاندىن) ۋەرچەرخانەكا مەزن بوو دژيانا مروقيدا ، دقى بياقيدا دانوستاندىن بەيتەكرن .

۴ - قوناغا پيشەسازى :

قوناغا داويى يە ژ ۋەرارا ژيانا مروقى ، ئەقەژى پشتى وان براقين زورە يين مروقى كرين بو قەديتنا نەيىين سروشتى و بكارئىنانا وان بو خزمەتا خوہ . ئەو زانيارين جفاكى داھىنانين ، زانايا بو پشكىنا سامانين سروشتى و بكارئىنانى بو خىر و خوشيا مروقى بكاردينان . ل دەسپىكى ب پيشەسازيا سقك دەسپىكر ، پاشى لپەى زوربوونا پيدىقيان و زىدەبوونا بەرھەمى پيشەسازيا گران ل گەلەك جھين جيھاننى پەيدا بوو . ب رادەيەكى ۋەسا كو ھندەك جفاك ژلايى پيشكەفتنا وان قە دقى بياقيدا ب جفاكين پيشەسازيا مەزن نافدارن ، ھەروەسا ھندەك باژيرين بچووك ژى ھىدى ھىدى پيشكەفتن و بوونە باژيرين مەزن ، ھەتا رادەكى ھندەك باژير ھۇمارا ئاكنجيين وان گەھشتنە چەند مليون كەسا و ل رويى تەكنولوژيا ب باژيرين ئەلەكترونى نافدار بون . ب رادەيەكى ۋەسا كو ھندەك باژيرا ژمارا ئاكنجيين وان گەھشتە چەندين مليون كەسان و ژلايى تەكنولوژيايى قە ب باژيرين ئەلەكترونى دەينە نافكرن .

وہارا پیشہ سازی کارتیکنہ کا مہزن کرہ سہر ژيانا نابوریا گوندان، چونکہ ہزارہ کا زورا ناکنجین گوندان بہرف باژیرا مشہختیون و مژوولی کاری پیشہ سازی بوون ، ئەف مشہختیونہ بو ئەگہری کیمبوونا ناکنجین گوندان. ئەف گوزانکاریہ بو ئەگہرا گورینا پیوہندی جفاکی و پیوہنیں راستہ و خوہ ہلوشیان و پیوہندی لاوہ کی جھی وان گرت ، نانکو پیوہندی دناقبہرا خہلکیدا لسہر بنہمای قازانجی و مفاہی ہاوبہش ہاتنہ ئافاکرن . ئالوزیا ژیانہ و زوربوونا پیدفیا وەل مروقی کر کو ئیدی نہشیت فان پیدفیا نامادہ کەت.

رامان ژ دابہشکرنا کاروبارا دەرکەفتنا شارہزایی (پسپوری) یی یہ کو ژنہگہرا پیدابوونا شارہزایی پیدفین جورا و جورین مروقی ہاتنہ نامادہ کرن ، نانکو دابہشکرنا کاروبارا ب رەنگہ کی ہەفکاری و ہاریکاری دناقبہرا لاوین جفاکیدا دہیتہ دانان.

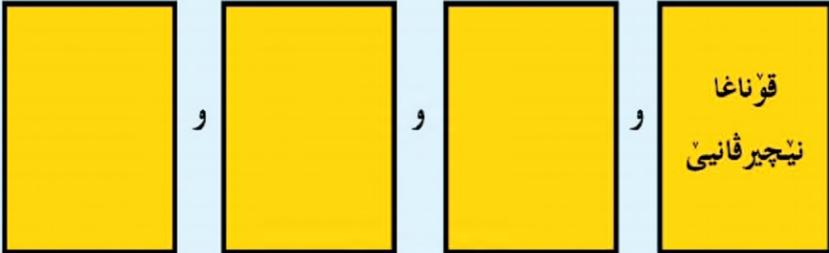
ئەف گوران دیروکیا جفاکی مروقیہ تی کول دەسپیکئی دچەند قوناغین ہمہ جوردا دەر بازبویہ . لی دگەل ہندی ژی قوناغین بہری قوناغی پیشہ سازی خاسیہت و نشانین خوہ پاراستینہ ، نانکو جفاکین وەسا ژی ہنہ کو ہیشتا کاری وان یی سەرہ کی نیچیرفانی و خودانکرنا نازہلا و چاندنہ. ئەفہ ژی ہمی بہہفرا دگریداینہ چونکہ پیشہ سازی دبینہ ئەگہری پزبوونا بہرہمی نازہلی و زیدہ بوونا درامہ تی چاندنی.

پرسیار

- ۱- مروّقی دہسپیکې دهمې ژ شہ کھفتا دہر کھفتی چ دروستکر؟
- ۲- نیکه مین بہرہ مې سہر نہردی پستی نیچیر قانیې چ بوو؟ چاوا بوو؟
- ۳- لسہر سہرہ لدا قوناغا پیشہ سازی دہسپیکې باخفہ؟
- ۴- چاوا قوناغا پیشہ سازی کارکرہ سہر ژیا نا گوندا؟
- ۵- نهری قوناغا ناژہل خودانکرنی ژ قوناغا نیچیر قانیې باشترہ ، بوچی؟
- ۶- نیکہم جفاکې مروّقی چاوا ژ سنوری خیزانی دہر کھفت؟

راہینان

ہندہک ژ ہزر قانان دوی باوہریی دانہ کو جفاک دقان قوناغین خاریدا
دہر بازبووہ:

پہیوہندی

پہیوہندی جفاکی ژ بنہ مایین سہرہ کیین پیکاهتنا جفاکیہ و پہیوہندیین جفاکی ب دیتنا ہندہک ہزر قانا شہنگستی سہرہ کیہ کو جفاک لسہر ہاتیہ دامہزرانندن ، یان جفاک کورتیا وان پہیوہندیین جفاکیہ یین جفاکی و لاوین جفاکی بہہ فراگریددہت، ژہر ہندی ہہردہم بزاقی دکہن سیستمہ کی پیکینن کو ناراستہ کرن وراگرتنا رہفتارین وان لگہل ٹیک ریکیبخت، ئہرکی فی سیستمی ئہوہ کو ری بدہتہ چالاکیا و دہمان دہمدا سنورہ کی بو دانیت ، چونکہ ئہوہ سیستم دی وان دہستیشانکہت یین پیدقیہ بہینہ کرن و یین نابیت بہینہ کرن ڈی ، داکو گرنگیا پہیوہندیین جفاکی ب باشی دیار بیت بلا گروپہ کا کہسا بینہ بہرچاقین خوہ کو ژیا نا وان لسہر پہیوہندیین جفاکی نہہاتیتہ نآفا کرن ، ئہوہ جوہرہ جفاکہ ژئہجامی نہبوونا فان پہیوہندیہ دی ژناقچن کو ئہرک و ماف و تینال و شیوی ہاریکاری دناقہرا واندا و نارمانج و رہوشین گشتی دیاردکہت، گروپہ کا ژفی جوہری ب جفاک ناہیتہ نآفا کرن ، چونکہ ژیا نا وان لسہر پہیوہندیین جفاکیین ناشکرا نہہاتیتہ نآفا کرن ، ئہوہ گروپہ دی تووشی ہلہوشیانی و ژناقچورنی بن . نانکو پہیوہندیین جفاکی تنی بو روویہ کی دیار کریی جفاکی نینہ، بہلکی ہمی ژیا نا جفاکی بخوہدہگریت ، ہہر ئہقیہ ڈی سنورہ کی بو رہفتارا ژنی بہرامبہر میری دیاردکہت و رہفتارا قوتابی ل قوتابخانی و رہفتارا زاروکی بہرامبہر دایک و بابا و

رهفتارا سهربازی ل روژین شهری و ناشتی ، ههروهسا نهو پهیوهندیین دناقبهرا دهستهیین جودا جودایین چقاکیدا دروست دکهت و مانا وی مسوگهردکته .

چالاکي: ژ نمونین پهیوهندیین سوژ و دوستایهتی پهیوهندیین

دناقبهرا ,

ژ نمونین پهیوهندیین نابووری پهیوهندیین

دناقبهرا ,

ههروهسا نهخشی نیشانین گشتی بو ددانیت کو ژ جفاکین دیتر جودادکته . ب
قی چهندی گرنگیا پهیوهندیین جفاکین ژیانن و بهردهوامیا جفاکی دهردکتهقیته ،
پهیوهندیین جفاکی دههردمهکیدا وه کههه نینن ، نه گهر جفاکی دهسپیکي و ساده
بوو ، پهیوهندیین جفاکی دناقبهرا واندا دساده و دیارکرینه . ژیان دناقان
جفاکاندا ب وی چهندی دهیته نیاسین کو پیدقیین وان یین جفاکی دکیمن .
وهک تیتالین وان ژی پهیوهندیین وان یین جفاکی دیاردکته ، لی نه گهر جفاکی
نالوز بوو یان جفاکهکی نوو بوو پهیوهندیین جفاکی ژی دی بهرهه نالوزی بن
، دی بیژنه هنده کا پهیوهندیین نابووری و هندهکین دیتر کهسایهتی و هنده کا
دوستایهتی یان دوژمنایهتی ، مینا پهیوهندیین ژن و میرینی و هندهکین دیتر ،
یان هنده کا گونجاندا مفا و قازانچی راگرتیه ، وهکی پهیوهندییا دناقبهرا کریکارا
بخوهدا ، یان هندهک ژ پهیوهندیین دیتر کو دبهرژه وهندییدا ناگونجین وهک : پولیس
و گونههبار .

ب ئاوايه كى گىتى پهيوه ندىين جىاكي دبنه دو بهش:

۱- پهيوه ندىين راسته وخوه:

وان پهيوه ندىان بخوه فهدگريت يين ناقبهرا تاكين يان نه ندامين جىاكه كيدا ههين كو لسهر بنه مايي سوز و قبانى و پهيوه ندىين خونى هاتيه ئا فاكرن، و پهيوه ندىه كا بهرده و امه و زور جارا قى پهيوه ندىي دچارچووقى خيزانا مهزن و بچووكدا پيروزيا خوه ههيه ئانكو پهيوه ندىا دناقبهرا دايك و خووشك و برا و كهس و كارين پله دو.

چالاقى:

پەيوەندىيىن راستەوخوۋە ۋەك پەيوەندىيىن دناقبەرا

أ- دايك و

ب- برا و

ج- باب و

۲- پەيوەندىيىن لاۋەكى (نەر راستەوخوۋە):

ئەق پەيوەندىيە ژ ئەنجامى ھەقىياسىن و تىكەل بوونى ب ئاۋايەكى نەر راستەوخوۋە پەيدادىن ، ئەق سۆز و قىانە لسەر بنەمايى نزيكيا خوينى پەيدانايىت ، بەلكى لسەر بنەمايى ئەرك و مافان بەرامبەر ھەقدو و جفاكى پەيدادىن، ۋەكى پەيوەندىيىن دناقبەرا مامۇستاي و قوتابيدا و فەرمانبەرى بەرامبەر كار و فەرمانگەھا ۋى ، ھىزا پارىزەر بەرامبەر ناخى و ولاتى. ژبەر ھندى ژى ئەق پەيوەندىيە ب پەيوەندىيا فەرمى ھاتىيەناقرون چونكە بنەمايىن ۋى بجهئىنانا ئەركى تاكيە دجفاكيدا ۋەو ئەركىن لسەر ۋى بەرامبەر كەسىن دىتژ بى لادان و جياۋازىكرن . ژئەقپن مە لسەرى باسكرىن بو مە دياردبىت كو پەيوەندىيىن جفاكى بزافكرىيە گەلەك ژنارمانجىن .

گرنگ بجه بينيت ۋەكى:-

۱- رەۋشەنپىريا جفاكى ۋەسا مە ھىدكەت كو رەۋشت و رەفتارىن خوۋ بەرەف قازانج و مفايى لاۋىن جفاكى ناراستەكەين .

۲- پهيوه نديين جفاكي مروفي بهره ف تيگه هشتا رامن و بهايين جياواز راد كيشن كو ب سيسته مي جفاكي فه هاتيه گريدان و وه ليندكته كو ژيانا خوه لگهل في سيسته مي بگونجښت.

۳- فه كوليننا پهيوه نديين جفاكي هاريكاري مه د وي چهنديدا دكته كو دناريشين جفاكي بگهين و ب ريبا في زي هاريكاري مه دهيتته كرن كو نه خشه و پلانا دانين ژبو چاره سهركرنا فان ناريشان.

چالاکي: ژ نمونين پهيوه نديين لاره كي

أ- پهيوه ندي دنافهرا ماموستا و

ب- پهيوه ندي دنافهرا فه رمانبه ر و

۴- تيگه هشتا پهيوه نديين جفاكي دكه فته سه ر فه كوليننا دياردا و روودانين ديروكين جفاكي . كو نه فه زي ريبه كا زور گرنه ژبو زانينا رهوشا نهويا جفاكي.

۵- دانانا پلاني بو پاشه روژي كو پشت ب وان پهيوه نديين جفاكي دبه ستيت يين دناف جفاكيدا دبه لاف . وه كي وان گورانكاريين گريداي پيشفه برنا نارمانجين جفاكي ژلايي باشي و چالاکيا تاكي و جفاكي فه.

راهینان

ژ نمونین په یوه نډیان ، به هر ئیکې دووا بنقیسه :

په یوه نډین راسته و خوه په یوه نډین نه راسته و خوه

وه کی

وه کی

..... ۱ -

..... ۱ -

..... ۲ -

..... ۲ -

نهرک و مافین که سان د جفاکیدا :-

هندهک ژخودان هنرین جفاکناس دهست ب فه کولینا لسهر تاکه کهسی و جفاکی کریه، هر ئیک ژ وان بتنی ، هندهکا پویته ب تاکه کهسی دایه، لی هندهکین دی بهرژه وه نډیا جفاکی ئیخستیه پیش بهرژه وه نډیا تاکه کهسی ، نهوین پویته ب تاکه کهسی دای ، دگوت تاك بهری جفاکی هه بوویه، تاکه کهس بنه مایی پیکهاتنا جفاکی یه، کو بیی تاکه کهس جفاک پینک ناهیت ، ژ بهر هندی دقیت بهرژه وه نډیا تاکه کهسی ب رییا ناسایشا تاکی و بهر دهست کرنا ته وفا کته رین ژیاره کا خوش و ناینده کی گهش بهیته پاراستن . لی بهشی دووی ژخودان هنرا کو پویته ی ب جفاکی ددهن د وی باوهریی دانه کو تاکه کهس بهرهمی جفاکیه ، چونکه تاکه کهس بتنی نه شیت چ بکته و جفاک تاکه کهسی بو ژيانا جفاکی بهر هه فدکته و پاراستنی بو مسوگه ردکته . ههمی شیان و ژیهاتنی

پيشڪيشي وي دکهت دابکه ته مروڦه کي تهواو ، دتهڦ جفاڪين جيھانيدا تاکه کهسي و جفاڪي مافين تايهتي هه نه . ژ بهر کو نهڦ بهشه زور باسي مافي تاکه کهسي دکهت ، دجفاکيدا رامانا(ماف) دچار چو وڦي ههڦولاتيبيونيدا گهله کا بهر فرهه ، چونکي رامانا وي لپهي جياوازي جفاکا دههته گورين ، نهو جفاڪين زور پيشکهفني مافه کي زور دايه تاکه کهسي کو دجفاڪين ديتزدا ناههتهديتن ، بهلي دهندهک جفاڪين ديتزدا تاکه کهس ژ بچو وکترين مافين مروڦي ديي بهرن .

چالاکي: نهز ولاتيه کي کوردستاني مه :

نه رکين لسهر ملين من بهرام بهر وهلاتي :

۱ - [] - ۲ [] - ۳ []

دگه ل ڦي زي دا دناڦ جفاڪين جيھانيدا هندهک مافين بهرنياس هه نه وهک :

۱- ماف و سهر بهستي :

نهو جفاڪي ماف و سهر بهستيه کا بهر فرهه لايين خواه دبه خشيت ، ژ جفاڪين ديتزدا ژ لايي جوڙي رهوشتي تاکه کهسي ڦه جو دايه ، دڦان جفاکاندا بو تاکه کهسي ههيه وان کار و رهوشه نيري هه لبريڙيت يين لگهل شيانين هزر ويريڙي دگونجن ، و هه مافي مافهک نابيت لپهي وان بيت يين پيکھاتن لسهر هه ، چونکه تاك زيدهباري وي چهندي کو خوداني حمزا تايهتا خواهيه ، لي نهو تاکه دهه مان دهه دا زي بهشه که ژ

جھاکی مہزن ، نانکو لسہر وی یہ پیگیری ب وان تشتا بکھت یین لسہر پیکھاتین . و ئەفہ گرنگتین نیشانین گشتیین ماف و سہرہستیین تاکہ کہسی نہ د جھاکیدا . کو پیکدھین ژ ژیان و خواندن و پاراستن و بیرورا دہربرین و پاراستنا ساخلہمیی و جووری جلکا و خودا پەرستنی و چوونا ناؤ گروپ و سہندیکا ب تہؤ جوورین وان فہ . تہؤ دەستور و یاسایہ کی دجیہانیدا دان ب فان ماف و سہرہستیا دانایہ ، چونکہ زور دگرنگن ژبو موکوم کرنا پەویوہندیین دناقبہرا تاکہ کہسی و جھاکیدا .

راہینان

(سہرہستی) نازادیہ یان سہرہردانہ یان پیگریہ ب بہا
تو : بہرسفا راست ہہلبژرہ

۲- وہکھفی:

وہکھفی ب مافہ کی گرنگی نہفین مللہتی دناف جھاکیدا دھینہ دانان ، چونکہ بەلگی دادپہروہریا جھاکیہ ژبو بدہستفہئینانا دەلیقی بو ہەر ولاتیہ کی دناف جھاکیدا ب ئەگہرا ہندی ژی دناف لاوین جھاکیدا پلا ہاریکاری و پشتہفانیا جھاکی بلند دبیت و باوہریا خەلکی ب دسہلاتا ہہلبژارتی پتر لی دکەت.

چالاکى:

دو گروپ ژ قوتابیان دی دو راپورتا لسہر (ماف و سہرہستی) و
(وہکھفی) نامادہ کەن ، بو وانا دھیت دی دانوستاندنی لسہر کەن

پرسیار

- ۱- گرنګیا په یوه نډیڼ جفاکي د درستبونا جفاکيدا چیه؟
 - ۲- باسی سی نمو نین په یوه نډیڼ جفاکي د باژیری خوه دا بکه؟
 - ۳- مەرهم ژ په یوه نډیڼ راسته وخوه و نه راسته وخوه چیه؟
 - ۴- مەرهم ژ هه فګرنا جفاکي چیه و روڼ بکه؟
 - ۵- بوچی پیشکه فتنا زانیاریا یاپیندښه بو به اختیاریا جفاکي؟
 - ۶- بو پیکګورینا زانستی مەرجه جفاک هه فکاریا هه فدو بکهن؟
- بوچی؟

چقاكى شارستانى

چقاكى شارستانى ئەو چقاكه يە كو تاكىن وى شيائنه بگههنه راده كى وهسا
پيشكهفتنى كو بساناھى ژ چقاكىن ههفسوى بهينه جوداكرن ، فيچا ئەف
پيشكهفتنه چ ژ لايى هزرى يان كهلتورى يا فەرهنكى يا زانستى يا بيناسازيى
يان ئەخلاقىه بيت يان هەر بيافه دى بيت يى كو ب ئەگهرا وى بشيت
خاسيهته كى ژ خاسيهتن شارستانى ل دەف خوه پەيدا بكهت و ژ چقاكه كى ديتز
يى مروقان بهيته جوداكرن.

ئانكو شارستانيهتيا چقاكان خوه د وان دەستكهفتين زور هه مى لايى وجودا
جودا ين چقاكيدا خو دبينيته فه كو تاكان ب كار و مانديونا چه ندين سالان
بدهستقه ئينايه ، يان شيائنه مفاى ژ دەستكهفت و شارستانين ههفسويين خوه
وهر بگرن و هندهك گورنكاريين تيدا بگهن و دووباره بو بهرزه وهنديا چقاكى
خوه بكار بينن . ئەو چقاكىن ئاستى پيشكهفتنا شارستانى وان ژ چقاكه كه ديتز
ب هەر ئەگه ره كى بيت ل پيشتر بيت ، دى بينن رادى بزاڤا تاكىن وان و رادى
گه شه كرنا زانستى و ئافكرنى و كهلتورى وان ل چاڤ چقاكىن دى ل پيشتره ،
ئەفهزى وى بۆمه روھن دكهت كو ب شارستانىبونا چقاكى چهنده د بهرزه وهنديا
نھۆ و داھاتيا چقاكيدا.

نەتەوى كورد ژى وەك نەتەويين دى خودان شارستانيهتا خويه دگهل هندی ژى
دگهل نەتەويين ههفسوه پشكداريه كا جالاكى شارستانيا دةفهرى دا هه بوويه ،
ئەفهزى چهنده دگه هينيت.

کا چقاکی کوردستانی چہندہ چقاکہ کی شارستانیہ و چہندہ چقاکہ کی د ژ
 ب ہمی رووکارہ کی نہ شارستان بوویہ، ئهفہ و دیرووکا نہتہوی مه بریتیه ژ
 سیمایین شارستانی د ئافاکرنی و ئەزمان خوش وئەدەب و زانستی، بەلی نہیارین
 چقاکی کوردستانی ہزرا نہتہوہ پەرستی و تہماعکارانہ ئنایہ د ناڤ چقاکی
 کوردیدا و کہلەک رووکارین شارستانی و مروفی و زانستی ہہیہ ب دریژیا
 دیروکی ژنافیریہ و کلتور و شارستانیا خوہ ب سەر داسەپاندیہ، ب مەرہما
 بہرزہ کرنا ناسنامانہ تہوایہتیا. چقاکی شارستانی بی بنہما بناغین دیار کری ناہینہ
 دامہ زرنندن، یین د وان جقاکاندا دہیتہ دیتن ژی مەرچ نینہ ژ لایئ ناڤہروکیڤہ
 ب ہہفد بچن، چونکہ ہەر چقاکہ کی بنہمایین تاییہت و بنہمایین گشتی ہہنہ، ل
 فیری دا گرنگترین بنہمایین چقاکی شارستانی دشین د ئان چہند خالین خاری دا
 کورت کہین:—

چالاکي: ژ خاسیہتین چقاکی شارستانی

نیک: پیشکەفتنە ل لایئ

دوو: پیشکەفتنە ل لایئ

۱- بنه مایین ناڅکاری (عمرانی):

نانکو هه بونا ره وشه کا مروځی یا وسه کو تاکن وی چڅاکی بشین چڅا که کئی ناڅاکای وسه دروست بکهن ، ب شیوه کی ته ناهی و ناسایش بو دهمه کئی دوور و دريژ بهرقه رار بییت و پروژین ناڅه دانکرنی و ژیارى هاتبته مسوگه ر کړن دا کو ده لیشه یا داهینانی بو نه دما مین چڅاکی په یدا بن .

چالاکی: ژ غونین ناڅاکای

أ- گه شه پیدانا پروژین ژ یرخانا نابووری .

ب- پروژین (ژ برخانا نابووری) وه کی چ؟

۲- بنه مایین نابووری:

نه څه ژى وی دکه هینیت هر ئیک ژ وان چڅا کین شارستانی خودان نابووریه کا تایبته ب خوڅه و چاوانیا بهرهمینانی و دابه شکرنا بهرهمی ، نامیرین بهرهمینانی ژى بخوه څه دگریت ، له ورا سهیرینه لاندکا چڅاکی شارستانیین مهزن نزیکی رووبار و سهروکانین ناڅان، چونکی هاریکاریا پروژین ناڅدان و ناڅاکایا چڅاکان ددهت .

۳- بنه مایین ره وشه نبیری و که لتوری:

نه گه بنیرینه چڅا کین شارستانی ، دى بینین هر ئیکه که لتور و ره وشه نبیره کی بکار دینت جودا ژ چڅا که کئی دى ، نه څه ژى خو د شیوازی نفیسینی و ناخفتنی و جلك لبه ر کړی و تیتال و نه ریتین چڅاکی تقایا ره فتارین تاکن وی چڅا کدا دینته څه د هر ئیک ژ وان چڅا کین شارستانیدا ب جوره کیه و ژیی دیتر جودانه .

۴- بنه مایین هزری (فکری):

ئەقە بنه مایه کئی گرنهگه ، چونکی کارتیکرنا راسته و خوه ل سهه بنه مایین دیتر ههیه. مهه ما مه رادی وان بیرو چونن یین کۆ چقاک گه هشتیی و بهه جهسته کرنا هزرکی د چار چووڤه کئی دیارکری دا ، کاربیکرن ب رهنگه گئی ئاره زوومهندی یان ب خورتی

راهینان

ژ بنه مایین چقاکئی شارستانی

بنه مایین

[] و [] و []

۵- بنه مایین نایین (نۆلی):

ژ بهر کو نایین روله کی مهزن ل ریکخستنا چقاکیدا دگریت ، سهیرنینه د چقاکین شارستانی نایین بو یه بنه مایه کئی گرنهگی بریقه برن و ریکخستنا ژيانا روزانه یا خه لکی ل ههه ئیک د فان ژ چقاکین شارستانیدا دهسته لاتدارن خو ب نایینه کی فه گرتیه ، ئان ژی کارگریه نایینه کی بو خو چیکه ن.

۶- بنه مایئ زانستی و فلهسه فی :

نه فلهژی بنه مایه کئی گرننگ چقا کین شارستانی، ژ بهر کر کارتیکرن ل سهر رادی بهر هه مئینائی و ناراسته کرنا بریقه برنی و هرفتارین تاکین چقا کی هه بوویه و نهو هزر و بیرین زانستینه برۆژین سکرین لسهر روو بارا و نامیریت بهر هه مئینائی بین نوی دادهینن ، نهو هزر و بیرین فلهسه فیانه ن ره خنی ژ بیرو بو چوونین چقا کی د گرن و دخاز کهرین گورنکاریانه.

۷- بنه مایئ یاسایی :

یاسا بنه مایه کئی گرننگی ریگخستنا ژ یانا مرو فانه ، ژ بهر هندی چقا کئی شارستانی دهستی کین یاسا دانانی نه ف یاسایه زی ل دهستی کئی ب شیوه کی بیگهاهن یا پهیمائی بوو و باشی ژ لایه دهسه لاتدارا فه بو دهقی یاسایی هاته سه پانندن.

چالاکئ : بو شلوفه کرنا رولی یاسایی چیتبیت میهفانداریا یاسا ناسه بهیته کرن دا کو سمیناره کئی ل فوتا بجانیداته دفی بیاقیدا پیشکش کهت.

۸- بنه مایئ دهسه لات (حوکم) :

ره مانا ژ فی بنه مای نهوه کو ل ههر ئیک ژ چقا کین شارستانی ریقه بهر یه ک هه یه بو ریقه برنا کاروبارین خه لکی و چاره سهر کرنا ناریشه و روودانا و ته په سهر کرنا نه رازیویان.

د فی حوکم کرنیا دسههلاتدار پشت ب یاساین هاتینه دانان و دامهزراوین
چفاکی و دامهزراوین سوپایی دبهستیت .

راهینان

ههکه چفاکه کی دهزگا و دسههلات تیدا نهبوو، دی چ روو ددهت؟
بوچی ((ههبونا دسههلاتی)) پیدقیه؟

ياساين چقاكى

پيناسا ياساين: ئەر ريككهفتنا گشتيا چقاكيه لسەر چند دهقه كا كو د بهرزه ونديا خهلكى دانه ، قيچا ئهو دهقه د نقيسى يان زاره كى ، نارمانج ل دانانا ياسايى ريكخستنا ژيانا روزانه يا خهلكيه لسەر ريكه كا دروست و ديار كرنا رهفتار و كرياتين مه ب مهرما باشتر كرنا رابون و روونشتين مه و جودا كرنا ماف و ئهركى هەر تاكه كى چقاكيه . چقاكين مروفايه تيدا . ياسايى روله كى گرنگ و بهرچاڭ گيرايه ل ريكخستن و ناراسته كرنا وهلاتيا بو باشتر كرنا پهيوه نديين مروقى ب براىي وى يى مروفقه ، ياساين چقاكى بو هندی دهينه دانان دا كو ماف و ئهركى هەر ئيكى ژ مه ديار بكهت و هەر ئيك ژ مه بزانيت چ ئهركهك لسهره ئانجام بدهت و چ مافهك ههيه داخاز بكهت . ژ بهر هندی تيگه هشتنا گياني ياساين تيگه هشتنه ل ئهرك و مافان . هيچ چقاكه كى مروفايه تى نابيين شيايبن دهست ژ ياسا بهردا ببيت و ب بهرللايى كار كربت بلا ئهو چقاكه چقاكه كى دهسپيكي ژى بيت هەر چند ياسا د چقاكيدا بهر قهرار ببيت هنده ئهو چقاك د شيت كار و بارين خوه ريكيخيت و بياڤى كار كرنى و مسوگه كرنا پيندقين خهلكى بهر ههفكهت ، ياسا ل گور رادى پيشكهفتنا چقاكى زور نالوز دبن ، چونكه چند چقاكى مروفايه تى داهينانين نوو ببنيته گورى هند پيندقى ب دارىشتنا دهقين ياساين نوو دبیت ژ بهر هندی ، سهير نينه ببين چقاكهين دهسپيكي ل چاڭ چقاكين نهو دهقين ياساين خوه ل گورهى ژيانا سادهيا يا خوه ريكخستبون هەر وهسا چند ناريشهين چقاكى و نابوورى و راميارى ژى زور ژ بو چاره سهر كرنا وان ناريشا .

ل قېره جهې خوداين نامازې ب چهند نمرونه كين ياساين چقاكا بكهين و گرنگيا وان ياسا بو مه دهر كهفيت، ياساين ريځخستنا ههڅينبي گو گرنگين د دهته دروست كرنا خيزانا ديار كرنا مافي هه ر ئيك و ميړ و زراوكان ، ههروهسا ياساين ترافيكي كو ديروكا وان د زڅرپته سهر ده مي داهينانا ترومبيللا گرنگيي د دهته ريځخستنا هاتن و چوونا ولاتيان ب و ترومبيلين خوه و چاوانيا بكارئينانا رپيا و سزايي سهرپيچي كهراڼ د دهت. بتايبه تي نهوين ريزي ل نيشانين ترافيكي نه گرن.

راهينان

ياسا بو ريځخستنا ژيانا مه يا روزانه هاتينه بهر هه فكرن چهند جورين ياسايا هه نه ژ وان

و

و

ياساين سزادانا گونه هباران ل سهر دزيي و كوشتني ، ههر ديسا ياساين چقاكي گرننگن كو ب رپيا وان ، بي گونه دشيټ مافي خوه داوا بكهت ژ دادگه هان و سزايي پيدفي بو گونه هباري ديار دكهت ، كو هندهك ب زيندانكرني و هندهك ب هژمارا زيايا و قهره بو كوني ب دواي دهين.

نانکو ياسايين چڦاكي بو هندي هاتينه دانان دا كو هەر تاكه كي چڦاكي ژ نك خو كاره كي وهسا نه كهت دژي بهرژه وهنديا خه لكي فان بيت و كه سي زبان گه هشتني نه شيِت ب ناره زوويا خوه مافي خوه وه بگريت ، چونگه پيكي ري نه كرن ب ياسايا بهرهلایي د نافرینيت ، ژ بهر هندي پيډقيه لسهر هه مي نه ندامين چڦاكي ريژي ل ياسايين چڦاكي بگرن و برييا ياسايان داخازا مافين خو بگهن و هەر ب رييا ياسايا نهرك بسهر دا دهينه سه پاندين.

راهينان

ب	أ
ههروه سا ياسا بهرژه وهنديين	ياسا بهرژه وهنديين
د	تاكي د پاريزيت
	پاريزيت

چالاکي:

- ماموستايي هيژا : ب هاريكارييا كارگيرييا قوتابخاني دشي ميژانداريا
- ۱- نه فسه ره كي ياسا ناسي (ترافيكي) بگهت .
 - ۲- دانو ستاندي دگهل قوتابيين پوله كي يان قوتابخاني بگهت .

دابین چفاکی

۱- دابین چفاکی:

چهند په یوه نندین چفاکی ئەندامین چفاکی بهه فرا گریددهن، کو کومه کارباز و رهفتار و په یوه نندین چفاکی دهست ب سهر داگریه نهو ژی رهوشت و تیتال و نه ریتن بهر بهلاقین چفاکی و باوهری و ناین و یاسیان و دهزگهین چفاکی و ئەندامین خو هاندهن بو فیربوون و په سه ندکرا پشهرین دروستین چفاکی و داب نه ریت و رهوشتین باش. چفاکی مروقیه تی هاریکاریا ئەندامین خو دکهت بو تیرکرن و مسوگرکرا پیدفین وی دگهل فی چاندى ژى دا پیدفیه چفاکان تاییه ته نندین خو ژى هه بن نهو مهرجین پیدفی ژ بو مانا چفاکی ئەفین خارینه:-

۱- دقیت په یوه نندین چفاکی دناقبه را ئەندامین چفاکیدا هه بن بو پیکینانا چفاکی.

۲- دقیت کهرسته و خزمه تگوزاری بهرهمبیسیت بو تیرکرا پیدفین سروشتی و دهروونین ئەندامین چفاکی ل دیف شینا و شیوکی داد په وهرانه لسه وان بیهینه بلاقه کرن .

۳- ئەندامین چفاکی ژ وان مه ترسا بیاریزن کو ب نه گهرا دهورو بهری سروشتی و چفاکی ئی ده می توشی دینى.

۴- ژ بهر کو مرن ئەنجامی داویى هه می مروقه کیه دقیت ل شوینا وی زبانا دفی بیافیدا دگه هیتی زینان وان پی بهینه دان.

راهینان

ژ نه‌مرازین دابینکارنن چڅاکی

ا- داب نه‌ریت ب- ج-

۵- نه‌ندامین چڅاکی د بن جوړه‌کئی چاقدیریکرنئی و ریڅخستنئی و دابینکارنئی دا بن.

ب- دابینکر ژ دو توخمین سه‌رکی پیڅدهیت:

۱- هه‌بونا پیڅه‌ر و بهایه‌کئی چڅاکی دا کو ره‌فتارنن دروست ژ ره‌فتارنن شاش جو‌دا دکهن ل په‌ی قئی چهن‌د ژی خه‌لک لسه‌ر راست و شاشیا کار و کریارارو هزر و بو چوونن خو خه‌لکئی دیتز دده‌ت .

۲- هه‌بونا خه‌لات و سزا بو پال‌دانا خه‌لکئی دا لسه‌ر ب ریڅکا په‌سه‌ند یا چڅاکی ره‌فتار بکه‌ن نه‌فه ژی دوو جوړه . (چاک) :وه‌ک چڅاک رازیبوونا خو ه به‌رامبه‌ر ره‌فتاری وان ده‌ربریت بشیوئی خه‌لات وه‌کی : پی‌دانا مه‌دالیایه‌کئی ، نیشانا خه‌لاتیه . جوړی دی (خراب) کو چڅاک نه‌رازیبوون و توره‌ییا خو به‌رامبه‌ر ره‌فتارنن وان ده‌ردبریت نه‌فه ژی د ناقه‌را ب سفک لی نیرینئی شه‌رمزار کرنئی تا‌کو دکه‌هیته زین‌دان‌کرنئی و دوور نیڅخستنئی ژچڅاکی .

هه كه بتنی پشت ب خهلاتكرنی و سزادانی بهستیت نانكو پشت بهیته بهستن
كو هندهك ئەندامین چقاکی لسهر هندهكین دی بسهبینین راستی ئەوه هەر ئیك
پشكه كا مهزنا بهریرسیاریا رهفتاراین خوه بیخهتته ستویی خوه نیر بیت یان می.
ب خوه چاقدرییا خوه بکهن و دشین بخو بریاری ل سهر خوه بدهن وهك (ههست
کرن بگونه هباریی ، یان شانازی بخو کری)
ئهف بهایی نهرکی پیگههاندنی و پهروهدهیا چقاکی بومه دهردئخیت ئەندامین
چقاکی ریژی ل پیشهرین چقاکی دگرن و پی رازی دبن بو نمونه: ئەندامین
خیزانی فیروبینه گوهداریا دیک و بابان بکه.

راهینان

- ۱- ئەگەر قوتابی چالاکیه كا سهر كهفتی ئەنجامدا دقیت بکهین.
- ۲- ئەفهر ولاتی کارهکی خراب ئەنجامده دقیت بدهن.
- ۳- ئەگەر (سزا) و (خهلات) نهبیت دی چ هیته روودان؟

دگهل قی چهندی زی د قوتابخانیدا فیژی رهفتارین جوان و چاك دبن و ل سهر
جادا دا زی پیگیریی ب شیرهتین ترافیکی و دکهن و د بیافی کارك نیدا فیژی
وی خو بو یاسایی بچهمینیت نانكو مروف د ژيانا ناساییدا وهك (ئەكتهرهکی)
سهرشانوییه لی بزاف و لقینا وی و سهربهست تره لی پهیوهندیین چقاکی ژهمی
لایهکی فه وی دور پیچ دکهن ئەفه زی ژ چقاکهکی بو چقاکهکی دی تر دهیته
گورین.

راهینان

ژ که نالین (رایا گشتی)

و

نهو هو کاررین دکه نه سهر دابینکریین چماکی نه قه نه :

۱- رایا گشتی

۲- سهر کردایه تی

۳- یاسا

۴- نایین

ب کورتی دی ل سهر فان چار لایه نا ناخفین:

راهینان

(رایا گشتی) دشیت دهر برینی ژ خو بکه ت

و

۲- سەرکردایه تی:

رۆله کئی کاریگەر ههیه بو بدهستقه ئینانا ئارمانجین گشتیین چقاکی لی د پرانیا چقاکاندا دهسهلاته کا زۆر د ئیخنه دهستی تاکه کهسهک و ب فهرمی دانپیدان دهیته کرن کو نهو سهرۆکه . لی فهرمانا سهرگردایه تین میرکاریی ئانکو نه میرکاریانه لسهر چهند نه ندامین چقاکی هیته دابهشکرن وهکی سه میان ، یان مهزنی خیزانی و سهرکردی قوتابخانی و کارگیری و رامیاری سهرکرده د قان بیاقان و بیاقین دیزین ژیانلی دا رۆله کئی کاریگەر ههیه ل رویی ریکخستن و رهفتارکرن . وهلی دکهت باوهری ب ئارمنج و مه ره مین وان بینیت و هندهک جارا ژی دشیت په یوهندیان و داب نهرتیین چقاکی و ههتا یاسایین چقاکی ژی بکوریت ههر وهکو فهرماندی رامیاریه

سهرکردایه تی گه لهک جو ره دشین دو جورا دهستنی شان بکه یین :-

جوړی ئیگی : نهو کهسن یین خاسیه تین سهرکردایه تی تیدا نینن وهکی ژیهاتی و خودان شیان و هزر و بیره کا پیشکه فتی و شیانا د خه لکی گه هشتنی و خه لک پشتگریی لی بکهت .

جوړی دوویی : نهف جوړی سهرکردایه تی کو لسهر ژیهاتن و شیانین وی سهرکردایه تی پله و پایه کئی ده تی

راهینان

ب په یقه کا بکیر هاتی فان فالاهیان پر بکه
سهرکردی ژیهاتی وهه فچه رخ نهو سهرکردهیه کو
به دگه هیته پله و پایی دهسهلاتی

ووشه

۲ - به هله بژارتنا

۱ - بزورا هیژی

۳- یاسا:-

پیکهاتیه ژ کومه کا دهستووران بو ریځخستا په یوه نندین چفاکی دهولت وان د پاریزیت و وهل جهما وهری دکهت ریژی ل یاسایی بگرن.

گرنگیا یاسایی:

۱- یاسا مافی خه لکی دهستیشاندکته و کریارین نه رهوا و قهدهغه کری دیار دکته چ تا که کهس بیت یان چفاک.

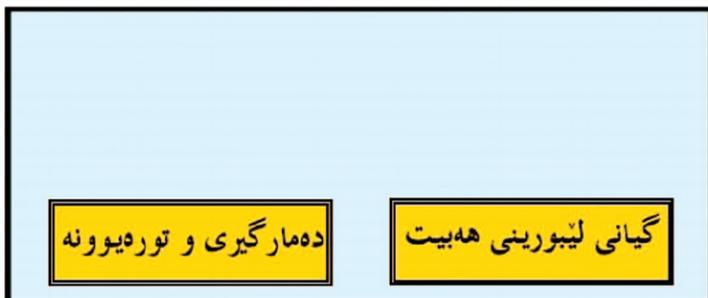
۲- یاسا ب رییا دام و دهزگه هین خواه دهسهلاتی ل سهر خه لکی و چفاکی و دهزگه هاندا دهسپینیت و یاسا ژی بو فی مدهرمی هاتیه دانان وهک دادگه و پولیس و زیندان.

۳- یاسا ل گوره ی چفاکین مروقیه تی دهیتهه گورین بو نمونه: چفاکی دهسپیکي - یاسایا نه ریتی (القانون العرفی) پهیره و دکهن لی چفاکی شارستانی یاسایا دانانی پهیره و دکهن .

نایین (نؤل) :

رؤله کی گرنگ هیه ل چفاکی و وهل خه لکی دکته پینگیرین بها و پشه رین چفاکیین ناڅ چفاکی بن و نابیت دهسهلاتا خوب سهر خه لکیدا بسه پینیت و پاڅیه کا ژیرانه بو دهسهلاتداری بکته . نایینی گه لهک فهرانین بنچینه یی ل ناف چفاکی مروقیه تی هه نه و ریژین چفاکی موکوم دکته و پشتگیریا پهیره و وره وشتی تا که کهسی دکته وهل خه لکی دکته ههست ب ناسناما خواه بکهن و ل دهمی

لیقہ و مینا دلہ دلہی وان ددہت و بیہنا وان فرہدکھت و پاکیی بو پرانیا کارین
وان دخازیت.

پرسیار

- ۱- بومان چھاکی بیدفی ب چیه؟
- ۲- توخمین دابینکرنین چھاکی بهژمیرہ.
- ۳- نه و هوپین کار د کھنہ سہر دابینکرنین چھاکی
بهژمیرہ
- ۴- رامانا سہر کردایہ تی پی پیناسہ بکہ

